ČITANKA

IZ KNJIŽEVNIH STARINA

STAROSLOVENSKIH, HRVATSKIH I SRPSKIH

ZA

VII. I VIII. RAZRED SREDNJIH ŠKOLA

SLOŽILI

Đ. ŠURMIN I *S. BOSANAC*

PETO IZDANJE

Ovaj udžbenik za srednje škole odobren je na osnovu mišljenja Glavnog Prosvetnog Saveta S br. 1144 od 8. Novembra 1929., i odlukom g. Ministra Prosvete SN br. 46814 od 16. Decembra 1929.

Šurmiu-Bosanac, Čitanka iz književnih starina staroslovenskih Hrv. i Srp.

ZAGREB 1923.

BIBLIOGRAFSKI ZAVOD D. D.

NAKLADNA KNJIŽARA

ČITANKA

IZ KNJIŽEVNIH STARINA

STAROSLOVENSKIH, HRVATSKIH I SRPSKIH

ZA

VII. I VIII. RAZRED SREDNJIH ŠKOLA

SLOŽILI

Đ. ŠURMIN I *S. BOSANAC*

PETO IZDANJE

ZAGREB 1923.
BIBLIOGRAFSKI ZAVOD D. D.
NAKLADNA KNJIŽARA

Druck von Adolf Holzhausen in Wien.

Predgovor prvomu izdanju.

Po jednodušnoj izjavi srednjoškolskih profesora, a onda i po nalogu visoke kr. zemaljske vlade, trebalo je prema današnjemu napretku slovenske nauke od dvije Jagićeve knjige „Primjerâ jezika starohrvatskoga“, što su se dosad upotrebljavale, sastaviti jednu knjigu za VII. i VIII. razred gimnazijâ. U tom je smjeru izradivana ova knjiga. Kod sastavljanja štiva stalo nam je bilo do toga, da knjiga poda u primjerima kratak pregled i izvadak svega, što se radilo oko književnosti pisane jezikom starim slovenskim, starim hrvatskim i starim srpskim. Po tom treba suditi, što su tolike izmjene ušle u ovu knjigu prema Jagićevim knjigama, koje su bile prve te ruke u nas onamo još prije trideset godina.

Prema dosta određenu broju satova za obuku u starom slovenskom i starom hrvatskom jeziku u našim gimnazijama odmjerismo i članke. Kod štiva se pazilo, kako će se čitanjem razabrati vrijednost i jezična strana spomenikâ, radi čega su dodani novi članci najglavnijih spomenika, koji su prije bili nepoznati.

Kod sastavljanja ove čitanke imali smo na umu i ono, za što se u našoj naučnoj osnovi traži učenje jezika staroga slovenskoga s osobitim obzirom na hrvatski jezik, pa smo zato razmjerno više uzeli članaka iz hrvatskoga.

Ovom se čitankom — po našem mišljenju — ima potpuniti povijest književnosti u primjerima iz umjetne knjige od XVI. vijeka, a k tomu po vijekovima prikazati, kako se pisalo sve do onoga vremena, kad je u Hrvatâ pretegnulo sasvijem latinsko pismo.

Postepeno ovako razvijanje jezika i književnosti zahtijevalo je onaj red, kojim su stavljena štiva. Iz dubljega i preglednoga

poznavanja jezika, čemu ima uz gramatiku pomoći i čitanka, nadamo se, da će se i više prionuti uz proučavanje one starine, koja nam može biti nesamo na čast nego i što veću korist.

Da smo se u uvodu poslužili najnovijim iztraživanjima, ne treba napose isticati, a hvala gosp. sveučilišnomu profesoru dru. Tomi Mareticu, što nas je u tom smjeru pregledajući rukopis ove knjige podsjetio na neke nedostatke.

U Zagrebu, mjeseca veljače 1896.

Predgovor drugomu izdanju.

U ovom se izdanju nalazi dosta promjenâ prema prvom izdanju. Potrebama, što su se pokazale kod prvoga izdanja, nastojali smo ovdje zadovoljiti i s obzirom na nauku i s obzirom na školske zahtjeve. Odatle i promjene u uvodu i u tekstu.

U prvom dijelu, u pregledu stare naše hrvatske i srpske literature, prikazivano je sve tako, da bi se dobila što jasnija slika o onome, oko čega su se stari književnici trudili. Nije mnogo izmijenjenih štiva u drugom dijelu, ali ima dodanih novih članaka, da bude što više svjedočanstva onome, o čemu se govorilo u prvom dijelu, pa da bude i izbor veći. Sasvim je novo, što su članci iz stare hrvatske i stare srpske književnosti razdijeljeni po svojem sadržaju i što su dodani članci iz apokrifne i legendarne književnosti. Koliko baš ima promjenâ u pojedinim člancima, sve su te promjene učinjene stoga, da bude knjiga jasnija i da se njom lakše postigne ona zadaća, što smo je istaknuli već i u predgovoru prvome izdanju; imali smo na umu, da sve prikažemo, kako bi učenici od učenja stare književnosti i staroga hrvatskoga jezika imali što više koristi. Da se to i što lakše postigne, osobito s obzirom na jezičnu stranu da bude razumijevanje tekstova olakšano, potpunili smo rječnik, kojemu je bilo najviše prigovora kod prvoga izdanja radi nepotpunosti. U školi smo se uvjerili, da je u rječniku potrebno i ono istaknuti, što bi se s obzirom na današnji jezik moglo očekivati od učenikâ da će sami isporedivanjem naći i upoznati. Samo ono, u čemu je velika sličnost, nijesmo htjeli da uđe rječnik.

Zadržali smo ime jezik „stari slovenski", a nijesmo uzeli „crkveno-slovenski" ili „crkveno-slavenski" poradi toga, što još i sama nauka nije posve sigurna, kojim bi imenom pravo prozvala jezik spomenikâ, što potječu iz X. i XI. vijeka — kako je to i u uvodu istaknuto. Ima i drugih uzroka, poradi kojih nije za nas osobito povoljan naziv „crkveno-slavenski", pa su nas i oni ponukali, da ostanemo kod staroga imena.

U Zagrebu dne 1. studenoga 1901.

K trećemu izdanju.

Ovo se izdanje ne razlikuje od drugoga izdanja osim u nekim dijelovima u literarno-historijskom prikazivanju i potpunosti rječnika.

U Zagrebu dne 15. veljače 1905.

K četvrtomu izdanju.

Po želji gg. drugova profesora provedene su neke neznatnije promjene, da knjiga u ovom novom izdanju i opet što više zadovolji zahtjevima.

U Zagrebu, 31. srpnja 1908.

K petomu izdanju.

Ovo je izdanje u glavnom ostalo kao i dosadašnja. U literarno-historijskom dijelu nastale su neke izmjene, da odgovore što više onomu, što knjiga ima da bude.

U Zagrebu dne 31. srpnja 1923.

Sadržaj.

Glagolska i stara ćirilska azbuka.

Bugarska glagolica	Hrvatska glagolica	Brojna vrije-dnost	Stara crkvena ćirilica	Brojna vrije-dnost	U la-tinskom pismu	Imena slovâ
Ⰰ	Ⰰ	1	а	1	a	азъ
Ⰱ	Ⰱ	2	б	—	b	боукꙑ
Ⰲ	Ⰲ	3	в	2	v	вѣдѣ
Ⰳ	Ⰳ	4	г	3	g	глаголи
Ⰴ	Ⰴ	5	д	4	d	добро
Ⰵ	Ⰵ	6	є	5	e	єстъ
Ⰶ	Ⰶ	7	ж	—	ž	живѣтє
Ⰷ	Ⰷ	8	ѕ	6	dz (ζ)	ѕѣло
Ⰸ	Ⰸ	9	з	7	z	зємлꙗ
Ⰺ Ⰹ	Ⰺ Ⰹ	10	и і	8 10	i	ижє і
Ⰻ	Ⰻ	20	—	—		
Ⰼ	Ⰼ	30	—	—	u stsl. kao đ; u hrv. j	ђєрвь
Ⰽ	Ⰽ	40	к	20	k	како
Ⰾ	Ⰾ	50	л	30	l	людиѥ
Ⰿ	Ⰿ	60	м	40	m	мꙑслитє
Ⱀ	Ⱀ	70	н	50	n	нашь
Ⱁ	Ⱁ	80	о	70	o	онъ
Ⱂ	Ⱂ	90	п	80	p	покой
Ⱃ	Ⱃ	100	р	100	r	рьци
Ⱄ	Ⱄ	200	с	200	s	слово

Bugarska glagolica	Hrvatska glagolica	Brojna vrijednost	Stara crkvena ćirilica	Brojna vrijednost	U latinskom pismu	Imena slovâ
Ⱅ	Ⱅ	300	т	300	t	твръдо
Ⱆ	Ⱆ	400	оу	400	u	оукъ
Ⱇ	Ⱇ	500	ф	500	f	фрътъ
Ⱈ	Ⱈ	600	х	600	h	хѣръ
Ⱉ	Ⱉ	700	ѡ	800	o	ѡтъ
Ⱋ	Ⱋ	800	щ	—	št, hrv. šć, ć	шта
Ⱌ	Ⱌ	900	ц	900	c	ци
Ⱍ	Ⱍ	1000	ч	90	č	чрьвь
Ⱎ	Ⱎ	—	ш	—	š	ша
Ⱏ	Ⱏ	—	ъ	—	ŭ	ѥръ
ⰟⰊ, ⰟⰉ, ⰟⰋ	—	—	ꙑ, ъи	—	y	ѥрꙑ
Ⱐ	Ⰹ	—	ь	—	ĭ	ѥрь
Ⱑ	Ⱑ	—	ѣ	—	ê	ѣть
Ⱖ	Ⱖ	—	ю	—	ju	ju
—	—	—	ꙗ	—	ja	ja
—	—	—	ѥ, є	—	je	je
Ⱔ	—	—	ѧ	—	ę	ęs
Ⱘ	—	—	ѫ	—	ą	ąs
Ⱗ	—	—	ѩ	—	ję	jęs
Ⱙ	—	—	ѭ	—	ją	jąs
—	—	—	ѯ	60	ks	ksi
—	—	—	ѱ	700	ps	psi
Ⱚ	—	—	ѳ	9	th, f	ѳита
Ⱛ	—	—	ѵ	—	y	ѵжица

I.

UVOD.

Pregled književnih starina starih slovenskih, hrvatskih i srpskih.

A. Književnost pisana jezikom starim slovenskim.

I.

Sveta braća Ćiril i Metodije.

Prosvjeti i književnosti sviju naroda u srednjem vijeku izvor je i korijen na krilu kršćanske crkve, pa tako je i kod Slovenâ, koji su grana velikoga indoevropskoga stabla. Pismo i kršćanstvo najznatnije su pojave pri osvitku prosvjete kod svakoga naroda, a u Slovenâ se jedno i drugo veže sa svetom braćom Ćirilom i Metodijem. Njihov je blagosloveni rad izvor sjajnomu kasnijemu, nažalost razdijeljenomu, prosvjetnomu i književnomu radu sviju Slovena.

Sveta braća Ćiril i Metodije rodiše se u maćedonskom gradu Solunu, gdje im otac Grk, po imenu Lav, bijaše čovjek blagorodan i bogat. Između sedmoro djece bješe najmlađe Konstantin (u kaluđerstvu prozvan Ćiril).

U sedmoj godini usni Konstantin san i pripovjedi ga ocu i materi: „Sabravši poglavica sve djevojke našega grada reče mi: Uzmi, koju hoćeš. A ja gledajući ih sve redom zapazih jednu najljepšu mimo sve ostale i odabrah je za se, a zvaše se Sofija (Mudrost).“

Ne mareći ni za što na svijetu do samo za nauku začudo brzo napredovaše. Dočuvši za to carev kancelar posla po Konstantina, da bi se učio s mladim carem Mihailom. U Carigradu je učio u najboljih učitelja onoga vremena, kao na primjer što je bio Fotije. U dvadeset četvrtoj godini posla ga car k Saraćenima kao člana poslanstva za primirje i izmjenu roblja, jer je on poznavao slovenski jezik, a u ratovima između Arapa i Vizantijaca bilo je i Slovenâ.

Vrativši se u Carigrad odreče se domala svijeta i ode u manastir na planinu Olimp, gdje nađe starijega svojega brata Metodija, koji bijaše otprije upravitelj nekake slovenske knežine u Tesaliji. Ali braća bijahu samo kratko vrijeme zajedno u manastiru.

Kad su k caru grčkomu došli poslanici od K o z a r â[1] moleći ga, da im pošalje čovjeka književnika, koji će se nadbijati sa Židovima i Saraćenima, pošalje car Konstantina. Izvršivši svoj posao među Kozarima vrati se u Carigrad ponesavši sa sobom tijelo sv. Klimenta, pape rimskoga, koje je našao na Hersonu, gdje je svetac, izagnan od cara Trojana, mučeničkom smrću umr'o.

Najznatnije je za nas poslanje u M o r a v u. U Moravi vladao je od g. 846.—870. knez Rostislav. Rostislav pošalje poslanike k caru grčkomu Mihailu III. i zamoli ga, neka mu dade učitelje, koji će učiti narod kršćanskim istinama u materinskom jeziku, jer su dolazili mnogi kršćanski učitelji iz Italije, Grčke i Germanije, od kojih je Slovenima, prostoj čeljadi, bilo malo koristi (**оучителꙗ не имамы такого иже ны бы вь свой ѥзыкь истоую вѣроу христиꙗньскоую ськазаль, — и соуть въ ны въшьли оучителе мнози крьстиꙗни изъ Влахъ, и изъ Грькъ и из Нѣмьць, оучаще ны различь, а мы Словѣни проста чадь не имамъ иже бꙑ нꙑ наставилъ на истиноу и разоумъ съказалъ. то добре, владыко посълн такъ моужь иже ны исправить вьсꙗкоу правьдоу**).

Car vizantijski bijaše veoma srećan u izboru svome, kad je pozvao učenoga filozofa Konstantina, neka pođe s bratom Metodijem i jamačno još s nekim drugim učenim ljudima u Moravu. To je bio srećan izbor, jer je Konstantin već otprije stekao lijep glas u cijelom vizantijskom carstvu svojim poslanjima na Istok, znanjem mnogih jezika i velikim marom. Ako ćemo vjerovati legendi, car je svoj izbor napose motivirao ovim znamenitim riječima: „Vi ste Solunjani, a Solunjani svi govore čisto slovenski“ (**вꙑ бо ѥста селоунꙗнина, да селоунꙗне вьси чисто словѣньскꙑ бесѣдоують**).

[1] K o z a r i, uralsko-čudski narod, nastavali su između Kaspijskoga mora, Volge i Dnjepra, pa tako dođoše u doticaj sa Židovima i Saraćenima, kojih ih nastojahu predobiti za svoju vjeru.

Sloveni otprije nijesu imali pisma ni pisanih knjiga u svojem jeziku, kako veli crnorizac (kaluđer) H r a b a r : **Прѣжде оубо Словѣне не имѣхѫ кънигъ, нѫ чрътами и рѣзами чьтѣхѫ и гатаахѫ погани сѫще. Кръстивъше же сѧ римсъкꙑми и гръчьскꙑми писменꙑ нѫждаахѫ сѧ писати словеньскѫ рѣчь безъ оустроѥниꙗ.**

Zato je bio prvi posao Konstantinu, da složi pismo, koje će imati dovoljno znakova za različne glasove jezika slovenskoga. Zatim se dade na prevođenje svetih knjiga, koje su udarile osnovu slovenskoj književnosti. Posao svete braće začudo je brzo napredovao, jer se na narodnom jeziku slovenskom čitala sva služba Božja. To nije bilo po volji Latinima, njemačkim svećenicima, na koje su Moravljani svagda sa sumnjom pogledali bojeći se, da će im se s vjerom Hristovom nametnuti i omraženi jaram franački. Latini ih tužiše i samomu papi Nikoli I., koji zaželje čuti iz njihovih usta, što je i kako je, pa ih pozva u Rim. Braća krenu na put s moćima sv. Klimenta i s nekoliko odabranih svojih učenika, koji će se u Rimu zarediti za svećenike.

Na putu ih lijepo primi i dočeka K o c e l j, knez slovenski, koji je imao svoju državu oko B l a t n o g a j e z e r a. Kako je knez zavolio slovenske knjige, uzme ih odmah sam učiti, a sv. braći preda pedeset učenika, da i njih nauče knjizi slovenskoj.

Oprostivši se s Koceljem digoše se putovati naprijed put Italije, a na putu prođoše i P o s a v s k o m H r v a t s k o m.

U Mlecima udariše na Konstantina biskupi i popovi i kaluđeri govoreći: „Kaži nam, čovječe, kake si to knjige napisao Slovenima, kakih nije nikad nitko prije pisao, ni apostoli, ni rimski papa, ni Gregorije bogoslov, ni Jeronim, ni Augustin? Mi znamo za tri samo jezika, na kojima treba u knjigama slaviti Boga: židovski, grčki i latinski.“ A filozof im odgovori: „Ne daje li Bog dažda svima jednako? Ne udišemo li uzduh svi jednako? A vas kako nije stid odrediti tri samo jezika, a sva ostala plemena i narodi neka budu slijepi i gluhi? A kažite mi, je li Bog tako slab, te ne bi mogao dati, ili je tako zavidljiv, te ne bi htio dati? Mi poznajemo mnogo naroda, koji imaju svoje knjige i na svome jeziku slave Boga. Eno vam Jermeni. Perzijanci, Abazgi, Iberci, Sugdi, Goti, Avari, Tirzi, Kozari, Arapi, Egipćani, Sirci i mnogi drugi! Ako vam ni to nije dosta, a vi čujte knjige što pišu! David vapije govoreći: Pjevajte Gospodu pjesmu novu, pjevaj Gospodu sva

zemljo! I opet: Raduj se Gospodu sva zemljo, pjevajte, poklikujte i popijevajte! A na drugome mjestu: Sva zemlja nek se pokloni tebi i poje tebi, neka poje imenu tvojemu! I napokon: Hvalite Gospoda svi narodi, slavite ga sva plemena! Sve, što diše, neka hvali Gospoda! A Matej u evanđelju piše: Dade mi se svaka vlast na nebu i na zemlji; idite dakle i naučite sve narode krsteći ih — — — i učeći da sve drže, što sam vam zapovijedao . . . Tako i Marko: Idite po svemu svijetu i propovijedajte evanđelje svakomu stvorenju . . . A znaci onima, koji vjeruju, bit će ovi; imenom mojim izgonit će đavole, govorit će novim jezicima . . . A evo što Gospod govori i vama, učiteljima zakona: Teško vama književnici i farizeji, licemjeri, što zatvorate carstvo nebesko od ljudî; jer vi ne ulazite, niti date da ulaze, koji bi htjeli. I opet: Teško vama, zakonici, što uzeste ključ od znanja; sami ne uđoste, a koji hotijahu da uđu, zabraniste im. A čujte što Pavao piše Korinćanima: Ja bih htio, da vi svi govorite jezike . . . Ako truba da nerazgovijetan glas, tko će se pripraviti na boj? Tako i vi ako nerazumljivu riječ rečete jezikom, kako će se razumjeti, šta govorite? jer ćete govoriti u vjetar. Ima na svijetu bogzna koliko različnih glasova, a nijedan nije bez značenja. Ako dakle ne znam sile glasa, bit ću kao nijemac onome, kome govorim, i onaj, koji govori, bit će meni nijemac . . . Kako će onaj, koji stoji mjesto prostaka, reći amen po tvome blagoslovu, kad ne zna, što govoriš? . . . Ne zabranjujte, braćo moja, govoriti jezicima. I još govori Pavao: I svaki jezik da prizna, da je Gospod Isus Hrist na slavu Boga oca." I zasramivši ih takim besjedama ostavi ih i otide.

Prije nego stignu u Rim, umrije papa N i k o l a I. (13. studenoga g. 867.), a na prijesto papinski sjede H a d r i j a n II. Kad se čulo, da dolaze braća i nose moći sv. Klimenta pape, izidoše im ususret papa i svi građani s duplijerima i velikom slavom. Papa odobri, da se vrši služba Božja na slovenskom jeziku, i posveti slovenske knjige što ih doniješe braća u Rim. Da bi se uredila crkva među Slovenima, posvetiše Metodija za biskupa. No Konstantinu, koji se zakaluđerio (**вь светыи мьнишьскыи образь облѣче се**) i dobio ime Ćiril, ne bijaše suđeno, da i unapredak uživa plodove svojega truda, jer se prestavi u Rimu 14. veljače g. 869. I tako ostade Metodije sam, da nastavi blagosloveno djelo svojega mudroga brata i da trpi muke, što mu ih zadavahu njemački svećenici, koji nijesu mogli preboljeti, što je papa posvetio posao svete braće.

Da bi se započeto djelo jače učvrstilo, postavi Hadrijan II. Metodija glavom crkve moravske i panonske. I knez Kocelj i knez Rostislav lijepo dočekaše svojega novoga duhovnoga pastira. ali domalo nastadoše za nj crni dani. Izdajom S v e t o p u k a, koji je bio po svoj prilici u n j i t r a n s k o m kraju (dakle po srijedi između Rostislava i Kocelja) samostalan gospodar, zagospodovaše Moravom Nijemci, a njemački biskupi pozvaše Metodija na sud tužeći ga, da u njihovoj oblasti uči. Osudiše ga i poslaše nekamo u Njemačku, gdje je ostao izgnanikom dvije godine i pô zlostavljen od njemačkih biskupa. Izdajniku Svetopuku nijesu Nijemci pravo vjerovali, pa ga zato franački kralj Karlmann prisili, da živi interniran na njegovu dvoru mjesto u svojoj zemlji. Uto se na nasilne Nijemce digne pokret u zemlji s nekim svećenikom Sclagamarom (= Slavomirom) na čelu. Karlmann pošalje s vojskom na Slavomira Svetopuka. Među tim domaća brda i doline tako začaraše toga čovjeka, te je volio biti slobodan nego živjeti pod štitništvom njemačkim. Karlmannova vojska pratila ga je do vratâ tvrđave, gdje je bio zatvoren Slavomir, kad se najednom okrene protiv svojih pomagača, uđe u tvrđavu i postavi se na čelo slovenskoj vojsci, pa pobije svoje dojakošnje njemačke saveznike. Karlmann je dakako nastojao osvetiti tešku pogibiju, ali trajnoga uspjeha nije mogao postići, već je samo opustošio zemlju. Sada postade Svetopuk gospodar u cijeloj Moravi, a. g. 873.—874. sklopi pače i mir franačkim kraljem.

Kad je ovako Svetopuk oslobodio Moravu od njemačke vlasti, vrati se i Metodije na svoju stolicu, ali ga Nijemci opet tužiše papi. I v a n VIII. ga pozove 879. g. u Rim, da se pravda. Metodije otide u Rim i opravda se, a mjeseca lipnja g. 880. javi papa Svetopuku, da šalje Metodija natrag u Moravu, pišući mu ove znamenite riječi: „M i s p r a v o m (s r a z l o g o m) o d o b r a v a m o slovenska slova, što ih je negda sastavio Konstantin filozof, i z a p o v i j e d a m o, da se na jeziku slovenskom propovijedaju slava i djela Hrista, Gospoda našega. Jer onaj, koji je stvorio tri prva jezika, židovski, grčki i latinski, stvorio je i sve ostale jezike na hvalu i slavu svoju" (Litteras denique sclaviniscas a Constantino quondam philosopho repertas, quibus deo laudes debitae resonent, i u r e l a u d a m u s et in eadem lingua Christi domini nostri praeconia et opera enarrentur i u b e m u s).

Ni sada se Nijemci ne ostaviše svojih pletaka. Wiching, biskup njitranski, zaputi u Rim i oblaga Metodija, te papa S t j e p a n VI. (885.—891.) zabrani oko 888. službu Božju vršiti na jeziku slovenskom. Po smrti Metodijevoj (885.) prevrtljivi se Svetopuk posve pribije uz Nijemce i odvrati od učenikâ sv. braće. G o r a z d, K l i m e n t, N a u m, A n đ e l a r, S a v a i d r u g i učenici bjehu izagnani iz oblasti Svetopukove te se zbjegoše u druge zemlje, kamo nije sezala vlast njihovih neprijatelja, i nastaviše rad svojih učitelja u njihovu duhu.

II.

Slovensko pismo (glagolica i ćirilica) i jezik, na kojem su pisala sveta braća.

Rekli smo, da je sv. Ćiril (Konstantin) složio slovensko pismo. Pita se sada, je li sastavio glagolicu ili ćirilicu, t. j. koje je pismo starije? Koliko je danas poznato starih slovenskih spomenika, najstariji je datirani spomenik ćirilicom pisan iz god. 993. To je natpis na kamenu, što ga je car **Самоилъ** podigao svomu ocu Nikoli, majci (Mariji?) i bratu Davidu. Nađen je na i s t o č n o j o b a l i j e z e r a P r e s p e u z a p a d n o j M a ć e d o n i j i. Kako datiranih spomenika glagolicom pisanih iz toga vremena nema, neki ruski naučnjaci voljni su i danas vjerovati, da je ćirilsko pismo starije od glagolskoga. Međutim se najznatniji glagolicom pisani spomenici dosta pouzdanim dedukcijama naučnim stavljaju u X. vijek, premda nijesu datirani, a i inače su razlozi, što ih je ozbiljna nauka iznijela za prioritet glagolice tako jaki, te se može reći, da je danas s priličnom vjerojatnošću utvrđeno da je starije pismo glagolsko, a sastavio ga je sv. Ćiril. Po tom je ćirilsko pismo mlađe, a neki naučnjaci misle, da ga je sastavio sv. K l i m e n t, biskup velički[1] u Maćedoniji, prvih godina X. vijeka. Oslon je tomu mišljenju samo jedna bilješka u grčki pisanom životu Klimentovu, gdje se veli: ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέρους

[1] **епископъ Величьскъ** ἐπίσκοπος Βελίκας. Veoma je vjerojatno, da se jedna rijeka nedaleko Ohrida zvala „Velika“ i odatle ime **величьскъ**.

γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὓς ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς **Κύριλλος** (izmislio je druge znakove za slova jasnije, nego što ih je iznašao mudri Ćiril). Kako u tom djelu ima i drugih netočnosti i pogrješaka, Jagić ne vjeruje ni ovoj bilješki, jer bi zaisto bilo čudnovato, kako su se iz X. i XI. (možda i iz XII. vijeka) učuvali toliki glagolski spomenici do danas upravo iz onih krajeva, koji se mogu držati za centrum rada Klimentova, ako je već Kliment u Maćedoniji zamijenio glagolsko pismo ćirilskim.

Pitanje o slovenskom pismu osobito je zanimalo slovenske naučnjake od XVI. vijeka pa do naših dana.

Mnogi učeni ljudi i hrvatski svećenici bijahu živo uvjereni, da je glagolsko pismo izumio sv. J e r o n i m (346.—420.), za koga se mislilo, da je hrvatskoga roda, kako čitamo u životu njegovu štampanu u „Starinama“: „Jerolim je naš Dalmatin, on je dika, poštenje i svitla kruna h r v a t s k o g a jezika.“

Otac filologije slovenske Josip D o b r o v s k i († 1829.) mislio je, da je glagolica postala u XIII. vijeku, a starija nije nikako od XII. vijeka. Priredili su je po njegovu mišljenju hrvatski svećenici i kaluđeri od ćirilice iz velike ljubavi i revnosti k rimskoj crkvi, ne bi li tako što je više moguće otuđili i odijelili Slovene zapadne crkve od Slovenâ istočne crkve. Ovo je mišljenje oborio Slovenac Bartolomej K o p i t a r izdavši g. 1836. glagolski spomenik (Glagolita Clozianus), za koji se može držati da je pisan u X. vijeku. Dakle se vidjelo, da glagolica nije mogla biti izumljena istom u XII. vijeku, kad se našao spomenik pisan glagolicom već u X. vijeku.

I znameniti slovenski filolog Š a f a ř í k dugo je držao, da je glagolica mlađa od ćirilice, ali se pri kraju svojega života uvjerio, da je imao krivo (1858.).

Postanje slovenskoga pisma još je i sada pored sviju nastojanja nauke dosta zagonetno. V. J a g i ć, profesor filologije slavenske u sveučilištu bečkom († 1923) mišljaše (prije njega već Englez J. T a y l o r), da se glagolica i ćirilica razvila iz grčkoga pisma VIII., IX. i X. vijeka, i to glagolica prema grčkom kurzivnom, a ćirilica prema grčkom, uncijalnom[1] pismu. I glagolica i ćirilica bilo bi po postanju svome grčko pismo.

[1] Kurzivno pismo bilo je obično grčko pismo, a uncijalno oveće za svečane prigode.

Jagićeva i Taylorova teorija o izvoru glagolice ne može se nikako držati posve dokazanom, jer su s njom skopčane odveć velike teškoće.

Bit će najvjerojatnije uzeti, da u glagolskoj azbuci imade elemenata od više pisama, što su bila poznata Ćirilu. Najviše se zacijelo ugledao u grčku kurzivu, zatim je nešto uzeo iz samaritanskoga i jevrejskoga alfabeta.

Najbolje je sreće bila glagolica među Hrvatima, gdje se razvila u osobitu obliku. U Bugarskoj pretegli su više okrugli, a u Hrvatskoj više uglasti potezi. Prema tome se i zove o k r u g l a glagolica b u g a r s k o m, a u g l a s t a h r v a t s k o m g l a g o l i c o m. Hrvati su svagda glagolicu pazili kao zjenicu oka svoga, kako će se poslije razložiti.

Osobita je vrsta ćirilice bosanska bukvica ili upravo bosansko-dalmatinska ćirilica, koja se od obične ćirilice razlikuje nekim slovima, na pr. ȣ mj. оу.

Čini se, da je još zamršenije pitanje o j e z i k u, na kojem su sv. braća pisala svoje knjige. Koliko se god o tom pitanju ozbiljno istraživalo i pisalo, do danas nauka nije načistu. Najglavnija su ova dva mišljenja:

Jedni uče, da su Ćiril i Metodije pisali na jeziku svojega zavičaja, to jest na jeziku južnom maćedonskom, koji se govorio u okolici solunskoj, a prema današnjem zovu ga mnogi s t a r i b u g a r s k i jezik.

Drugi uče, da su jezikom Ćirilovih knjiga govorili Sloveni panonski, za koje su pisali Ćiril i Metodije, pa prema tome zovu taj jezik p a n o n s k o - s l o v e n s k i ili prosto s t a r i s l o v e n s k i jezik. — Stalno je, da za ovaj jezik ne smijemo držati, da od njega potječu svi ostali slovenski jezici, kako se nekad mislilo.

Držali se mi jedne ili druge teorije, svagda treba da jezik ovaj zovemo stari slovenski, a nikako stari bugarski, jer se sve do najnovijega vremena stanovnici južne Maćedonije nijesu zvali Bugari, već je njihovo pravo historičko ime Sloveni i u historičkim izvorima pomenuti se jezik svagda zove slovenski (**словѣньскъ**) a nigda bugarski.

Maćedonska je teorija tako utvrđena, da je danas gotovo preotela mah, samo se ne smije misliti, da je maćedonski dijalekt ostao leksikalno čist, jer su se u Moravi i Panoniji uzele mnoge riječi kršćanskoga života, domaće u onim krajevima ili

od Nijemaca uzajmljene. Tako sebi pomišlja postanje crkvenoga slovenskoga jezika Jagić. Taj jezik bijaše i do dana je današnjega rezultat kompromisâ. On imade svoj srednji vijek, koji upravlja cijelim duševnim životom narodnim poput srednjevječnoga latinskoga jezika. Sada je kao i latinski u jednu ruku ograničen na službu u crkvi, a u drugu je ruku vele znatan predmet jezične nauke, jer se njim oživljuje i razjašnjuje dublji studij pojedinih jezika slovenskih kao latinskim jezikom što se razjašnjuju romanski jezici.

III.

Književni rad sv. braće.

Mučno je odrediti i to, koje su knjige za službu Božju priredila već sv. braća. U životu K o n s t a n t i n o v u čitamo, da je počeo pisati: „U početku bješe riječ, i riječ bješe u Boga, i Bog bješe riječ.“ Ove su riječi iz evanđelja s v. I v a n a na prvom mjestu među izbranim dijelovima svetoga evanđelja, što se čitaju kod službe Božje u crkvenu godinu počevši od uskrsne nedjelje. Po tome je Ćiril svakako najprije priredio nedjeljno ili izborno evanđelje [1].

Kad su sveta braća pošla 867. g. u Rim, jamačno su već bile dovršene ove knjige:

1. E v a n đ e l j e, kako se čita u crkvi.
2. A p o s t o l, t. j. čitanja iz djelâ i poslanicâ apostolskih.
3. P s a l t i r, gdje su psalmi.
4. S l u ž b a, u kojoj su bile molitve i pjesme, što se čitaju na j u t r e n j u, č a s o v e, o b e d n j u, v e č e r n j u, p a v e č e r n j u, na t a j n u s l u ž b u i k r š t e n j e (**вь скорѣ же вьсъ цръковъный чинъ прѣложь наоучи ютрьници, часовомь, вечерьни, павечерьници и таинѣи слоужъбѣ**).

Ovo će biti one knjige, koje je odobrio Hadrijan II., kako gore spomenusmo.

[1] **ієвангеліе изборьноіе** onako je evanđelje, gdje su čitanja razdijeljena po redu nedjeljâ i praznikâ u godini, a u četveroevanđeljima idu evanđelja redom evanđelistâ: Matej, Marko, Luka i Ivan.

Započetu književnu radnju nastavi po smrti Ćirilovoj Metodije sa svojim učenicima. U životu Metodijevu spominje se, kako je odabrao od učenika svojih dva brzopisca i preveo iz grčkoga u slovenski jezik u brzo vrijeme sve knjige starozavjetne osim knjigâ o Makabejcima, dok je evanđelje, apostol i psaltir bio već otprije preveo zajedno s bratom Ćirilom (Konstantinom).

Osim prijevoda sv. pisma čitamo u životu Metodijevu da je preveo:

1. nomokanon, zbornik crkvenoga prava (νόμος) u istočnoj crkvi onoga vremena;

2. paterik, u kome su ukratko napisani životi sv. otaca (πατήρ) crkvenih.

Izagnani od Nijemaca iz Morave i Panonije nastaviše svoj posao oko vjere i književnosti revni učenici svete braće u zemljama hrvatskim i bugarskim i udariše jake osnove narodnim književnostima u slovenskih naroda.

Najviše su radili oko knjige slovenske učenici Ćirilovi i Metodijevi u Bugarskoj, gdje je za cara Simeuna († 927.) književnost slovenska slavila svoj zlatni vijek. Simeun je bio sam veoma prosvijetljen čovjek te je unapređivao prosvjetu i književnost u svome narodu. Za njegova vijeka radili su na književnom polju sv. Kliment, rodom Bugarin, vjeran učenik i pomagač slovenskih apostola, za kojega neki misle da je složio ćirilicu; Konstantin, prezbiter bugarski i episkop; Ivan, eksarh bugarski; pop Grigorije i mnogi drugi, a među njima i sam car Simeun. Sva je ta književnost strogo crkvena: besjede duhovne, tumačenja štivâ evanđeoskih i životi ugodnikâ Božjih. Svi su ti spisi do nekoliko izuzetaka prijevodi grčkih knjiga ili izvodi iz tijeh knjiga. Naskoro se mogla slovenska književnost u Bugarskoj bogatstvom svojim porediti s crkvenom književnošću grčkom i latinskom onoga doba. Sva ta književnost nažalost je samo kopija matore i izmoždene književnosti vizantijske.

Godine 1019. pade Bugarska i grčki car Vasilije Bugarobilac učini je provincijom istočnoga carstva. Sada popusti i književna radnja u Bugarskoj, a plodove zlatnoga vijeka Simeunova primiše u baštinu Rusi, Srbi i Hrvati. Djela stare bugarske književnosti ostadoše uzori, a njihov jezik stari slovenski posta zajednički književni jezik, koji je primao sve više elemenata iz narodnih jezika osobito u glasovima i oblicima, ali u glavnom je sačuvao svoj starinski značaj.

Djela iz te prve književnosti slovenske poznata su samo iz kasnijih prijepisa. Nastariji rukopisi bit će najmanje stotinu godina mlađi od vijeka Ćirilova i Metodijeva. Evo spomenikâ, za koje se drži da će biti napisani prije godine 1000. u X. vijeku, a najbolje se u njima sačuvao jezik stari slovenski.

a) Glagolicom pisani spomenici:

1. Asemanovo ili vatikansko izborno evanđelje.
2. Glagolita Clozianus (Kločev glagoljaš).
3. Četveroevanđelje zografsko.
4. Četveroevanđelje marijinsko.
5. Euhologij, t. j. zbornik crkvenih molitava.
6. Psaltir sinajski.

b) Ćirilicom pisani spomenici:

1. Zbornik suprasaljski.
2. Savina knjiga.

Što treba znati o ovim spomenicima, rečeno je u primjerima kod svakoga spomenika.

To su najznamenitiji spomenici jezika staroga slovenskoga, a osim spomenutih ima još nekoliko malih odlomaka od dva do tri lista.

B. Pregled stare hrvatske glagolske književnosti.

a) Borba za glagolicu i slovensku službu kod Hrvatâ

Potkraj gospodstva rimskoga carstva počeše se po Evropi različni narodi raseljavati, a te seobe zadadoše smrtni udarac i onako rasklimanoj državi rimskoj. Kuda su koji narodi išli, nas ne zanima, samo nam je stalo do toga, da se spomene, gdje su se naselili Hrvati i Srbi otišavši iz svoje predašnje domovine u VII. vijeku, jer je to znamenito za njihovu prosvjetnu povijest.

Hrvati zagospodovaše krajevima među Bojanom na jugu, Bosnom na istoku, Dunavom i Dravom na sjeveru, rijekom Rašom u Istri i Jadranskim morem na zapadu. Hrvatima na istoku nastaniše se Srbi u krajevima među Dunavom, Savom, Bosnom, Skadarskim jezerom, Šar-planinom i južnom Moravom. U ovim se zemljama razviše poslije dvije države: na zapadu hrvatska, a na istoku srpska.

Budući da su zapadni krajevi, što su ih posjeli Hrvati, bili prije pokrajine rimske, to je i rimska kultura bila raširena po ovim zemljama. O tom nas uvjeravaju stari natpisi i građevine, pa i to, što su neki rimski carevi dolazili da stanuju u Dalmaciji. Ako i jest stara i rimska prosvjeta bila pošla u nazadak, ipak joj se posve nijesu mogli oteti novi nadošli stanovnici. To se jasno vidi i iz potonjih vremena. Nadošla plemena nastojao je predobiti za se u jednu ruku Rim, a u drugu Vizantija. U toj su borbi Hrvati i Srbi pristajali sad uz jednu vlast, sad uz drugu. Pošto su se posve nastanili, pristali su Hrvati uz bliže njima carstvo i moć, uz Rim, a Srbi opet uz Vizantiju. Prosvjeta je bila u oba carstva velika, pa je razumljivo da se jedni ne žacaju poći s Istokom, a drugi sa Zapadom. Naši su stari pristali uz kulturnije narode, kakvi su jamačno bili Grci i Rimljani, jer je u njih bila prosvjeta manja, te se nije mogla s uspjehom opirati i oprijeti latinskoj i grčkoj kulturi; a kad su uz nju mogli pristati svi evropski narodi, samo je dokaz shvatanja potrebe kulture u naših djedova, što su i oni pošli srazmjerno rano ovim istim putem.

Kolika je prosvjeta bila starih Hrvata i Srba, kad su se naselili u ove krajeve, o tome se ne zna gotovo ništa. Znade se nešto o njihovu domaćem životu, o vjeri (da su bili neznabošci) i zanimanju, ali u svemu tom ima tek slabih ostataka, da se od njih ne bi mogla stvoriti stalna slika hrvatske i srpske kulture. Što se za pismo kaže, to pripada svijem Slovenima.

Već od prvih vijekova u rimskim je provincijama dosta duboko zahvatila korijen vjera kršćanska. Dalmatinski su gradovi bili puni stanovnika rimskih, pa kad su Hrvati došli, jamačno su i oni pomalo počeli primati krćansku vjeru od Latinâ i latinskih svećenika. Ovi su svećenici gledali, da nadošla varvarska plemena privedu u krilo crkve Isusove. Ali se s kršćanskom

vjerom ukorijenio u pokrajinama bliskim Rimu i Italiji latinski jezik. On po vremenu postade i crkvenim jezikom, a onda je k tome, preko crkve, postao i kulturnim jezikom cijeloga Zapada zbog velike snage katoličke crkve. Preko latinskoga je jezika postajala književnost napokon i svojinom svega zapadnoga svijeta, jer joj je bio osnova.

U primorskoj se Dalmaciji očuvao dugo i veoma čvrsto latinski jezik, osobito u gradovima. U tome nam je onda i tražiti uzroke borbi, zašto su se dalmatinski gradovi čvrsto opirali hrvatskomu narodnomu jeziku, da se uvede u crkvu. Da je kršćanstvo u Dalmaciji ojačalo, vidi se i odatle, što je u Solinu već u najranije vrijeme bila nadbiskupija, kojoj je vlast zahvatila ća gore u Panoniju između Drave i Save. Iz ovih su strana i Hrvati dobivali sjeme vjere kršćanske u prvo doba, premda je bilo slabo uspjeha, budući da su svećenici bili Latini, kojih prosti narod nije razumio. No sijelo najstarije biskupije nije pripadalo Hrvatima, jer je Solin bio u rukama vlasti vizantijske. Da se crkva i država bolje potpomognu, podigoše Hrvati u IX. stoljeću biskupiju u N i n u. Ninski je biskup potpadao pod vlast nadbiskupa solinskoga, ali su Hrvati već rano radili, da njihov biskup bude samostalan, da ne bude pod latinskim nadbiskupom. Iz toga su se nastojanja Hrvatâ rodile mnoge borbe u Dalmaciji između biskupa latinskih i ninskih, jer su ovi bili zatočnici hrvatskih narodnih i državnih prava, a oni čuvari latinstva; neki nacionalizam je već onda izbijao.

Do Karla Velikoga bili su Hrvati najprije podložni caru vizantijskome. Poslije su se oslobodili i postali samostalni. Više vijesti pouzdanijih nema niotkuda o Hrvatima prije vremena Karla Velikoga. Nešto poslije ima vijesti, i to u i s p r a v i k n e z a T r p i m i r a o d 852. g o d i n e, koja je pisana u Trogiru kod Bišća. Ova je isprava velike vrijednosti, jer nam javlja rane glasove iz prošlosti Hrvatske. Žaliti je, što je pisana jezikom latinskim, no nije nemoguće, da je na latinski prevedena s hrvatskoga. Ako je već ova isprava prijevod, na prvi je mah čudno, da nema drugih spomenika na hrvatskom jeziku iz onih vremena, kad je Hrvatska bila gotovo samostalna i kad su Hrvati već prihvatili vjeru kršćansku. Borbe u Dalmaciji između latinskoga i hrvatskoga življa posve jasno rasvjetljuju ove prilike.

Sveta su braća Ćiril i Metodije propovijedala vjeru kršćansku jezikom slovenskim. Hrvatima je to bilo osobito milo, jer su u tom jeziku mogli razumjeti riječ Božju. Kad ne bi tako bilo, jedva bi hrvatski ljetopisac o sv. Ćirilu zabilježio ove riječi: „I tako sveti muž Konstanc naredi popove i knjigu h r v a c k u, i istumači iz grčkoga h r v a c k u k n j i g u i h r v a c k i istumači evanđelje i sve pištole crkvene, i tako starogo kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem, i naredi misu, i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu.“ Slovenska se liturgija odomaći pod konac IX. vijeka među Hrvatima. Posavska je Hrvatska pripadala panonskoj nadbiskupiji sa stolicom u Srijemu, a tom je upravljao sv. Metodije. Ovo uređenje crkvene vlasti kaže, da je u ovim krajevima bila poznata slovenska liturgija, koja je prodirala sa sjevera na jug. Zna se, da su i učenici svete braće morali bježati na jug iz Morave.

Protjerani učenici slovenskih apostola razbježaše se kojekuda, pa po svoj prilici i u Nin, gdje je bila osnovana biskupija, te tu i nastaviše svoj rad. Sve je to bilo poradi onih silnih neprilika, što su ih latinski popovi činili hrvatskima upravo onako, kako su njemački svećenici svim silama radili protiv nauka i nastojanja Ćirila i Metodija u Moravi i Panoniji. Razvijala se borba, iz koje nam baš dolaze prvi glasovi o našem jeziku, pa o jeziku i radu sv. braće.

Ove su borbe veoma značajne, jer se u ono vrijeme radilo o tome, da li će se Hrvati odreći svojega narodnoga jezika, a po tom i svoje vlasti, ili će se protiviti latinskoj vlasti i latinskom svećenstvu. Latini su mislili, ako se Hrvatima dopusti osobiti crkveni jezik, onda će oni „pribrajajući se k onim velikim narodima, koji slave Boga na svom jeziku“, i imajući i onako svoju biskupiju u Ninu, gledati da se sasvijem otmu ispod oblasti mitropolita latinskoga. Oni su se s pravom pobojavali, da bi brzo moglo nadoći vrijeme, kad će njihove vlasti nestati nesamo u crkvi, nego će je nestati i u državi. Dokle su god oni gospodari u crkvi, dotle se jednako nadaju, da će moći braniti kao najglavniji zastupnici latinstva u Dalmaciji i svoja osobita prava i crkvena i državna i narodna, a glas će njihov slušati i štovati i državna vlast. Povedavši se za Nijemcima latinski su svećenici u Dalmaciji radili svagdje, gdje se god moglo, protiv slovenske liturgije; a gdje se ona i preko njihove volje ukorijenila, nastojali su da je istrijebe i potisnu. Ta borba nije bila samo vjerska; ona je mnogo ulazila u političku borbu. Zato kao ljuti neprijatelji slovenstva podgovore papu Ivana X., te on napisa godine 924. list Tomislavu, u kojem mu preporučuje: Hrvati kao osobiti sinovi rimske crkve valja da zarana priučavaju svoju djecu latinskome jeziku. Trvenja, što su se započela već u drugoj polovici devetoga vijeka među latinskim svećenicima i ninskim biskupom, zaoštrila su se poradi ovakva postupanja u X. vijeku još jače. Papa je najprije dopustio slovensku službu, ali su Latini znali da ga podgovore, da je on i ukine. Kada je zasio na kneževsku stolicu Tomislav (914.), nađe sve u velikom neredu. Tomislav, zahumski knez Mihajlo Višević, nadbiskup spljetski i biskup ninski zatraže u pape, da im pošlje poslanike, koji bi imali da uvedu u zemlju mir i red, a k jednu da dokinu pravdu među nadbiskupom spljetskim i hrvatskim biskupom ninskim.

Kako su Hrvati već i otprije pristajali uza slovensku službu, a k tome su bili i pristaše Istoka, razveseli papu glas, da oni u njega traže pomoći. Papa im odgovori, ali se žali, što „ad Methodii memoriam intendunt“, jer je spljetski nadbiskup latinjanin proglašavao Metodija krivovjercem. Papa opominje Hrvate u svojoj poslanici, da čitaju misu na latinskom jeziku, pa im k tomu preporučuje, neka hrvatsku misu isključe iz crkve, a djecu svoju neka šalju u latinske škole.

Hrvatska se narodna knjiga, makar i crkvena, do Tomislava morala već dobro razviti. Kad je papa mogao ovakve reforme preporučivati hrvatskim velikašima i svećenicima, nije čudo, da je papa Ivan X. pisao Hrvatima — svakako upućen od Latinâ svećenikâ — da se čudi, da bi se koji sin rimske crkve, a k tome jošte i odabrani sinovi, kaki su bili Hrvati, mogao nasladivati, kad se divljim i varvarskim jezikom Bogu hvala daje.

Sve su ovo bile priprave za crkveni s a b o r s p l j e t s k i o d 924. godine, u kojem su dalmatinski Latini s hrvatskim kraljem i velikašima zadali ljut udarac slovenskoj službi.

Na poziv hrvatskoga kralja Tomislava i biskupâ dođu papini poslanici 924. godine. U Spljetu je bio crkveni zbor. Tu su uz crkvene dostojanstvenike bili uz kralja prvaci hrvatske gospode. Ipak se kraj te gospode zaključi, da nijedan biskup ne smije pomagati u području spljetske nadbiskupije slovenskoga jezika u crkvi podjeljujući redove onima, koji su vješti samo slovenskom

jeziku. Tim se jezikom mogu služiti samo klerici nižih redova i monasi. Tako isto da nije dopustio nijedan biskup u svojoj crkvi čitati misu na slovenskom jeziku, osim u nestatku latinskih svećenika, a i onda treba da se u pape traži osobito dopuštenje. Još se zabranjuje biskupu ninskomu, da ne smije svoje vlasti raširivati na štetu spljetskoga nadbiskupa, već mu se mora uvijek i u svemu pokoravati. Jedini G r g u r D o b r e, ninski biskup, opre se tomu saborskom zaključku. Uza sve to, što je bio osamljen, postigao je toliko, da se papa Ivan X. nije dao sklonuti, da potvrdi te zaključke saborske, pa ih ne htjede potvrditi niti Lav VI., premda je 928. godine potvrdio sve ostale naredbe spljetskoga sabora.

Latini nijesu bili zadovoljni papinom neodlučnošću: oni su htjeli, da se slovenska služba sasvim zabrani i ukine. U saborima spljetskim od 927. i 928. godine izgubi ninski biskup, taj jedini zaštitnik slovenske službe, svoju biskupiju, koju ukinuše, jer da nije tobože od najstarijih vremena. Latini se, kako se vidi, nisu žacali ni najnevaljalijih sredstava samo da svoj cilj postignu. Vjera nije bila glavno; glavno je bila vlast, moć i gospodstvo.

Ipak kod naroda nije nestalo ljubavi i štovanja za slovensku službu; ona se držala kroz cijeli deseti i jedanaesti vijek, dok se nije digla nova olujina na nju za Petra Kresimira Velikoga. Sve, što je uglavio spljetski sabor 924. godine, potvrdi nanovo s p l j e t s k i s a b o r 1059. g o d i n e, koji odredi k tomu za slovensku liturgiju, da je valja sasvijem uništiti. Tko bi se ubuduće drznuo čitati misu i javno se moliti Bogu i njegovim svetima na drugom kojem jeziku osim na latinskom ili grčkom, kaznit će se najoštrijim kaznima, a Hrvati, ako ne će da nauče latinski jezik, ne smiju se zarediti za svećenike. Tako zaključiše u saboru, a zaključak svoj provodahu, jer ga je i papa potvrdio.

Hrvati su dobro znali, da se tu ne radi o vjeri, nego da se radi o jeziku i o tome, da latinski jezik prevlada i da se svaki trag narodnomu jeziku zatre i da ostane tuđe gospodstvo. Velikaši su s kraljem zato tako radili, da pridobiju za sebe papu i sve dalmatinske gradove. Dok su dalmatinski gradovi bili pod vizantijskom vlašću, bili su sapeti, a koji im je vladar nudao veću slobodu, uza nj su pristajali. Nije čudo, da su se Mlečani borili za te gradove i nudili im što veću slobodu na štetu Hrvatâ: njihova sloboda Hrvatima ropstvo.

Na zaključke su se spljetskoga sabora počeli Hrvati buniti i slati poslanstva papi. Sve to ništa ne pomože. Aleksandar III. potvrdi zaključke i dokine slovensku službu. Kako su potonje pape poslije gledale da podignu vlast crkve u državi, da u crkvi ne bude nikakih svjetovnih vezova, započela se nova borba, poradi koje se malo zaustavi hrvatsko pitanje. Papa Grgur VII. izvede djelo, koje je zamislio kao savjetnik papâ Nikole II. i Aleksandra II. Hrvatski kralj Zvonimir zabrinut za svoju državnu vlast pomagao je samostane, ali i papu, pa nije dospio, da se mnogo miješa u crkvene poslove, koji su bili ipak pravi politički.

Nedugo iza žestokih borba u saborima spljetskim od 1059. i 1064. godine javlja nam se prvi spomenik pisan narodnim hrvatskim jezikom. To je do danas najstariji poznati spomenik. Štogod književnosti bilo je i prije, dakako u redakcijama ili recenzijama, budući da je potkraj X. vijeka ili u početku XI. bila gotova redakcija hrvatsko-slovenska, t. j. završio se vijek čisti stari slovenski. Prema tomu su razumljive potonje pojave u crkvenoj književnosti glagolskoj.

Za svoje su potrebe Hrvati imali i trebali samo crkvene knjige; velikaši, ako su kakvu darovnicu pisali za fratre, pisali su je latinskim gospodskim jezikom. Ipak je i glagolica bila obična nesamo u porabi crkvenoj nego i u privatnom životu kod Hrvata, i u ovoj je porabi sve više preotimao mah čisti narodni govor. U staro su doba bile škole vrlo rijetke, a što ih je bilo, bile su za plemiće i na latinskom jeziku. Samostani (u Hrvatâ benediktovski) bili su osim privatnih poučavanja jedini zavodi, koji su rasadivali knjigu. Njima nije bilo zabranjeno širiti knjige u narodnom jeziku i narodnom duhu — koliko ga je moglo biti u ono doba. Dakako da je tu bilo pisanih knjiga i knjižica, a samostani su nam i učuvali najvjernije i najviše, što znademo o svojoj prošlosti. Prema pravilima benediktovaca trebalo je da epistolu i evanđelje i sve, što se glasno pjeva u nedjelje i svetkovine, pjevaju u narodnom jeziku, a k tomu poslije službe Božje da govore narodu u njegovu jeziku. Benediktovci su kao glagolaši pozvani i od Karla IV. 1372. godine u praški emauski[1] ma-

[1] Zove se e m a u s k i po tome, jer se na uskrsni ponedjeljak g. 1372., kad je nadbiskup praški posvećivao taj manastir u nazočnosti cara i visokih dostojanstvenika, čitalo evanđelje o putnicima u Emaus (Luka XXIV. 13—35).

nastir, da nauče svoju braću češku crkvenomu jeziku i slovenskoj liturgiji. Taj je rad u Češkoj prestao za navalâ husitskih, jer su češki monasi pristali u XV. vijeku uz Husovce.

Borba je u Hrvatskoj i dalje trajala, ma da je papa Aleksandar II. zabranio slovensku liturgiju. Uza svu zabranu Hrvati su upotrebljavali slovensku službu. Papa ih se nije ufao proglasiti odmetnicima, jer bi se moglo izleći još veće zlo. Latinâ je dolazilo u ove krajeve. Oni su mislili, da će oni izvesti ono, što nijesu mogli saborski zaključci. Postojanost Hrvatâ napokon prisili i rimskoga papu, te g o d i n e 1248. g o d. p a p a I n o c e n t i j e IV. pristade na prošnju senjskoga biskupa Filipa i dopusti, da se upotrebljavaju kod službe Božje slovenske knjige ondje, gdje su i prije bile u običaju. (Nos igitur attendentes, quod sermo rei et non res est sermoni subiecta, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observatur praemissa, dummodo sententia ex ipsius varietate litterae non laedatur, auctoritate praesentium c o n c e d i m u s postulatam.) I krčkomu biskupu, koji je 1252. zatražio dopuštenje za slovensku službu, dopustio ju je papa s najvećom pripravnošću. Koliko se dosad znade, Rim je ovo p r v i p u t H r v a t i m a izrijekom d o p u s t i o ono, što od vremena Ćirila i Metodija nije nijedan narod slovenski dobio.

Da je papa dopustio upotrebljavanje slovenske službe, mnogo je tomu uz druge uzroke pomoglo i širenje bogomilske nauke. U XII. vijeku pretegoše bogomili u Bosni, a našli su jednomislenikâ u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji; u Spljetu pače imahu potkraj XII. vijeka i svoju osobitu općinu. Bosanski su banovi pristajali uz novu nauku i uređivali narodnu crkvu bosansku, uz koju je narod rado pristajao, jer je sve razumio, što mu se od crkve davalo. Slovenskom se službom htjelo u primorskim krajevima stati na put širenju krivovjernoj nauci bogomilskoj, pa zato su dali one privilegije senjskoj i krčkoj biskupiji. A i bojali su se, da bi i istočna crkva mogla doći među Hrvate, ako im se slovenski jezik bude zabranjivao.

Ovim se završila najžešća borba za slovensku službu kod Hrvatâ, te je to prvo d o b a b o r b e književnosti glagolske, što se javlja od IX. pa do XII. stoljeća.

Od 1248. godine mirno se razvijala knjiga s glagolskim pismom među Hrvatima. Nema joj nigdje velikih prepreka, i

može se reći, da je sada nanovo oživjela. Ako je pratimo, kako se širi od XII. vijeka, opažamo, da je već u XV. vijeku zahvatila gotovo svu Dalmaciju, pa onda ušla i u Bosnu, a na sjever se rasprostranila po Istri i Hrvatskoj od mora gotovo do Drave. Hrvati su primili glagolsko pismo nesamo za crkvene potrebe već i za domaće privatne, budući da su književni ljudi bili gotovo samo svećenici i monasi. Više se nije osobito pazilo, kamo će koji glagolaš doći, pa je konačno i narod s dobrim dijelom svoje gospode prihvatio ovo pismo ne obazirući se na latinsko. Vrhunac je svoj postigla glagolska književnost u XV. vijeku, i doba od XII. do XV. vijeka jest doba napretka njezina.

Od XV. vijeka pada glagolska književnost. Nadošlo je štampanje knjigâ, kojemu nije moglo odolijevati prepisivanje uza svu vještinu, što se razvila u doba cvata glagolice. Štampanju se knjigâ pridruži od početka XVI. vijeka i pismo latinsko, koje je s vremenom sve više mah preotimalo poradi svoje spretnosti, i poradi nebrige i nemara što popova što svjetovne gospode za slovensku službu. U to doba p r o p a d a n j a glagolske knjige ponajviše se radilo samo oko toga, da se podmire crkvene potrebe. No baš u to vrijeme kao da se najviše raširila slovenska služba. Iz XV., a osobito iz XVI. i XVII. vijeka ima mnogo svjedočanstava, gdje se sve otpravljala služba božja hrvatskim jezikom, pače se 1570. godine pjevala u prvostolnoj crkvi u Zagrebu služba božja u slovenskom jeziku za sinoda pod biskupom Đurom Draškovićem, glasovitim govornikom na saboru tridentinskom. Knjiga je glagolska u to doba poznata i u Međumurju, u Trstu, Gorici, Kranjskoj i u južnoj Štajerskoj. Navale su Turaka na starija sijela glagolaša mnogo prinosile ovomu teritorijalnomu širenju, jer su hrvatski glagolaši bjegali pred Turcima na sve strane i širili u crkvi i bez dopuštenja slovensku službu; druge oni nijesu znali.

Kako slovenska služba Božja nije nikad sasvim pretegnula u svemu narodu hrvatskom, tako se nije moglo zapriječiti širenje latinske liturgije nesamo ondje, gdje slovenska ne bijaše nikad izrijekom potvrđena i dopuštena, nego ni tamo, gdje su glagolaši svojoj domaćoj liturgiji izvojevali pobjedu. Glagolaši nijesu imali nigdje jaka zaklona, a nijesu se mogli ni znanjem svojim natjecati sa svojim protivnicima. Stoga nije ni čudo, da su gla-

vari crkveni — biskupi, koji su bili najveći protivnici slovenskoj službi, jer velikim dijelom nijesu bili domaći sinovi, radili protiv nje i gledali, da je što prije sasvim zatru. To se opaža u sve vijekove. Da se učuvala glagolska služba do naših dana, treba zahvaliti najviše onoj žilavosti i ustrajnosti, što su je imali hrvatski neuki, ali narodni popovi glagolaši. Ova je ustrajnost uza slovensku službu spasla i narodni jezik i narodnu svijest, kojoj bez nje po svoj prilici ne bi bilo duga vijeka. Glagolaši su zbog svoje službe bili prezirani, zametavani pa im ni u kojem smjeru, ni u kojoj prilici nije niotkuda bilo pomoći. Ni gospoda ih nijesu osobito podupirala. Ali baš zbog toga, što su u ovakvim žestokim borbama samo od nevolje odvratili možda i najveće pogibije od svojega naroda, rad nam je njihov stim znamenitiji i vredniji. Ta stara predaja kod naših svećenika u svako je doba u narodnom smislu bila od neocjenjive koristi. Na jednoj strani slaba obrazovanost, a na drugoj političke nevolje sačuvaše nam u djedova ovu osobito vrijednu povlasticu do danas, ako ne za sav narod, a ono bar za jedan dio. U slobodnoj svojoj državi ova će narodna stvar da dođe do potpune pobjede.

b) Rad oko glagolske književnosti.

1.

P r v o d o b a od IX. do konca XII. vijeka. — Iz ovoga doba ima crkvenih glagolskih spomenika malo; ono, što ih se do danas učuvalo, najviše su sitni odlomci djelâ o b r e d n i h i b o g o s l o v s k i h, a najstarija će pripadati XII. vijeku. Ostatak su obredne hrvatske književnosti iz vremena, kad je među Hrvatima bio obred istočni, dva lista p r a k s a p o s t o l a r a Mihanovićeva, te je to jedini glasnik, da su i Hrvati imali knjigu čitanja iz Djela apostolskih i poslanicâ. Najstarije se glagolsko djelo — jamačno pisano jezikom starim slovenskim kao i druge knjige toga vremena — spominje među Hrvatima T e o d o r o v p s a l t i r iz IX. vijeka, što ga je poslije prepisao pop Nikola Rabljanin 1222., a pisan je bio na zapovijed posljednjega solinskoga nadbiskupa Teodora (između godinâ 880.—890.). Prijepis od 1222. god. imao je još 1634. god. Rafael Levaković. — Budući da se u ovo doba hrvatski govor još nije razlikovao uvelike od jezika staroga slovenskog, može se zaključivati, da su glagolaši upotrebljavali knjige, kakve su im donijeli učenici svetih slovenskih apostola; knjige su bile i po sadržaju i opsegu među sobom slične, pa nam radi te sličnosti i broj i značaj starih hrvatskih spomenika i književnoga tadanjeg rada izlazi nepotpun i nejasan.

Glagolica je prodrla i u javni život, pa ima spomenikâ veoma starih iz s v j e t o v n o g a života. To su najviše i s p r a v e izdane bilo od općinâ bilo od privatnih lica. Ovih starina najveći broj pripada onomu kraju hrvatskome, gdje je i u crkvi glagolica i slovenska služba cvala, a to je hrvatsko Primorje i sjeverna Dalmacija pa otoci. Takvi se glagolski spomenici, kojih je iz drugoga i trećega doba sačuvan veliki broj, tiču ponajviše oranicâ, vinogradâ, mlinova i mliništa, što su ih ljudi poklanjali ili prodavali ili na samrti ostavljali crkvama, manastirima i privatnim ljudima; neke isprave govore o sudbenim raspravama i pravdama između općinâ i pojedinih ljudi, po čemu su te isprave mnogo vrijedne za povijest hrvatskoga privatnoga prava pored toga, što je u njima sačuvan čist narodni jezik iz tako velike starine.

Dosad se znade, da je glagolskih pisama svjetovnoga sadržaja bilo već u XI. i XII. vijeku, od kojih su samo neka do nas došla, i to u prijepisima. Naša dva veoma stara glagolska spomenika: i s p r a v a d o b r i n j s k a od god. 1100. (što nam je sačuvana samo u prijepisu) i iz istoga vremena uklesani spomenik, tako zvana b a š č a n s k a p l o č a, pokazuju, kako je hrvatski jezik i pismo glagolsko bilo u običaju. (Baška je mjesto na otoku Krku, gdje se našla ploča s glagolskim pismenima, a uklesana su pismena oko 1100. god.: natpis je dao uklesati opat Držiha, a spomenik se tiče darovnice hrvatskoga kralja Zvonimira, što potvrđuju i župani.) Iz r a z v o d a pak istranskoga od god. 1275. saznajemo, da se glagolica s hrvatskim jezikom upotrebljavala u XII. vijeku u svim spisima, što su bili namijenjeni svemu narodu. Ovakih se razvoda spominje još starijih, i to iz 1125., 1130., 1140., 1150. godine, no danas se o njima ništa ne zna. Iz toga izlazi, da su stari Hrvati imali već prilično uređene svoje općine i da im je život tekao stalnim putem.

O ž i v o t o p i s i m a glagolskim nema gotovo ni spomena u ovo doba. Kratke i suhoparne bilješke, ponajviše nađene na kojem listiću uz kaki rukopis nabožnoga sadržaja, jedva su vri-

jedne spomena. U Hrvatâ nema životopisâ stoga, što nije bilo ni ljudî, koji bi se svojim životom isticali onako, kako su se na Istoku medu Srbima isticali Sava, Simeun i dr., pa su zavrijedili, da im se pišu životi i da ih za narod proglase svecima. Na Zapadu kršćanskom nije bilo ni onakva asketskoga života ni onolikih sektarskih uredaba, koje bi poticale ljude na pisanje života, koliko na Istoku. Hrvati, prislonivši se rano sasvim uz Rim, nijesu imali toliko pobuda ni kod kuće, koliko ih je davao Istok svojim pristašama. Borbe o jezik u crkvi ne dopuštahu ovakva rada. A jača latinska kultura bila je i zaprekom, da su naši ljudi bili manje cijenjeni. Fratri rimske crkve nisu mogli da rade ono, što su radili monasi na Istoku. (O životima vidi kod književnosti pisane ćirilicom.) Kratke bi legende imale kadikad zamjenjivati potpune živote.

Znameniti su ljetopisi:

I. Presbyteri Diocleatis regnum Slavorum. Pisac ovoga latinski pisanoga ljetopisa veli u uvodu, da mu je bio izvorom: a) libellus Gothorum, quod Latine Slavorum dicitur Regnum, b) usmena tradicija.

II. Marci Maruli regum Dalmatiae et Croatiae gesta. Marko Marulić, znani hrvatski pjesnik, veli, da mu je prijatelj Dmine Papalić donio stari hrvatski spis, koji on prevodi na latinski (1510. g.).

Hrvatski original k Marulićevu prijevodu sačuvao nam se u prijepisu Jerolima Kaletića od 1547. god. Ova druga kronika Marulić-Kaletićeva podudara se s kronikom dukljanskoga prezbitera samo do XIX. glave, a sadržaj je tijeh devetnaest glava historijski posve nekritičan. Dalje od glave XIX. do kraja (gl. XLVII.) pripovijeda prezbiter dukljanski ponajviše dogadaje iz Crvene Hrvatske[1] do svršetka XII. vijeka, i u ovom dijelu ima više historijske kritičnosti. U Marulić-Kaletićevoj kronici pominju se od XIX. glave do kraja (gl. XXVIII.) dogadaji iz Bijele Hrvatske i to samo do svršetka XI. stoljeća (pominje se još smrt kralja Zvonimira), a u njoj je i u ovom drugom dijelu slaba historijska kritika. Misli se, da je kronika prezbitera dukljanskoga

[1] Crvena Hrvatska zvala se oblast Zahumska i Trebinjska s Dukljom, a Bijela Hrvatska bila je glavna oblast u zemlji izmedu Velebita i rijeke Cetine; sijelo joj je bilo u Saloni.

(Presbyteri Diocleatis regnum Slavorum) postala negdje na svršetku XII. vijeka u Dukliji, jer se u njoj dogadaji XII. vijeka prilično kritično pominju. Naprotiv za Marulić-Kaletićevu kroniku drži se, da je davno poslije XII. vijeka negdje u Bijeloj Hrvatskoj preradena (skraćena) kronika prezbitera dukljanskoga, jer se u njoj i poslije glave XIX. do kraja (gl. XXVIII.) pominju dogadaji iz Bijele Hrvatske posve nekritično, kao i u prvom dijelu do glave XIX. Za onaj libellus Gothorum, što ga spominje prezbiter dukljanski kao izvor, misli se da je bila glagolicom ili ćirilicom pisana hrvatska knjiga, kojoj je sadržaj bio izvadak iz prastarih narodnih pjesama. Narodna tradicija bila je bez sumnje izvorom i za drugi dio jedne i druge kronike, u kojem se pominju dogadaji, kojih nema u drugim historijskim izvorima. Osim znamenitosti, što ih ove kronike imadu za starinu narodne tradicije a pokazuju i mišljenje naroda, vrijedan im je sadržaj i za geografiju onoga doba.

Još su nam sačuvani nekoliki vrlo kratki ljetopisi iz potonjih stoljeća, ali u njima nema ni onoliko pripovijedanja, koliko u kronici dukljanskoj, već su samo pobilježene kratke vijesti o dogadajima bez ikakva dodatka. Taki su ljetopisi fratra Šimuna Klemenovića († 1520.), Šimuna Glavića i dr. Kakvi su bili ovi ljetopisi, najbolje nam svjedoči to, što na pr. u Klemenovićevu ljetopisu, pa i u Glavićevu, koji je nastavio Klemenovića, dolazi i plač blažene Gospe „u verših“. Jako utjecanje crkve se svagdje opaža. Crkva je djelovala na svijet, pa je to dugo ostalo čvrstom crtom našega kulturnoga života. Ta jaka crta našla je izražaja i u narodnoj pjesmi. (O ljetopisima vidi više kod književnosti pisane ćirilicom.)

Ovo malo uspomena iz prvih vremena književnoga rada medu Hrvatima odgovara sasvijem duhu, u kojem se sve kretalo. Crkvene su knjige bile prema duhu grčkom; ali kako su Hrvati bili upućeni, da se što više približe Zapadu, tako su i u crkvenim knjigama nastajale promjene. Kad se prihvatila u Hrvatâ latinska služba, raskinute su u svakom pogledu veze s ostalim Slovenima, koji nisu prionuli uz rimsku crkvu.

2.

Drugo doba ide od polovine XIII. do kraja XV. stoljeća. Kad je ono papa priznao i dopustio senjskomu (1248.), pa

onda krčkomu biskupu (1252.), da smiju upotrebljavati slovenski jezik u crkvi, napredovaše glagolska knjiga kako u životu crkvenom tako i u životu svjetovnom. U to vrijeme došla je slovenska služba s glagolicom ća i u Češku, a iz Primorja se proširila sve do blizu Drave u Hrvatskoj. Zato ima iz XIII., XIV. i XV. stoljeća mnogo spomenika svake ruke. I danas ima velika množina glagolskih rukopisa, koji su kojekuda razvučeni po crkvama, manastirima i knjižnicama, a veliki ih je dio sad već u Zagrebu sabran, te se moramo diviti bogatstvu knjigâ, vještini i strpljivosti, što je pokazaše u prepisivanju siromašni, zapušteni i sami sebi prepušteni svećenici. Neki su od ovih spomenika savršeno lijepim pismom ispisani, a neki opet i urešeni lijepim slikama (minijaturama). To sve služi na čast umjetnosti i umnome daru našega naroda. Ova se pojava objašnjava time, što su se knjige pisale nesamo od prijeke potrebe, nego što su ih ljudi pisali i za dušu. Radi toga je ovaki prepisivač gledao, da djelo izvede što ljepše. Lijepo pak ispisane knjige pripadale su među dragocjenosti, koje su vlasnici vrlo cijenili i namirali kao veliko blago svojemu potomstvu.

Prepisivači su u većem dijelu bili popovi svjetovnjaci, dok su kod Srbâ radili gotovo sami kaluđeri. Zato se i po broju — osobito crkvenih djela — mnogo razlikuje glagolska književnost od ćirilske. Izvornih je djela malo, a sve su gotovo sami prijepisi. Kod prepisivanja knjigâ nije se diralo u stari tekst, osim ako su se izmjenjivali stariji oblici novijima, a zamjenjivale nepoznatije riječi poznatijima hrvatskima. Prvi su prijevodi crkvenih knjiga bili učinjeni po grčkom jeziku, a kad je rimski obred prevladao, dodavalo se prvomu prijevodu, što je trebalo, po latinskom originalu.

Od c r k v e n i h knjiga iz XIII. do konca XV. vijeka ima različnih knjiga. No valja imati na umu, da ima malo spomenika, u kojima bi bila zabilježena godina; a još će ih manje biti, da imaju zabilježeno, gdje su pisane i tko ih je prepisivao. Najstariji m i s a l — a to je najvrednija obredna knjiga kod službe božje — što nam je doslije poznat ima zabilježenu godinu, kad je pisan, bio bi glagolski misal k r b a v s k o g a k n e z a N o v a k a i z g o d i n e 1368., koji je u nekadašnjoj dvorskoj knjižnici u Beču. Od starijih misala, koji će biti ća i iz XII. vijeka, ima samo nešto odlomaka (glagolski bečki listići, koje je izdao

Jagić). Ima misalâ iz god. 1387. (rimski) i iz konca XIV. ili sasvijem iz početka XV. vijeka, koji se čuva sada u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Sačuvan je i B r e v i j a r ili č a s o s l o v iz 1359. god., a pisao ga je u Senju „žakan“ (đakon) Kirin (sada je u Pragu kod kneza Lobkovica); časoslov rimski od 1378.; na ostrvu su Krku četiri brevijara, od kojih jedan među u XIII. vijek, jedan je — vrbnički — od 1391., Vida Omišljanina od 1391., sada u Beču. Stariji su od ovih časoslova sačuvani samo fragmentarno. — T r e b n i k ili o b r e d n i k iz ovoga vremena bit će najstariji onaj, što se nalazi u časoslovu i misalu pariskom iz XIV. vijeka. Potpunoga prijevoda biblije nemamo, a nastojao ju je sastaviti Ivan Brčić († 1870.) po rukopisima, koji su puni bilježaka i sprijeda i na kraju, što može biti od koristi za povijest i sudbinu glagolice. — Iz XV. vijeka ima mnogo više spomenika, kojima je ubilježena godina. Sve su te knjige zabilježene kod Šafařika. Geschichte der südslawischen Literatur, i u Berčićevoj knjizi Čitanka staroslov. jezika (Chrestomathia linguae veteroslovenicae), pa u Ulomcina sv. pisma, kod Milčetića u Građi za povijest hrv. književnosti i kod R. Strohala, koji se napose bavio glagolskim rukopisima.

Pored ovih knjiga, koje su strogo crkvenoga sadržaja, ima i drukčijih rukopisa, koji po svojem sadržaju čine nabožnu, teologijsko-moralnu književnost glagolsku. Ima tu kojekakih članaka i raspravica iz XIV. i XV. vijeka (kao na pr. zbornik različnih nabožnih pouka prevedenih s latinskoga jezika; žakan je Luka iz Vrbnika napisao Zrcalo, a žakan Broz Kolunić 1486. prepisao je propovijedi o postu i raspravicu od 7 smrtnih grijeha i t. d.); zatim manastirski u s t a v i, na pr. regule sv. Benedikta za manastir rogovski iz XIV. vijeka i t. d. U novim je knjigama pomiješan jezik narodni s jezikom crkvenim, a to je bez ikakova pravila; kako je pisac najbolje znao, tako je miješao govor. Sve te knjige imaju više manje tendenciju crkvenu, nabožnu. U onoj oskudici drugoga rada odgovoraju dobrim dijelom onomu, što je tadašnje doba kršćanstva moglo da daje. I kod drugih naroda ima dosta ovakva sitna posla.

Ako su Hrvati već prije XIII. vijeka upotrebljavali glagolicu u s v j e t s k i m potrebama, a ono su je upotrebljavali još i mnogo više, kad je cvala slobodno i u crkvi. Zato ima iz ovoga vremena mnogo isprava glagolskih pisanih u privatnom životu.

a sadržaj im je po prilici jednak onomu iz XII. i XIII. vijeka. Najstarija je sačuvana originalna glagolska isprava iz ovoga doba iz hrvatskoga Primorja, pisana 1309. godine, a sada u Jugoslavenskoj akademiji. Sve su ove isprave vrijedne za povijest pojedinih općina i obitelji, a osobito vrijede mnogo za porodicu Frankapanâ. Po jeziku su mnogo vrijedne, jer su pisane onim govorom, kako se govorilo u XIII. do XV. vijeka po hrvatskom i dalmatinskom Primorju i ostrvima, te u Istri i Dalmaciji do Neretve. — Ove je glagolske isprave izdao Iv. Kukuljević u Povjesnim spomenicima južnih Slavena 1863. knj. I. Acta croatica, a 1898. g. potpunjeno je izdanje Kukuljevićevo u izdanju Jugoslav. akademije kao Acta croatica I. (isprave od g. 1100.—1499.). Kulturne bilješke je pribilježio Iv. Milčetić.

Mnogo su vrijedni općinski zakonici, naredbe i statuti, koji se javljaju u ovo vrijeme, kad su manje općine radile u duhu narodnom. Dok se u gradskim zakonima i statutima vidi tuđi duh, pomanje ponajviše seoske općine daju nam zakone, što su ih uredile i u duhu i u značaju hrvatskom. Ovi spomenici dokazuju potpunu sređenost narodnoga života. Iz njih se vidi onaj pravac o potrebi reda i obzir na domaći život, koji dolazi do izražaja u tolikoj samostalnosti, koliko je mogao u tom pravcu da dade kulturni narod. Najznamenitiji je od tih zakona i statuta zakon vinodolski od 1288. g., što su ga u Novom Gradu uredile starješine vinodolske, temelj su mu „dobri, stari i iskušani zakoni“, k tome i drevni običaji, kojih su se opominjali. Kako je danas poznat taj zakon, to imamo prijepis iz prijepisa učinjena iz originala, a jedini rukopis toga znamenitoga zakona nije stariji od XV. ili početka XVI. vijeka. — Po starini ide za njim statut otoka Krka od god. 1388.; no i ovaj krčki statut, koji je sastavljan više puta u XV. vijeku (1470., 1483., 1484.), došao je do nas samo u prijepisu od 1526. god. i u dopunjavanju zakona od 1362. i 1388. god. — Vrijedan je spomena i statut kastavski (između 1471. i 1493.) i veprinački (1597.).[1] I ova dva statuta pisana glagolicom pokazuju, kako su od običajnoga prava postajali zakoni: zakoni naime ovih

[1] Kastav i Veprinac leže na onom obronku kraskoga gorja, koje se od Rječine do Učke stere i pada k riječkomu, nekada plominskomu zalivu (sinus flanaticus). Po rapalskom ugovom od 1920. Kastav pripada našoj državi.

statuta jesu mnogo stariji negoli je vrijeme, u koje su zabilježeni na papir. — Ćirilicom je pisan Poljički statut.

Spomenici svjetovni, a osobito zakoni, od prevelike su vrijednosti i mogu donekle nadomjestiti onu oskudicu, što se opaža svuda u književnosti prije XVI. vijeka. Oni nam pokazuju, da je hrvatski narod u svojim općinama znao opirati se i odolijevati prevlasti strane kulture. Ovi su zakoni po svojem sadržaju bogato vrelo hrvatskoga staroga prava, koje je osnovano uz slobodan život na temelju starih narodnih ne tuđih običaja. To su svjedoci jakoj narodnoj svijesti u svim granama društvenoga javnoga i privatnoga života, kako ga je dugotrajno iskustvo predavalo s koljena na koljeno. Dodamo li k tomu i čistoću narodnoga govora, tada je njihova vrijednost još veća, jer su rijedak primjer prave narodne proze, pune jezgrovitosti, iz koje izbija narodna iskrenost i jednostavnost osnovana na čistom narodnom životu.

3.

Treće se doba glagolske književnosti počinje sa svršetkom XV. vijeka i ide sve do konca XVIII. vijeka. — Koliko je glagolska crkvena književnost u XIV. i XV. vijeku napredovala, toliko od XVI. vijeka dalje nazaduje, dok po vremenu i ne ugine. Štampanje knjigâ ne potpomaže glagolske književnosti pače joj je na štetu. U XVI. se vijeku užurbali naši djedovi oko posla. Latinska se knjiga vrlo podigla štampom u svakom pravcu, što ga je ono vrijeme dopuštalo; glagolska nasuprot književnost dobija i odsad samo crkvene knjige. Što se god glagolskih knjiga štampalo od 1483. godine potpuna tri vijeka, ne vidi se ništa drugo, nego da su se tim knjigama htjele podmiriti prijeke potrebe crkvene. Glagolaši su billi siromašni, a knjige skupe, pa ih nijesu mogli za velike novce kupovati, nego su ih morali i dalje prepisivati. I tako je za glagolaše slaba korist od štampanja knjigâ, kojim su se drugi znatno pomagali i kulturno podizali. Osim obrednih knjiga ima iz ovoga vremena i nešto bogoslovskih, ali i knjige glagolske zaostaju daleko za onima, što su pisane latinicom u hrvatskom jeziku, da i ne spominjemo, koliko zaostaju za suvremenim knjigama pisanima latinski.

Godina 1483. znatna je u glagolskoj književnosti, jer je tada ugledala svjetlost prva glagolicom štampana knjiga u Mlecima — i to misal. Po svoj je prilici štamparija iz Mletaka bila 1493. god.

prenesena u Senj, i tad su u društvu Blaž Baromić, Silvestar Bedričić i Gašpar Turčić priredili novo izdanje misala, koji je izišao na svijet 1494. god. u Senju.

Modruški biskup, rođeni Zadranin, Šimun Kožičić (†1536.) mnogo se trudio oko glagolske knjige. God. 1531. izda Misal hrvacki preudešen prema narodnome govoru. Uzato je izdao: Od žitija rimskih arhijereov i cesarov — od Petra pa do posljednjih dana. U predgovoru ovaj vrijedni biskup jaduje, kako Hrvati imadu malo knjiga, a još manje dobrih, iz kojih bi mogli što dobro naučiti. I one knjige, što ih imaju, tako su iskvarene „lažnimi pisci" i zlim tumačima, da je bila sramota za naš jezik, a i mnogi su se njih stidjeli. Zato se on trudio, da popravi knjige, pa ih je od ljubavi prema rodu i dao neke prirediti. Jezik u starijim knjigama nije ni čisti stari slovenski ni čisti hrvatski: to je jezik stari slovenski pomiješan s hrvatskim riječima prema govoru narodnomu, čega radi taj govor valja čistiti. I Kožičić je pristajao uz druge, pa je i čistio što je više mogao jezik crkvenih knjiga, ali sve to bez određene osnove. On je radio u istom pravcu, u kojem i njegovi prethodnici uzimajući narodne riječi — osobito čakavske — u stari slovenski jezik onako, kako je znao i mogao.

Dok su katolici poprijeko malo radili oko izdavanja glagolskih knjiga, radili su dosta sljedbenici Luterove nauke, da raširе i glagolsku knjigu u prosti narod, kako mogu. Trubarovi su i Ungnadovi učenici upotrebljavali u svojim knjigama sve vrste pisma, da raširе novu nauku; oni su izdavali štampom i glagolske knjige, u kojima je način pisanja na narodnu po prilici onako, kako je u crkvenim knjigama glagolskim u početku XVI. vijeka prije Kožičića ili u suvremenih dalmatinskih pisaca čakavaca. Protestanti su izdali glagolicom Novi zavjet (1562.—1563.), katekizam (1561. i 1564.) i dr., da bi mogli za svoju nauku pridobiti narod.

U XVII. se vijeku počelo opet nešto raditi oko glagolskih knjiga obrednih, jer ih je već ponestalo i za potrebu crkvenu, a i među Hrvatima je prijetilo sve više protestanstvo. Stoga se dade Rim na posao, a biskup senjski pozva Franja Glavinića, franciskana trsatskoga, da uredi obrede za glagolske knjige. Glavinić zatraži pomoći u cara Ferdinanda II. u tom poslu i dobi u Gracu 24 sandučića slova glagolskih i ćirilskih, što su bila zaplijenjena u protestanata, koji su htjeli štampati knjige u Kranjskoj ili Štajerskoj. Glavinić otpremi ta slova na Rijeku, da ondje uredi tiskaru. Kad pak u Rimu nijesu htjeli, da ta slova ostanu na Rijeci, nego su tražili, da se otpreme u Rim Propagandi, ostavi Glavinić svoj posao, koji po njegovoj preporuci preuze franciskan Rafael Levaković, rodom iz Jastrebarskoga. Levaković ode u Rim i proživi gotovo sav svoj vijek u radu oko hrvatskih crkvenih knjiga. Glavno mu je djelo — misal (1631.)! — Levaković bi jamačno svoj posao mnogo bolje svršio, da je sam radio. U ono se vrijeme bavio u Rimu oko utiranja puta širenju unije u Rusiji biskup Metodije Terlecki. Da bude što više koristi od rada Terleckoga, dobro bi došle i nove knjige hrvatske što više uređene za porabu Slovenâ. I zato je on pomagao Levakoviću, da popravi glagolske knjige po različitim rukopisima. Plod je toga zajedničkoga rada bio taj, da se mjesto hrvatskoga jezika javljaju tragovi ruskoga jezika, i tako mjesto mješavine staroga slovenskoga jezika s hrvatskim imamo u misalu od 1631. godine mješavinu slovensko-hrvatsko-rusku, pa i to po crkvenim knjigama ruskim.

Glasoviti osnivač zadarskoga sjemeništa u XVIII. vijeku biskup Vinko Zmajević (1743.—1745.) bude prisiljen nestašicom knjigâ na dalji rad. Posao je povjerio Matiji Karamanu, rođenu u Dalmaciji, te je ovaj imao pregledati i ispraviti glagolske knjige i prirediti ih za tisak. I on, boraveći u Rusiji, došao je do toga uvjerenja, da je pravi stari slovenski jezik onaj, što se upotrebljava u ruskim crkvenim knjigama. To njegovo uvjerenje nagrdi još jače misal hrvatski, koji je on izdao 1741. god. U tom je misalu jezik po prilici onaki, kaki je u suvremenim knjigama ruskim; predašnji su misali bili kako tako roda hrvatskoga, a Karamanov je po jeziku roda rusko-slovenskoga. Glagolaši su se opirali Karamanu, ali kad papa potvrdi, da je ono pravi jezik, kaki treba da se u crkvenim knjigama upotrebljava, moradoše popustiti. Tako je Karaman u dobroj namisli učinio gore, te od polovice XVIII. vijeka ponestaje sve više i više mara za službu u slovenskom jeziku i za glagolicu, premda je Karaman kao nasljednik Zmajevićev na nadbiskupskoj stolici otvorio u Zadru 1746. god. sjemenište za glagolaše. To je sjemenište zatvorio nadbiskup Novak, rođeni Čeh, god. 1827.

Istom potkraj devetnaestoga vijeka opet se nešto počelo raditi. Po nalogu pape Lava XIII. izdala je Propaganda u Rimu pod redakcijom Antuna P a r č i ć a (1893.) glagolski misal, određen u početku samo za biskupiju barsku i senjsku. U tom se izdanju misala pazilo i radilo prema naučnome poznavanju jezika staroga slovenskog i gledalo se, da bude jezik onaki, kaki je u najstarijim hrvatsko-slovenskim spomenicima.

U ova četiri vijeka nema gotovo ništa glagolicom štampano osim crkvenih i bogoslovskih djela. Uzrok je taj, što je svagdje preotela mah latinica kao spretnije pismo.

Glagolaši su za svoje potrebe pisali propovijedi i druge manje nužne spise u crkvi, a služili su se i štampanim knjigama bosanskih fratara i knjigama štampanim latinicom. U Zagrebu je prikupljeno dosta rukopisâ ove ruke pisanih glagolicom iz XVII. i XVIII. vijeka, a takvih štampanih knjiga glagolicom nema. Tu se i opet vidi, kako u jednu ruku nijesu glagolaši mogli da namaknu troškove za štampanje knjigâ, a u drugu ruku, da su namirivali svoje potrebe iz knjigâ, koje su bile priređivane za druge svećenike i njihove potrebe. Time se i gubilo polagano osjećanje važnosti onih privilegija, što su ih dugo čuvali hrvatski svećenici.

Dekretom Zbora za obrede u Rimu od 5. kolovoza 1898. određeno je, da se slovenska služba vrši u onim crkvama, gdje je i prije bila u običaju. Budući da je i opet bilo protivnikâ slovenskoj službi, koji su potakli pitanje, gdje se smije upotrebljavati stari slovenski jezik, potvrđena je ova odredba po drugi put pismom pape Lava XIII. na nadbiskupa sarajevskoga 1900. god., s povlasticama, što su ih dobili Hrvati i sačuvali uz velike prepreke toliko stoljeća. Konačna odluka u pitanju slovenske službe za sve Hrvate nije još ni sad stvorena. Srbija je 1912. god. stvorila konkordat s Rimom za katoličku crkvu. Jezik bi u crkvi imao biti slovenski. Novim konkordatom (1923. god.) za državu Srba, Hrvata i Slovenaca uređuje se definitivno pitanje slovenskoga jezika u crkvi prema zahtjevu svih katoličkih biskupa.

C. Pregled ćirilicom pisane književnosti.

Početak se književne radnje među Srbima javlja istom onda, kad se narodni život razvio toliko, da je mogao osnovati državu sa stalnim temeljima na slovenskom jugu. To je bilo u XII. vijeku, kad je moć bugarske države preživjela svoje zlatno doba. Istom iz vremena Nemanjina poznati su nam ćirilski spomenici. I Hrvati i Srbi utvrđeni su u kršćanskoj vjeri od vremena svetih apostola slovenskih, kojih su učenici i donijeli knjigu među južne Slovene. Hrvati prihvatiše glagolicu kao svoje pismo i počeše njom pisati u svojim potrebama. U Srba se za vrijeme hrvatske borbe nije ništa radilo, jer i narodni život Srba nije u tom pogledu osjećao potrebâ knjige. No premda se konac XII. vijeka mora uzeti prema poznatim spomenicima za pravi početak književnoga rada ćirilskim pismom, ipak nam najstariji spomenici s punim pravom daju pomišljati, da je i prije Savinih vremena bilo nekakve knjige među Srbima. Valja znati, da je i u vrijeme Nemanjino još, pa i poslije dugo, sva snaga srpske države naginjala k Jadranskome moru, k današnjoj Crnoj Gori, gdje su Hrvati bili najbliži susjedi Srba ne razlikujući se jedni od drugih vjerom. U ovim se pak krajevima nađoše prvi poznati spomenici pisani ćirilicom, pa bi se moglo misliti na zajedničku knjigu Hrvatâ, Srba i Bugara.

Da su Srbi, koji su se veoma rano služili ćirilicom, imali od utvrđenja u kršćanskoj vjeri knjige slovenske, o tom će se jedva moći i sumnjati; no ne zna se samo to, da li su imali knjige glagolske ili su se već rano služili samo ćirilskim knjigama. Dok su živjeli u porodicama napose, sigurno je, da su upotrebljavali glagolicu, jer je ona bilo pismo s jedne strane Bugara, a s druge Hrvatâ, među kojima su Srbi živjeli. U jednome spomeniku iz XIII. ili XIV. vijeka (evanđelje i djela apostolâ) ima glagolski zapis od iste ruke, koja je pisala ćirilicom sav rukopis. K tomu je i bugarska vlast dosezala po srpskim krajevima sve do Dunava i Drine. Od vremena najstarijih spomenika među Srbima javlja se ćirilsko pismo, premda je to dosta kasno. Političko uređenje nije dopuštalo, da se prije XII. vijeka uzmože što raditi. Državno se ujedinjenje počinje s Nemanjom, no bez sumnje su knjige staroga slovenskoga jezika došle mnogo prije XII. v. u Srbiju, a s njima se počela razvijati ona narodna vjera, koja je u Srba složila vjeru i narodnost kao jedno te je pod utjecanjem Vizantije sa svake strane udarila tvrdi pečat i svoj staroj književnosti. Srbi nijesu imali ni odakle takvih protivnika, kakvi su bili Latini Hrvatima. Zato je i mogla ostati knjiga i pismo bez ikakve zapreke onako, kako je došlo u prvim stoljećima s kršćan-

skom vjerom. Dok je sve išlo dosta lako, moglo je bez osobitih zapreka preko Vizantije i Bugarske doći bogomilstvo u državu, a budući da je ta nauka bila vrlo prijatna za narod, on je ovo krivovjerstvo rado prihvaćao. Nemanja pak, da istrijebi krivu nauku, upotrebljavaše silu i pri tom spali „mnogo krivovjerskih knjiga". Iz toga zaključujemo, da su i knjiga i to vjerovanje uhvatili dublji korijen i u narodu, a nesamo kod gospode.

Stari nam srpski spomenici dokazuju, da je srpska knjiga potekla iz Bugarske. Osim knjigâ sv. pisma ima mnoštvo spomenika za crkvenu ćudorednost, za dogmatiku i legendu, a u tim je knjigama prvi obilni izvor za kršćanski moralni život. Ako ogledamo prve spomenike pisane ćirilicom (ispravu K u l i n a b a n a od 1189. god., Nemanjinu od 1198., općine popovske u Hercegovini), vide se jasni tragovi književnosti, koja se morala već otprije nekako u jednom pravcu razvijati.

Najstarija književnost Srba malo pokazuje tragova kakoj izvornosti. Osim pomenutih isprava ima u njoj životâ svetih, crkvenih ustava, službi, ljetopisâ. U obliku žitijâ prikazani su i srpski župani i kraljevi. Kako su jednoga roda oni, koji dižu politički i crkveni život (Nemanja i njegovi sinovi: prvovjenčani kralj Stefan i prvi arhiepiskop srpski Sava), tako se javljaju i životi njihovi među životima „svetih", a u obliku crkvenom. Pokrenuo je upravo srpsku knjigu sveti S a v a, koje je prvi osnivač prave srpske prosvjete. Sava (1169.—1237.), najmlađi sin Nemanjin, ode ravno u manastir te se zakaluđeri u Sv. Gori. Sa svojim ocem, koji je došao u manastir 1198. god., a umr'o već 1199., osnova ondje za srpsku prosvjetu znameniti manastir Hilandar (Vilindar), gdje se dugo i dugo veoma mnogo radilo. Sam je, koliko mu je bilo moguće, poučavao narod živom riječi, starao se narodnim napretkom, isposlovao Srbima u patrijarha i cara grčkog samostalnu upravu crkvenu i osnovao dvanaest episkopija za Srbe. Njemu nije bilo dosta da svetim životom i živom riječi budi u narodu pobožnost i prosvjetu, nego se i sam dao na pisanje knjigâ i starao se, da ih bude dosta u čemu mu se pomagalo iz manastira hilandarskog, gdje je bilo središte književnoga rada. Da bude što više uspjeha, podizao je manastire i zadužbine, u čemu su ga slijedili svi potonji samostalni vladari Srbije. Sava i njegov brat prvi ovjenčani kralj Srba S t e f a n postadoše prvi književnici među Srbima te su obojica opisali život svoga oca (Žitije sv. Simeuna). Stefan je znao dobro grčki, pa se već u njegovu pisanju opaža dosta tragova vizantijskoga načina pisanja, dok je žitije Savino pisano jednostavnije i s više života. Sv. je Sava napisao i T i p i k (pravila) za manastir Studenicu, gdje je bio igumnom, „službu" sv. Simeunu i druge slične knjige.

Već se evo prvim počecima javlja duh vizantijski, koji je poslije preotimao sve više mah, što je sve dolazilo preko crkvene i svjetske tadašnje literature; u svemu se opaža nasljedovanje Vizantinaca. K tomu pridolazi kao i u Rusâ i u Bugara stari slovenski jezik i njegova literatura te udara svoj kasnijoj srpskoj kjiževnosti pečat. Da se pak ovaj pravac mogao dugo održati, uzrok je taj, što se radilo sve po manastirima u Studenici, Žiči, Mileševi, Peći, Dečanima, gdje se najbolje čuvala narodna predaja i život ostajao jednak.

Da se tako radilo već u prvim počecima književnim, lako se razbira iz ovoga.

Srbi su već u prvo doba svojega književnoga rada s vjerom pristali sasvim uz Carigrad. Prosvjeta je u ono doba udarila pravcem, u kom je vodio ispred svega riječ duh crkveni. Pa i u Bugarskoj nijesu bile takve prilike, da bi puk tražio drukčijih djela nego onakvih, kakvih je mogao dobiti od kaluđerâ. A tako je bilo i u Srba, u kojih je kao i drugdje moć duhovne vlasti bila jedina predstavnica duševnoga napretka. Bugarska je knjiga s kršćanstvom preuzimala grčke knjige za crkvene potrebe; kad su te potrebe bile nekako namirene, prevodili su se spisi crkvenih učitelja, na pr. sv. Vasilija, Gregorija Nazijanskoga, Ivana iz Damaska i dr.; poslije toga dođoše na red legende, čime se namicalo knjigâ crkvenoj potrebi, ali ujedno i štiva, koje godi slabo naučnome čitaocu, a u potpunom je skladu s duhom kršćanskim onoga doba. Tako se širila potreba čitanja, ali i bogoljubni život, koji je svaki pisac više isticao negoli ono, što bi čovjeka moglo vezati sa svagdašnjim životom. Tu je eto pravi uzrok, da na pr. životi pojedinih ljudi imaju vrlo malo historijskih podataka, a ističu gotovo samo ono, što je moglo da potakne na što bogoljubniji život. Izvornih sastavaka bilo je malo, ali se zato nalazi mnogo više prijevoda. Osobito su prevodili kronike monahâ. U njima se nalazilo vrlo mnogo uputstva za kršćanski, ponajviše asketski život, kakav je bio u počecima književne radnje u Srba veoma razgranjen u vizantijskom carstvu.

Život se narodni pomalo našao u zajednici sa životom, kako ga je tražilo novo kršćanstvo. Narod je svijet motrio onako, kako mu ga je predočivala nauka kršćanska; religioznost je okruživala rad gospode i vladarâ, koje su držali kao svete, jer su štitili rođenu grudu; i one ljude, koji su se odricali svijeta i polazili u pustinju, da tamo provedu svoj život, narod je ovjenčavao aureolom svetačkom. U takvu se shvatanju našlo zajedno vjersko osjećanje i rodoljubnost, a priča i legenda su sve to širile. Književnici su pod ovim utjecanjima pisali živote pojedinih ljudi, po čemu se može pravo da razumije, odakle je mnogo sličnosti u legendi istočnoga i zapadnoga kršćanskoga svijeta, a i podataka takvih, kojih se nalazi u epskim narodnim pričanjima. Istina, da se prema vremenu u vizantijskim spisima stil širio u sve veću retoričnost, a naši su se spisi ne pazeći mnogo na narodno pričanje povodili za svojim grčkim izvorima. Svaki je pisac htio biti književnikom, poradi čega je onda dolazilo do onakva načina pisanja, koji se nije nikako mogao slagati s govorom narodnim. Kad je s turskom provalom nestajalo državne samostalnosti, onda su ljudi tražili spasa u crkvenom radu, jer je on bio vezan s narodnim životom, a kojemu su bili središtem Carigrad i Atos. I upravo doba dolaska osmanlijskoga u Evropu, pa i neko vrijeme poslije pada Srbije (1389.), bilo je bogato književnim radnjama srpskih kaluđera te je imalo utjecanja i na rusku književnost. Poznavanje srpske crkvene književnosti sa strane Rusâ izazvalo je i odlazak nekih književnika Srba u Rusiju (na pr. Camblak, Pahomije logofet), koji su sa sobom ponijeli i knjigâ i tamo su obnavljali rusku knjigu, a srpska je književnost pomalo stradavala.

Dok su stariji životi bili više bez retorike, dotle su mladi pisci mislili, da treba provesti redakciju u tim spisima. Zato su mladi životi daleko kićeniji, ali kud i kamo besmisleniji nego stariji, budući da se u mlađe vrijeme gledalo više na kićenost sloga, a manje na sadržaj. Prema tomu se i može sav rad srpske knjige podijeliti u *tri vijeka*. Prvo je doba od Savinih vremena do štampanja knjiga ćirilskih, dakle do konca XV. vijeka; drugo je doba XV. i XVI. vijek; treće doba od XVII. vijeka do novoga preporoda.

1.

U prvo se doba mnogo radilo oko nabožne književnosti, da bi se namirile ponajprije same potrebe crkvene. Tu bi se posezalo za najpotrebitijim knjigama, a to su: *evanđelja, apostoli i ulomci staroga zavjeta*. Već je sv. Sava pisao neke knjige; Gligorije đak napisao je u XII. stoljeću *evanđelje* za kneza *Miroslava*, sina Zavidina, brata Nemanjina, i to se evanđelje zove *Miroslavljevo evanđelje*. To je najstariji dosad poznati veći srpski spomenik, u kojem dolaze i nosni glasovi (izdano u Beogradu 1897.); između god. 1201. i 1208. pisano je staro srpsko *evanđelje*, što ga je pisao u Peći neki starac *Simeun* za Nemanjina sina Vukana. Znatan je *Apostol šišatovački* od 1324. god. pisan u Žrélu blizu Peći; *rukopis bolonjski* pisan za spljetskoga i bosanskoga vojvodu Hrvoja 1404. od *Hvala patarena*. Vrijedno je spomena *Nikoljsko evanđelje*, koji će biti veoma staro (vidi u primjerima). Ovamo idu i „*tipici*“ (ustavi), jer se njima uređuje crkveni, a još više kaluđerski život. Od ovih je ustava najznatniji Savin tipik za manastir Studenicu.

Mnogi su se povodili za sv. Savom u književnom radu. Među prve ide *Domentijan* (rođen oko 1213. god.), jeromonah hilandarski, koji je pisao *životopis* Nemanjin (Simeuna) i život sv. Save. Za Domentijana kažu da je bio čovjek pobožan, učen, plemenit, a i slobodan u mišljenju. Učenik njegov Teodor Gramatik veli, da je to pravi knjigoljubac i dobar poznavalac svetih knjiga. On je već ušao u one stope, koje karakteriziraju pisce životâ poslije Save. U njegovu se životu sv. Simeuna vidi očita imitacija Savine biografije, samo što u njega ima sva sila čudesa i izmišljenih priča, koje ga odaju učenikom svojega doba. On je vrlo rado upotrebljavao različne rijekove, koji čine djelo na mjestima i nerazumljivim. Život sv. Simeuna mnogo je neznatniji od života sv. Save. Za Domentijana se može reći, da je slaveći Simeuna više orator vremena, što će doći, negoli škole grčke retorike XI. vijeka, jer je on ostao u pripovijedanju više objektivan i tim se izdizao svojim darom nad grčke retore XI. stoljeća. — Biografiju sv. Save pisao je i neki Teodosije, koji je živio pod konac XIII. vijeka ili u XIV. v. On je preradio Domentijanov spis, samo u njem ima mnogo više romantike i uveličavanja. Teodosije je zato bio mnogo miliji po-

tonjim piscima od Domentijana. Arhiepiskop Danilo (1323. do 1338.) napisa, ali slabije od Domentijana, cijeli niz životâ srpskih kraljeva (od Uroša I.) i arhiepiskopa. Taj je zbornik bio poznat pod imenom „carostavnik" ili „rodoslov", a pun je retoričkih pohvala na one, kojima piše život; bogoslovska razmišljanja uz malo povjesničke vrijednosti obilježje su ovoga Danilova djela kao i drugih radova ove vrste u ono doba; njima je bilo do bogoljubnoga života, a ne do povijesne istine. Rodoslovi su nastavljani sve do u XVIII. vijek više manje u istom duhu; jednima su poznati pisci, drugima nijesu. Život Stevana Dečanskoga napisa oko 1400. godine spomenuti Grigorije Camblak, koji je bio iguman dečanskoga manastira. Camblak je bio rodom Bugarin, a umr'o je kao kijevski mitropolit 1419. god. Ovaj je pisac pisao svoje spise prema duhu vremena, t. j. on je svagdje nastojao da izvede iz života svoga junaka što više pouke za vjerski život. O sudbini kneza Lazara ima samo retoričkih pohvala, a ističu se više neznatne zgodice, dok se o glavnom događaju priča vrlo malo. U prvoj polovini XV. vijeka napisan je život srpskoga despota Stevana Lazarevića od Konstantina filozofa, učenika bugarske škole. Uza stil taman, uz govor kićen, uza svu nerazumljivost pisanja nema u njegovu djelu toliko izmišljenih priča, koliko u drugih pisaca njegove vrste. Drže ovo najboljim djelom stare srpske književnosti, jer ima „rodoslov" Nemanjićâ, geografijski opis Srbije, a sudbinu Stefanovu († 1427.) pripovijeda, koliko je njemu bilo moguće, u svezi sa sudbinom narodnom. U svim ovim, a i mnogim drugim sličnim spisima govori se s pohvalom o srpskoj gospodi, dok o potrebama i nevoljama narodnim nema ni spomena; tu se panegirički spominje samo o životu nekih Božjih ugodnika, koje su proglasili svecima, jer su zidali zadužbine i darivali manastire i živjeli tako, da su pisci njihovih života nalazili u životu mnogo crtu, koja je odgovarala onomu vremenu. Koliko je ovo utjecalo na narodnu pjesmu, vidi se posve jasno u pjesmama, koje pjevaju o historijskim licima.

Uz rukopise nabožnoga, bogoslovnoga i asketskoga sadržaja ima kojekakih bilježaka o događajima svijeta, a najviše se tiču naroda srpskoga. To su kratki srpski ljetopisi pisani jezikom crkveno-slovenskim, a ispremiješani govorom narodnim. Ti se ljetopisi javljaju potkraj XIV. vijeka, a svršuju se u XVII. vijeku, kad je t. zv. posljednji despot srpski Đurađ Branković († 1711.) napisao svo ljetopis. Vrijednost je ovih manastirskih radnja samo za srpsku povijest. Izvor je i ovim ljetopisima u vizantijskoj književnosti. Ljetopisi su se srpski dosta kasno javili. Zato u njima i nema svih pojava, kakvih ima u vizantijskim ljetopisima, koji su govorili o vjeri i o starome vjerovanju, kako je to bila na pr. u Rusâ. No ipak se srpski ljetopisi redovno počinju s Nemanjom, koji je bio znamenit nesamo za politički život narodni nego i za vjerski, što je osobito moglo imati utjecanja na pisce monahe. To je i uzrok, da ljetopisi nijesu imali pregleda o čitavom narodu i zemlji, nego su isticali samo ono, što se događalo u životu znamenitijih vladalaca s obzirom na vjerski život. Ovi ljetopisi imaju redovno dva dijela: prvi dio odgovara po prilici starim analima, t. j. tu su zabilježeni događaji kratko, bez ikakva dodatka onim redom, kako su se događali. Ovaki su i oni spomenuti kratki hrvatski ljetopisi pisani glagolicom. Redovno idu događaji od stvaranja svijeta. Ima srpskih ljetopisa, koji ovoga dijela nemaju, već počinju svoje zapiske s Nemanjom. Općeniti dio ima malo događajâ, a još manje mislî i gotovo nikad nikakvih veza između događajâ. To je prema vizantijskim piscima, koji što su mlađi to su i rđaviji u tom pogledu. Da je i drugi dio, srpski, slab, uzrok je u tome, što su Srbi počeli pisati ljetopise onda, kad je ova grana književnoga rada bila najslabija u vizantijskoj književnosti. Ovaj dio ima rodoslove srpskih vladalaca, doba njihova vladanja, ređanje njihovih crkvenih zadužbina, pa i gdjekoje ratovanje. Zvali su ih u starini rado „rodoslov". Što se tiče njihove književne vrijednosti, dosta su neznatni, jer ponajviše nema ni lijepe priče, a ni ugodna stila.

Ima spomenikâ, kojih nijesu pisali kaluđeri, a po svojem sadržaju pripadaju narodnom životu. Među ovake spomenike idu u prvom redu zakonici, a najznatniji je zakonik Dušanov, koji je sastavljen u dvije skupštine, godine 1349. i 1354., u nazočnosti cara Dušana i srpskoga patrijarha i druge „male i velike" gospode. Ovaj je zakonik utvrdio ono, što je bio gotov rezultat samoga života: u jednu je ruku imao nadopuniti crkvene zakone vizantijske, u drugu ruku potvrditi zakone predašnjih vladara, a k tomu dati narodnim običajima pravnu moć.

Ako već Dušanov zakonik — kao i stariji zakonici hrvatski — prikazuje narodni život, to sliku pravoga narodnoga govora i uređenja u pojedinim prilikama daju isprave i trgo-

vački dopisi od XII. do XV. vijeka. Takih starih pisama ima pisanih glagolicom, ćirilicom i latinicom, a pisani su u različitim stranama slovenskoga juga, u hrvatskim i srpskim zemljama. Ova su nam stara pisma toliko vrijedna, koliko i svi drugi spomenici, jer se iz njih dade izvesti gotovo sve, što se odnosi na narodni život i državno uređenje. Vrijednost je ovakih isprava mnogo znatna i stoga, što se za njih znade gdje su pisane i kad su pisane, i što nam javljaju vijesti i iz onih krajeva, gdje nema drukčijih spomenika. Za Bosnu su i Hercegovinu od prevelike cijene isprave i ugovori gospodara njihovih, budući da su nam to jedini veći spomenici iz tih krajeva. Isprave su bosanske pisane ćirilicom, ali se mnogo razlikuju od isprava suvremenih pisanih među Srbima. Eno u Dušanovu zakoniku kao narodnom spomeniku javlja se jezik crkvenoslovenski, dok u bosanskim i hercegovačkim ispravama toga nema. U Srba je poradi crkve štovan jezik crkvenoslovenski, a stanovnici su Bosne i Hercegovine pripadali vjeri katoličkoj i bogomilskoj. Pored razlikâ jezičnih postaje različit, radi drukčijih utjecaja, i značaj ispravâ pisanih u Bosni prema onima pisanim u srpskim krajevima. Vrijedno je spomenuti, da su isprave srpske iz XII. vijeka ljepšim jezikom pisane od ispravâ iz potonjih vremena.

U svoj ovoj književnosti, što je dosad prikazasmo, nema nigdje traga pravoj *poeziji*. Radnici su na književnom polju gotovo sami duhovnici, koji su gledali, da što više prikažu moralnu vrijednost života i da pobude u narodu bogoljubnost. To je odgovaralo njihovu životu, njihovu uzgoju, njihovoj nekritičnosti, a onda i njihovim potrebama. Poeziju u to doba zamjenjuju različna pjesnička *pričanja*. Takova je na pr. priča, koja je pripovijedala o Aleksandru *Maćedoncu*.[1] Zapadna je Evropa dobro poznala i priču o kraljevima, koja se drukčije zove *Trojanska priča*. Ovoj priči nije bio izvor Homer nego potonje pripovijedanje, koje je nosilo u sebi sve glavne crte vremena. I ljubavna priča o *prekrasnom Devgeniju*, koja ima dosta crtâ viteških romana, prevodila se; „prokleta zemlja Indija“ poznata je iz narodnih pjesama, u kojoj je po priči o *Indij-*

[1] Već na svršetku XIV. vijeka tako je ova priča poznata u našem Primorju, da je *Bukephalos* (ime konja Aleksandrova) postalo ime obiteljsko. G. 1422. sin Matije *Bucifala* iz Novoga ostavlja crkveničkoj crkvi vinograd.

skom carstvu bilo sila bogatstva, ali i strašnih nakaza, kako ih može Istok da stvori, odakle je, po svoj prilici, i došlo u narod poznavanje zemlje Indije. Potpuno je današnji roman mogao biti zamijenjen u starini upravo lijepom pričom o *Varlaamu i Joasafu* (ili Josafatu), koja je bila milo štivo u srednjem vijeku na Istoka i Zapadu, a pisac je te priče bio neki kršćanin Etiopljanin ili Abisinjanin. Priča je došla u grčku književnost, odakle su je dalje drugi narodi prevodili. Ovo je živa obrana kršćanstva, pred kojim se moraju ukloniti sve svjetovne predrasude, kako se vidi iz ovoga kratkoga pogleda na sadržaj.

Joasaf je bio sin indijskog cara Abenera, progonitelja kršćanstva. Krasnome dječaku proricali su jedni blago i sreću, a drugi carstvo od drugoga svijeta, jer će pristati uz progonjenu vjeru. Car, da ovo zapriječi, postavi sina u veliko bogatstvo i ne dade, da bi se gdje našao s kršćaninom; a prema bogatstvu ga je uzgajao. Careviću dogrdi vječni zatvor i on htjede u svijet. Car mu dopusti i odredi, da mu se sve ukloni s očiju, što bi moglo potresti njegovim mišljenjem. Na putu vidi carević gubavca i slijepca, a poslije slaba starca. To ga uvjeri, da u svijetu ima stradanja i smrti, i zato počne razmišljati o ispraznosti života i kako bi život proučio. Po višoj obavijesti doznao je za to pustinjak Varlaam i došao kao kupac u indijsku zemlju. Došavši onamo kaže čuvaru Joasafovu, da ima dragi kamen, koji bi htio prodati samo careviću. Taj kamen ima čudesnu moć: on osvjetljuje istinom srca slijepima, daje sluh gluhima, iscjeljuje bolne, izgoni demone, ali ga mogu vidjeti samo ljudi zdravih očiju i čista tijela. Carević poželi da vidi kamen, no Varlaam reče, da bi htio prije da ispita njegov razum. Sad se pričaju priče, kojima nastoji Varlaam careviću da protumači kršćansku vjeru. Ove su priče dijelom iz sv. pisma, a dijelom iz istočnih priča. Na koncu krsti Varlaam carevića i otide ostavivši mu na molbu svoju grubu odjeću. Car dozna to i pošlje ljude, da uhvate pustinjaka, a pozove i jednoga od svojih mudraca, da razuvjeri carevića, ali mudrac sam primi kršćanstvo i pobjegne u pustinju. Napokon pozove car vrača, da u mladiću probudi strast s pomoću demona okruživ ga ljepoticama; ali sve to carevića ne slomi, dapače i sam vrač postane kršćaninom. Car sad vidjevši, što je sve bilo, razdijeli svoje carstvo i preda polovinu careviću misleći, da će ga to vratiti k staroj vjeri. Carević prihvati svoj dio, počne narod

poučavati i privoditi kršćanstvu te učini svoju zemlju izgledom kršćanskoga carstva. Napokon se pokrsti i sam car Abener. Poslije njegove smrti novi je car neko vrijeme upravljao svojim narodom oplakujući svoga oca, a poslije toga odredi jednoga od velmoža svojim nasljednikom i sam otide u pustinju. Tužni je narod došao za njim i povratio ga, ali car Joasaf mu kaže svoju tvrdu odluku i pođe tajno u pustinju u onom odijelu, što mu ga je nekad ostavio Varlaam. Dvije je godine lutao Joasaf po pustinji tražeći svoga učitelja i živeći u velikim kušnjama davolskim; napokon mu je drugi pustinik pokazao put k Varlaamu. Joasaf je živio 35 godina u pustinji, sahranio svoga učitelja pa i sam tamo umr'o. Ukopao ga je onaj pustinjak, što mu je pokazao put k učitelju. Ovaj je pustinjak po nalogu u prikazi nekoga velikoga čovjeka morao u indijskom carstvu javiti smrt Joasafovu. Došao car s narodom i našli tijelo Varlaamovo i Joasafovo čitavo, pa ih preniješe u prijestolnicu.

Ovakva je knjiga morala biti od velikoga utjecanja na evropski kršćanski svijet, ma da izvornik te radnje i nije bio posve kršćanski, budući da ima u priči momenata, koji živo podsjećaju života Budina i budističke nauke. Motiv je taj prešao i u sredovječnu zbirku, poznatu pod imenom „Gesta Romanorum", iz koje su naši zapadni pisci vadili svojih priča. Gotovo svi stari kulturniji narodi poznavali su ovu pripovijest. — Vrlo je mila bila i priča o S t e f a n i t u i I h n i l a t u, podrijetla indijskoga, ali se širila svijetom u različitim redakcijama. U polovini XVII. vijeka javili su se noviji prijevodi basana pod imenom „indijskoga filozofa Pilpaja" (Pilpaj-bramin). Ovdje neka bude spomenuta i priča o S o l o m u n u i K i t o v r a s u, u kojoj se kazuje, kako je Solomun dao uhvatiti gospodara demonâ Kitovrasa, nadmudrio ga i prisilio, da mu pomaže graditi jerusalimski grad.

Sve ove i slične priče, što su ih prevodili Hrvati i Srbi poput drugih evropskih naroda, nijesu drugo nego prijevodi, koji su s pojedinim osobitim motivima prelazili i u narodnu poeziju. Ali ti prijevodi, koji su u nas vrijedili koliko i originali jer je bila i zasluga, da se ne zna ni ime prevodiocu, a kamoli da li se on usudio originalno raditi, nijesu u nas izazvali sličnoga samostalnoga rada, kako je to bilo u zapadnih nekih naroda. Kod nas su ovakve pripovijesti pomagale razvijanju narodnih pjesama i priča, i po svoj prilici da mnogo toga u staroj t. zv. mitologičnoj nereligioznoj

pjesmi potječe onamo od X.—XII. vijeka. Naš politički život mnogo sprečavaše u tom radu.

Nauka je bila u srednjem vijeku na niskom stepenu. To je pokazano već i kod pričâ, za koje su mnogi tada držali da su prava historija. Kako je tu bilo, tako je bilo u mnogo i mnogo prilika i u vjerskim stvarima. U narodu je to ostalo daleko još u novom vijeku, pače bi se još i sad našlo krajeva, gdje se slabo zna, što je nauka crkve, a što opet nije i ne može da bude. No dok u jednu ruku bijaše slabo poznavanje prave istine, dotle u drugu ruku stari književnik znaše mnogo legendi i a p o k r i f â, t. j. skrovenih ili otajnih priča, koje se nijesu slagale s naukom i poviješću crkve. Zato su to i bile zabranjene, lažne knjige. Ali njihov način pripovijedanja lako ulažaše u narod, te su se te priče veoma lako popularizirale. Glavni je sadržaj ovih lažnih knjiga prislonjen uz biblijsko pripovijedanje, ali kako tamo nema mnogo pripovijedanja o mnogim pitanjima, koja su mogla zanimati ljudski um, nastojali su da to potpune pripovijedanjem o životu starih ljudi i o budućem životu. Apokrifne su knjige imale u formi biblijskoga pripovijedanja sve to prikazati. Trebalo je narodu pokazati, kako je na pr. Adam živio poslije izgona iz raja, kakve nagrade čekaju pravednike i kakve kazni grješnike i t. d.; premalo se zna opet o djetinjstvu Isusovu i o različitim događajima iz Spasiteljeva života. Budući da na pr. Novi zavjet ima podrobnosti, kojih nema u Starom zavjetu, to su se po vremenu dovodili u svezu događaji ovih biblijskih knjiga i tako su postajale priče o krsnom drvetu, kojemu se simbola nalazi u Starom zavjetu od Adama do građenja jerusalimskoga hrama i sve do Golgote. O raju su se i paklu razvijale priče pa onda o eshatološkim (posljednjim) stvarima svijeta i o strašnom sudu. Blažena je djevica Marija veoma mnogo utjecala na sudbinu čovječanstva i isticala se svojim zagovorima za ljude pred Spasiteljem. Sve ovo, a i mnogo drugo, što je bilo slično ovomu, obrađivalo se u apokrifima nesamo kod Hrvatâ i Srba, već i kod svih evropskih naroda, od kojih smo mi primili ovu vrstu književnosti.

Izvor svim apokrifnim pričama bijaše religiozno - poetična strana, koju je izazivala i legenda. Prema tomu je to kao narodna predaja, iz koje je mnogo ulazilo u apokrifno pripovijedanje. A i narodna je vjera lako mogla pomagati širenje apokrifâ, budući da se stari neznabožački element nije mogao s primljenim kršćan-

stvom sasvim zatrti. Zato bi se moglo reći, da je apokrifna literatura kao neka vrsta religioznog epa, koji ima mnogo veoma različitih epizoda. Ishodeći iz starozavjetne predaje ispremiješane istočnim pripovijedanjem i pripojivši k tomu novozavjetne legende apokrifna se literatura širila zajedno s kršćanstvom po azijskom Istoku i evropskom Zapadu. Nove nauke, koje su se u vijekovima razvijale iz kršćanstva, mnogo su prinosile širenju apokrifâ, a poslije krstaških ratova oživjele su uspomene u narodima o svim događajima i mjestima, što su bila pozorište starozavjetne i novozavjetne povijesti. Budući da se književno pripovijedanje ove vrste oslanjalo i na narodnu vjeru i narodnu misao, slagali su ih književnici više nego ikakve druge spomenike u narodnom duhu i jeziku. Naši su spomenici apokrifne književnosti pisani više nego ikakvi drugi narodnim govorom. Širili su ih najviše *bogomili*, kojima je vjera bila vezana s knjigom, da lakše prodru sa svojim naučanjem. Ali je bilo i takvih pisaca, koji su bili pravovjerni, pa su u svojem neznanju prepisivali ili možebiti i prevodili što iz lažnih knjiga, budući da nijesu znali, što je pravo, a što krivo.[1] Sve je to odatle dolazilo, što je u mnogim apokrifima bila gotova narodna predaja, koju je mogla obrađivati lična fantazija s religiozno-poetičnim primjesama. A kako je kršćanski svijet dugo zadržavao uspomenu na svoju neznabožačku vjeru, to je uporedo lako primio u svojem pogledu kršćansku mitologiju, kojoj je glavna građa bila podavana čudesnim pripovijedanjem lažnih knjiga.

Slovenski indeksi kažu nam ovakih lažnih knjiga: *Adam*, *Enoh*, koji je bio u petom nebu i napisao 300 knjiga; *Adamov zavjet*, *Mojsijev zavjet*, *Zavjeti patrijaraha*, *o Jovu* (Jobu), *Aseneta*, *Psalmi Solomunovi*, *Sudovi Solomunovi*, *Kako je David pisao psaltir* i t. d. To su knjige prema Staromu zavjetu, a ima ih još o Melhisedeku, Avramu, Lotu i dr. licima. Mnogo više ima novozavjetnih apokrifa, na pr. *evanđelje Jakova*, *Nikodima i Tome*, *Putovi apostolâ*, *Slovo o viđenju Pavla*; *Hođenje Bogorodičino po mukama*, *Kako*

[1] Eno još 1836. g. prepisivao je pop Ivan Lorović iz Brčeli svoj zbornik, u kojem ima apokrifâ. To je prepisavano iz knjige popa Stanka Popovića, koji ju je prepisao u Mlecima 1572. (Novaković, Starine XVIII. 165 i dalje).

su Isusa zapopili, *Kako je Isus postao brat Provu*, *Kako je plugom Isus orao*, *Prepiranje Isusovo s đavlom*, *Krsno drvo* i t. d. Narodna je tradicija dosta toga primila iz apokrifâ u se, a najpoznatije pozajmljivanje jest ono u narodnoj pjesmi, kako Bogorodica ide po paklu i pita za grijehe grješnikâ, koji se muče muka strašnih. (Vidi primjere iz apokrifâ.) Baš to dokazuje, kako su krivovjerci uzimali dobru građu za svoje naučanje i kako je to duboko ulazilo u narod.

Uz ove knjige ima molitava i zapisâ od različnih nevolja. Ove apokrifne knjige došle su među Srbe i Hrvate najviše iz Bugarske, a kad je u XV. vijeku nestalo bogomilâ, nestajalo je i njihovih knjiga, ali su se neki spisi te nauke čuvali i prepisivali, a narodni su umotvori iz njih primali i zadržavali do danas pojedinih crta.

Vrijedno je ovdje spomenuti, da se i među Hrvatima upotrebljavala ćirilica, koja se poradi svoga zavičaja, gdje se osobito upotrebljavala, zove bosančica, a upotrebljavala se i po svoj Dalmaciji i otocima. To nam potvrđuje najstarija poznata ćirilska isprava s otoko Brača od 1158. god. (prijepis 1250. god.), pa onda *statut poljički* (vidi u primjerima), koji je pisan u XIV. ili XV. vijeku. Ovaj je statut onoliko vrijedan, koliko i ostale pravne radnje ove ruke navedene kod književnosti pisane glagolicom.

2.

Drugo se doba počinje sa štampanjem knjigâ, premda je i u to doba kao i poslije bilo još dosta rada, koji po sadržaju ide u prvo doba. — S padom narodne slobode nastaju za Srbe i za one južne Slovene, koji su se služili ćirilskim pismom, teška vremena, koja su tištala dugo Bosnu, Hercegovinu i Staru Srbiju. Književnost u to doba slabi, a po vremenu nestaje i spomenikâ i uspomenâ na stari onaj rad. U ono doba, kad su opustjeli manastiri, kad je i ono malo rada književnoga među Srbima stegnuto na same kaludere, javlja se štampa, a ljudi se prihvatiše ovoga umnog oružja protiv tame i mraka, da kao utopljeni spasu ono, što se može, da obezbijede bar crkveni i umni život narodni.

Štampanje se knjigâ ćirilskih počinje u isto doba, kad i štampanje knjigâ glagolskih, i to u tako zvanoj Zeti ili Crnoj Gori. Prva je ćirilska knjiga bila štampana po zapovijedi Đurđa

Crnojevića, vojvode zetskoga, u Obodu, gradu u Crnoj Gori,[1] a to je Oktoih od 1493. god. (sada u Beču). Što se otpočelo u Obodu, to se poslije razvija uvelike u Mlecima. U XVI. se vijeku pominje kao štampar u Mlecima Božidar Vuković iz Podgorice, koji je nesamo sam štampao knjige, nego je i lijevao slova, te su se prenosila u srpske krajeve. Književnim su poslom upravljali monasi, koji su pazili, što će se štampati i kako će se izdati. Među ovim ljudima najvredniji su jeromonah Makarije, Pahomije, Đorđe i Teodor Ljubavić iz Goražda i dr. Ovi su književnici nastojali, da se i van Mletaka podignu štamparije za knjige ćirilske, pa i nalazimo štamparije na Cetinju, u Goraždu, u manastirima Rujanskom, Mileševi, Mrkšinoj Crkvi, Biogradu, Skadru.

Navalama turskim nijesu mogle odoljeti ni štamparije, pa vidimo, da se već u XVI. stoljeću javljaju posljednji štampari starih srpskih knjiga, budući da su i u Zeti morali napustiti štamparski posao.

Kako je bilo kod glagolskih knjiga, tako je i kod ćirilskih: štampane knjige ne mogu potpuno nadomjestiti potrebâ za crkvu, zato se i dalje pisalo, a rukopisi su još uvijek nadmašivali svojom ljepotom štampane knjige. Što se štampalo, sve je bilo samo za crkvenu potrebu: knjigâ štampanih svjetovnoga sadržaja nema, jer im se ne osjeća potreba, budući da je kulturno stanje nisko. Narod je bio prepušten sam sebi i svojoj sudbini. Ako se doda, da je i u ovim prilikama mnogo odlučivala cijena štampanih knjigâ, tada nam je jasno i posve razumljivo, čega radi su Srbi već pod konac XVI. vijeka, a osobito u XVII. XVIII. vijeku prihvatali knjige iz Rusije.

3.

Tako se primakosmo trećemu doba, koje sve svoje književne potrebe podmiruje knjigama donesenim iz Rusije. Ove knjige, istina je, zamijeniše rad štamparâ i kaluđerâ, ali uvedoše sa sobom k jednu u knjigu izgovor i jezik ruski, koji je sasvim drugom stazom navrnuo svu srpsku književnost u XVIII. vijeku. Miješanju ruskoga jezika sa starim slovenskim i sa srpskim jezikom jedva se u književnosti XIX. vijeka stalo na put, a tomu je

[1] Obod je danas razvalina, a zove se „Riječki grad“ i „Crnojevića grad“; stoji prema varošici Crnojevića Rijeci.

bilo krivo, što su Srbi držali, da je pravoslavnije i bolje ono, što se u Rusiji izdaje, te da samo take knjige mogu bez ikakve štete primati. Pokazano je, da se i u glagolskim knjigama javlja smjer ruski, ali je ta pojava samo u crkvenoj književnosti, dok se u svjetovnoj upotrebljavao govor narodni upravo onako, kako je već u XVI. stoljeću bilo u Bosni. Stoga su nam svjetovni spomenici glagolski sve do posljednjega u jezičnom pogledu vrijedni toliko, koliko i oni najstariji, odbivši razvoj jezika, što se javlja kroz vijekove. Rusi su u isto doba, dok su ovo Srbi radili, dolazili u doticaje sa zapadnom Evropom, pa su se odatle pripremala ona vremena, koja su dovela do vrijednosti reforme Petra Velikoga. U Srbiji se nije moglo tako da radi. Zato na Srbe i nije utjecao onaj pokret u Rusiji onako, kako bi se bilo moglo očekivati. Tek u drugoj polovini XVIII. stoljeća javlja se duha naprednijega, koji se morao boriti preko po stoljeća, da izvojuje narodnomu jeziku i narodnomu smjeru ono mjesto, što ga je po pravu išlo. Od XVIII. je stoljeća nastajala borba, koja je imala polagano utirati put mišljenju, da vjera i narodnost nije isto, premda ta borba nije ni danas konačno završena. Što su stoljeća usjekla svojim dlijetom u životu i shvaćanju inteligencije, toga ne može jedan čovjek, niti najbistriji, razoriti. Tek moderna knjiga i obrazovanost novoga vremena moći će konačno zauvijek da rastepe predrasude, što ih je neobrazovanost stvorila.

Primjeri štampani Manul-štampom, Wien, Kartographisches, früher Militär-geographisches Institut.

II.

PRIMJERI.

A. Glagolski spomenici.

a) Stari slovenski spomenici.

1. Asemanovo ili vatikansko izborno evanđelje.

Ovo će izborno evanđelje pripadati po svojoj starini X. vijeku, a pisano je po svoj prilici negdje u Bugarskoj. Papa Kliment XIII. posla učenoga bibliotekara Josipa Simeuna Asemana na Istok, gdje je on sabrao mnoge rukopise, što se sada čuvaju u vatikanskoj knjižnici u Rimu. U Jerusalimu kupi Aseman god. 1736. od nekoga kaluđera grčkoga zakona jedan rukopis glagolski, što ga nazvaše po nalazniku Asemanovo evanđelje, ili, jer se čuva u vatikanskoj knjižnici, vatikanskim. U tom su spomeniku čitanja iz evanđeljâ, koja se čitaju u crkvi kroz crkvenu godinu, po čemu se i zove izborno evanđelje.

Spomenik je izdao najprije glagolicom dr. Fr. Rački (u Zagrebu 1865.), a latinicom (u Rimu 1878.) dr. Ivan Črnčić.

Iz Asemanova izbornog evanđelja.

Ivan I. 1—52.

1. ⰻⱄⰽⱁⱀⰹ ⰱⱑ ⱄⰾⱁⰲⱁ, ⰻ ⱄⰾⱁⰲⱁ ⰱⱑ ⱉ ⰱⱁⰳⰰ, ⰻ ⰱⱁⰳⱏ ⰱⱑ
ⱄⰾⱁⰲⱁ. 2. ⱄⰵ ⰱⱑ ⰻⱄⰽⱁⱀⰻ ⱉ ⰱⱁⰳⰰ, 3. ⰲⱐⱄⱑ ⱅⱑⰿⱐ ⰱⱐⰻⱎⱔ, ⰻ
ⰱⰵⰸ ⱀⰵⰳⱁ ⱀⰻⱍⱐⱄⱁⰶⰵ ⱀⰵ ⰱⱐⰻⱄⱅⱏ, ⰵⰶⰵ ⰱⱐⰻⱄⱅⱏ. 4. ⰲⱏ ⱅⱁⰿⱐ
ⰶⰻⰲⱁⱅⱏ ⰱⱑ, ⰻ ⰶⰻⰲⱁⱅⱏ ⰱⱑ ⱄⰲⱑⱅⱏ ⱍⰾⱁⰲⱑⰽⱁⰿⱏ. 5. ⰻ ⱄⰲⱑⱅⱏ
ⰲⱏ ⱅⱐⰿⱑ ⱄⰲⱐⱅⰻⱅⱏ ⱄⱔ, ⰻ ⱅⱐⰿⰰ ⰵⰳⱁ ⱀⰵ ⱁⰱⱔⱅⱏ. 6. ⰱⱐⰻⱄⱅⱏ
ⱍⰾⱁⰲⱑⰽⱏ ⱂⱁⱄⱏⰾⰰⱀⱏ ⱁⱅⱏ ⰱⱁⰳⰰ, ⰻⰿⱔ ⰵⰿⱆ ⰻⱁⰰⱀⱏ. 7. ⱄⱏ
ⱂⱃⰻⰴⰵ ⰲⱏ ⱄⱏⰲⱑⰴⱑⱅⰵⰾⱐⱄⱅⰲⱁ, ⰴⰰ ⱄⱏⰲⱑⰴⱑⱅⰵⰾⱐⱄⱅⰲⱆⰵⱅⱏ

*

[illegible] 8. [illegible] 9. [illegible] 10. [illegible] 11. [illegible] 12. [illegible] 13. [illegible] 14. [illegible] 15. [illegible] 16. [illegible] 17. [illegible] 18. [illegible] 19. [illegible] 20. [illegible] 21. [illegible] 22. [illegible] 23. [illegible] 24. [illegible] 25. [illegible] 26. [illegible] 27. [illegible] 28. [illegible]

[illegible] 29. [illegible] 30. [illegible] 31. [illegible] 32. [illegible] 33. [illegible] 34. [illegible] 35. [illegible] 36. [illegible] 37. [illegible] 38. [illegible] 39. [illegible] 40. [illegible] 41. [illegible] 42. [illegible] 43. [illegible] 44. [illegible] 45. [illegible] 46. [illegible]

[illegible] 47. [illegible]
[illegible]
[illegible] 48. [illegible]
[illegible]
[illegible]
49. [illegible]
[illegible]
[illegible] 50. [illegible]
[illegible]
[illegible] 51. [illegible]
[illegible]
[illegible] 52. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Matej VIII. 28—34.

28. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 29. [illegible]
[illegible] 30. [illegible]
[illegible] 31. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 32. [illegible]
[illegible]
[illegible]
33. [illegible]
[illegible] 34. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Marko XV. 16—32.

16. [illegible]
[illegible] 17. [illegible]
[illegible]
[illegible] 18. [illegible]
[illegible] 19. [illegible]
[illegible]
20. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 21. [illegible]
[illegible]
[illegible] 22. [illegible]
[illegible]
23. [illegible]
24. [illegible]
[illegible] 25. [illegible]
[illegible] 26. [illegible]
[illegible] 27. [illegible]
[illegible]
[illegible] 28. [illegible]
[illegible] 29. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 30. [illegible]
31. [illegible]
[illegible]
[illegible] 32. [illegible]
[illegible]
[illegible]

Ivan II. 1—22.

1. [illegible]
[illegible] 2. [illegible]
[illegible] 3. [illegible]

[illegible] 4. [illegible] 5. [illegible] 6. [illegible] 7. [illegible] 8. [illegible] 9. [illegible] 10. [illegible] 11. [illegible] 12. [illegible] 13. [illegible] 14. [illegible] 15. [illegible] 16. [illegible] 17. [illegible] 18. [illegible] 19. [illegible] 20. [illegible] 21. [illegible] 22. [illegible]

[illegible]

Ivan IV. 5—42.

5. [illegible] 6. [illegible] 7. [illegible] 8. [illegible] 9. [illegible] 10. [illegible] 11. [illegible] 12. [illegible] 13. [illegible] 14. [illegible] 15. [illegible] 16. [illegible] 17. [illegible] 18. [illegible]

[Glagolitic text] 19. [Glagolitic text] 20. [Glagolitic text] 21. [Glagolitic text] 22. [Glagolitic text] 23. [Glagolitic text] 24. [Glagolitic text] 25. [Glagolitic text] 26. [Glagolitic text] 27. [Glagolitic text] 28. [Glagolitic text] 29. [Glagolitic text] 30. [Glagolitic text] 31. [Glagolitic text] 32. [Glagolitic text] 33. [Glagolitic text] 34. [Glagolitic text] 35. [Glagolitic text] 36. [Glagolitic text]

[Glagolitic text] 37. [Glagolitic text] 38. [Glagolitic text] 39. [Glagolitic text] 40. [Glagolitic text] 41. [Glagolitic text] 42. [Glagolitic text]

2. Glagolita Clozianus.

Ovaj je spomenik bio nekada svojina grofa Ivana Frankapana, gospodara otoka Krka, kod kojega je bio okovan u srebro i žlato kao dragocjena starina. Poslije njegove smrti (1482. god.) skinuše Mlečani sa spomenika i srebro i zlato, u koje je bio uvezan, a spomenik bude rastrgan, i do našega doba došlo je samo 12 listova. Zove se „Clozianus“ po grofu Klozu (u Tridentu), u kojega se biblioteci našao. — Prijepis je ovoga rukopisa iz X. ili iz početka XI. vijeka. Izdao ga je 1836. god. B. Kopitar u Beču, a 1893. god. Vaclav Vondrák u Pragu, obojica ćirilicom.

U sačuvanim se odlomcima nalazi: a) govor sv. Ivana Zlatoustoga na Cvjetnu nedjelju (nepotpuno); b) govor na Veliki četvrtak; c) govor na Veliki petak; d) govor sv. Epifanija, arhiepiskopa na Kipru, na Veliki petak.

Iz Kločeva Glagolaša.

Slovo sv. Epifanija.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

[1] U originalu stoji: [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

3. Iz četveroevanđelja zografskoga.

Četveroevanđelje zografsko pisano je po svoj prilici na svršetku X. ili u početku XI. vijeka u Bugarskoj ili u Maćedoniji. U njemu su bila potpuno sadržana sva četiri evanđelja, ali po vremenu se izgubilo nekoliko listova. Zove se „zografsko" po bugarskome manastiru Zografu, u kojem se našlo. Danas se čuva u Petrogradu u carskoj javnoj biblioteci. God. 1879. izdao ga je na svijet ćirilicom V. Jagić u Berlinu.

Zografsko je evanđelje najznatniji izvor za poznavanje jezika staroga slovenskoga, jer je u glasovima i oblicima sačuvalo najviše starine.

Matej XXV. 1—13.

Тъгда оуподоби сѧ цѣсарьствие небеськоѥ .ı҃. дѣвъ,
ѩже примъшѧ свѣтильникꙑ своѩ ізидошѧ противѫ жени-
хоу. 2. пѧть же бѣ отъ нихъ боуі, и пѧть мѫдръ. 3. боуѩ
бо приемъшѧ свѣтильникꙑ своѩ не възѧшѧ съ собоѭ и
олѣѣ. 2. а мѫдрꙑѩ приѩшѧ і олѣі въ съсѫдѣхъ съ свѣ-
тильникꙑ своіми. 5. моудѧщтю же женихоу въздрѣмашѧ
сѧ вьсѧ і съпаахѫ. 6. полоу нощти же въпль бꙑсть· се же-
нихъ грѧдетъ. ісходите въ сърѣтение єго. 7. тъгда въсташѧ
вьсѧ дѣвꙑ тꙑ і оукрасишѧ свѣтильникꙑ своѩ. 8. а боуѩ
рѣшѧ мѫдрꙑимъ· дадите намъ отъ олѣѣ вашего, ѣко свѣ-

тильници наши оугасаѭтъ. 9. отъвѣщташѧ же мѫдрꙑѩ
глаголѭщтѧ· еда како не достанетъ вамъ і намъ. ідѣте же
паче къ продаѭщтимъ і коупите себѣ. 10. ідѫщтамъ же имъ
коупитъ приде женихъ, і готовꙑѩ вънидѫ съ нимь на бракъ
і затворенꙑ бꙑшѧ двьри. 11. послѣдь же придошѧ прочаѩ
дѣвꙑ глаголѭщтѧ· господи, господи, отъвръзи намъ. 12. онъ
же отъвѣщтавъ рече· аминь глаголѭ вамъ, не вѣдѣ васъ.
13. бѫдите оубо, ѣко не вѣсте дьни ни часа, въ ньже сꙑнъ
чловѣчьскꙑ придетъ.

Marko II. 13—20.

І изиде ісоусъ къ морю і вьсь народъ ідѣаше къ немоу
і оучааше ѩ. 14 і мимо грѧдꙑ ісоусъ видѣ левьѭ аль-
феова сѣдѧшта на мꙑтьници, и глагола емоу· по мьнѣ грѧди.
і въставъ въ слѣдъ его іде. 15. і бꙑстъ възлежащтю емоу
въ домоу его, и мънози мꙑтаре і грѣшьници възлежаахѫ съ
ісоусомь і съ оученикꙑ его. бѣахѫ бо мънозиі по немь ідошѧ.
16. і кънижьници і фарисѣи видѣвъше і ѣдѫщть съ мꙑтари
і грѣшьникꙑ глаголаахѫ оученикомъ его· по чьто съ мꙑтари
і грѣшьникꙑ ѣстъ і пьетъ; 17. і слꙑшавъ ісоусъ глагола
имъ· не трѣбоуѭтъ съдравиі врачевъ нъ болѧщтеі. не придъ
бо призватъ правьдьникъ нъ грѣшьникъ въ покаание. 18. і
бѣахѫ оученици іоановиі фарисѣі постѧщте сѧ, і придошѧ і
рѣшѧ емоу· по чьто оученици іоанови і фарисѣісци постѧтъ
сѧ, а твоі оученици не постѧтъ сѧ; 19. і рече імъ ісоусъ·
еда могѫтъ сꙑнове брачьниі постити сѧ, доньдеже съ ними
естъ женихъ; елико врѣмѧ съ собоѭ імѫтъ жениха, не імѫтъ
постити сѧ. 20. придѫтъ же дьние, егда отъиметъ сѧ отъ
нихъ женихъ, і тъгда постѧтъ сѧ въ тꙑ дьни.

Luka VII. 36—50.

Молѣаше же і етеръ отъ фарисѣі, да би ѣлъ съ нимь. і
въшьдъ въ домъ фарисѣовь възлеже. 37. і се жена въ градѣ,
ѣже бѣ грѣшьница і оувѣдѣвъши ѣко възлежитъ въ хра-
минѣ фарисѣовѣ, принесъши алавастръ мѵра 38. і ставъши
зади при ногоу его плачѫщти сѧ начѧтъ мочити нозѣ его
слъзами і власꙑ главꙑ своеѩ отирааше, і облобꙑзааше нозѣ
его і мазааше мѵромь. 39. видѣвъ же фарисѣі възъвавꙑ его

рече въ себѣ глаголѧ· сь аште би былъ пророкъ, вѣдѣлъ би
оубо, къто і какова жена прикасаетъ сѧ емь, ѣко грѣшьница
естъ. 40. штъвѣштавъ же ісоусъ рече въ нѥмоу·· симоне, имамь
ти нѣчьто решти. онъ же рече· оучителю, рьци. 41. дъва
длъжьника бѣашете заімодавьцю етероу· единъ бѣ длъжьнъ
пѧтьѭ сътъ динарь, а дроугъı пѧтьѭ десѧтъ. 42. не імѫ-
штема же іма въдати, обѣма іма отъда. которъı обою паче
възлюбитъ і; 43. отъвѣштавъ симонъ рече· непъштюѭ, ѣко
емоуже вѧште отъда. онъ же рече емоу· правъ сѫдилъ еси. 44. і
обрашть сѧ къ женѣ рече симоноу· видиши ли сьѭ женѫ;
вънидъ въ домъ твоі водъı на нозѣ моі не дастъ· си же
слъзами омочи нозѣ моі і власъı своіми отьре. 45. лобьзаньѣ
м'нѣ не дастъ· си же отъ нѥлиже вънидъ, не прѣста облобъı-
заѭшти ногоу моею. 46. масломь главъı моеѩ не помаза.
си же м'νромь помаза нозѣ моі. 47. егоже ради глаголѭ ти·
отъпоуштаѭтъ сѧ еі грѣси мъногі, ѣко възлюби мъного, а
емоуже мьнѥ отъпоуштаетъ сѧ, мьнѥшьми любитъ. 48. рече
же еі· отъпоуштаѭтъ сѧ тебѣ грѣси. 49. і начѧшѧ възлежѧ-
штеі съ нѥмь глаголати въ себѣ· къто сь естъ, ѣко і грѣхъı
отъпоуштаетъ; 50. рече же къ женѣ· вѣра твоѣ съпасе тѧ
іди въ миръ.

Ivan XV. 20—27.

Помьните слово, еже азъ рѣхъ вамъ. нѣстъ рабъ боли
господѣ своего. аште мене ізгънашѧ, и васъ іжденѫтъ· аште
слово мое съблюдошѧ, і ваше съблюдѧтъ. 21. нъ си вьсѣ тво-
рѧтъ вамъ за імѧ мое, ѣко не вѣдѧтъ посълавъшаего мѧ.
22. аште не бимь пришьлъ і глаголалъ імъ, грѣха не бѫ
імѣли· нъıнѣ же винъı не імѫтъ о грѣсѣ своемь. 23. нена-
видѧи мене і отьца моего ненавидитъ. 24. аште дѣла не бимь
сътворилъ въ нѥхъ, іхъже никътоже інъ не сътвори, грѣха не
бѫ імѣли. нъıнѣ же і видѣшѧ і възненавидѣшѧ і мене і
отьца моего. 25. нъ да събѫдетъ сѧ слово пьсаное въ законѣ
іхъ ѣко възненавидѣшѧ мѧ спъıти. 26. егда же придетъ па-
раклитъ егоже посълѭ вамъ отъ отьца, доухъ істиньнъı іже
отъ отьцаісходитъ, тъ съвѣдѣтельствоуетъ о мьнѣ· 27. і
въı же съвѣдѣтельствоуіте, ѣко іскони съ мъноѭ есте.

4. Iz četveroevanđelja marijinskoga.

Ruski naučnjak Viktor Grigorović na svome putu (1844. do 1845.) pošavši na Atos nađe ondje u isposnici[1] presvete B o g o r o d i c e (zato se i zove m a r i j i n s k o) glagolsko rukopisno evanđelje, koje je po smrti njegovoj († 1876.) izdao o trošku carske ruske akademije naukâ prof. Jagić u Petrogradu 1883. ćirilicom. Rukopis marijinskoga evanđelja, za koji se drži da je pisan X. vijeka negdje u našim stranama, čuva se u publičnome muzeju Rumjancovskom u Moskvi. Ove je četveroevanđelje potpunije od zografskoga, ali se ipak izgubilo nekoliko listova u početku, sredini i na svršetku.

Matej XIII. 24—30.

Інѫ притъчѫ прѣдъложи имъ глаголѧ· оуподоби сѧ цѣса-
рествие небеское чловѣкоу сѣвъшоу добро сѣмѧ на селѣ своемь.
25. съпѧщемъ же чловѣкомъ приде врагъ его и въсѣ плѣвелъ
по срѣдѣ пшеницѧ и отиде. 26. егда же прозѧбе трѣва и
плодъ сътвори, тъгда ави сѧ и плѣвелъ. 27. пришедъше же
раби господина рѣшѧ емоу· господи, не добро ли сѣмѧ сѣлъ
еси на селѣ твоемь; отъ коудѫ оубо иматъ плѣвелъ; 28. онъ
же рече имъ· врагъ чловѣкъ се сътвори. раби же рѣшѧ емоу·
хощеши ли оубо, да шедъше исплѣвемъ ѩ; 20. онъ же рече·
ни, еда въстръгаѭще плѣвелъ въстръгнете коупьно съ нимь и
пшеницѫ. 30. оставите е коупьно расти оубо до жѧтвъı, и въ
врѣмѧ жѧтвъı рекѫ дѣлателемъ· съберѣте пръвѣе плѣвелъ і
съвѧжате и въ снопъı ѣко съжешти ѩ, а пшеницѫ съберѣте
въ житьницѫ моѭ.

Matej XIV. 1—13.

Въ врѣмѧ оно оуслъıшавъ иродъ тетрархъ слоухъ исоу-
совъ. 2. і рече отрокомъ своимъ· сь естъ иоанъ кръститель,

[1] Pored 20 velikih manastira, u kojima žive kaluđeri kao u velikim zadrugama, ima na Svetoj gori još do 300 samotnih i s p o s n i c a (skita) i ć e l i j a, u kojima provodeći savršeniji život kaluđerski žive Svetogorci, više ili manje sasvijem osamljeni. u postu, molitvama i pobožnim razmišljanjima.

тъ въскрьсе отъ мрътвыхъ, і сего ради силы дѣѭтъ сѧ
о немь. 3. іродъ бо емъ иоан'на съвѧза и і въсади и въ темь-
ницѫ іродиѣды ради, жены филипа братра своего. 4. глаго-
лаше бо емоу иоанъ· не достоитъ ти имѣти еѩ. 5. і хотѧ и
оубити оубоѣ сѧ народа, за не ѣко пророка имахѫ и. 6. дьни
же бывъшоу розьства иродова плѧса дъшти иродиѣдина по
срѣдѣ и оугоди иродови. 7. тѣмь же съ клѧтвоѭ издрече
ѥи дати, егоже аште въспроситъ. 8. она же наваждена материѭ
своеѭ· даждь ми, рече, сьде на мисѣ главѫ иоана кръсти-
телѣ. 9. і печаленъ бысть цѣсарь, клѧтвы же ради и възле-
жѧщихъ съ нимь повелѣ дати и. 10. і посълавъ оусѣкнѫ ио-
ана вь темьници. 11. і принѣсѧ главѫ его на мисѣ и дашѧ
дѣвици, и несе матери своеи. 12. и приступльше оученици
его възѧсѧ тѣло его и погрѣсѧ е і пришедъше възвѣстишѧ
исоусови.

Matej XXI. 33—41.

Инѫ притъчѫ слышите· чловѣкъ бѣ домовитъ, іже на-
сади виноградъ і оплотомь і огради і ископа въ немь точило
і созъда въ немь стлъпъ і въдасты-и дѣлателемъ, и отиде.
34, егда же приближи сѧ врѣмѧ плодомъ, посъла рабы своѩ
къ дѣлателемъ приѩти плоды его. 35. емъше же дѣлателе
рабы его овогo бишѧ, овогo же оубишѧ, овогo же камениемь
побишѧ. 36. пакы посъла ины рабы множѣишѧ прьвыхъ, і
сътворишѧ имъ тожде. 37. послѣдь же посъла къ нимъ сынъ
свои глаголѧ· оусрамлѣѭтъ сѧ сына моего. 38. дѣлателе же
егда оузьрѣшѧ сынъ, рѣшѧ въ себѣ· сь естъ наслѣдьникъ,
придѣте оубимъ і, і оудръжимъ достоѣние его. 39. і емъше й
извѣсѧ вонъ изъ винограда і оубишѧ и. 40. егда же оубо при-
детъ господинъ винограда, чьто сътворитъ дѣлателемъ тѣмъ;
41. глаголашѧ емоу· злы злѣ погоубитъ ѩ и виноградъ
прѣдастъ инѣмъ дѣлателемъ, іже въздадѧтъ емоу плоды
къ врѣмена своѣ.

5. Iz sinajskoga Euhologija.

Profesor Geitler je boraveći na Sinaj-brdu prepisao ovaj znatni spomenik i izdao ćirilicom na svijet 1882. god. u Za-

grebu troškom Jugoslavenske Akademije. Euhologij (трѣбьникъ) je zbornik crkvenih molitava, a pripada u red najstarijih glagolskih spomenika. Nije potpun, jer se izgubilo mnogo listova.

Молитва по обѣдѣ.

Тебѣ истинъноумоу чловѣколюбьцю богоу мы грѣшъним і недостоинии раби твои насыщьше сѧ богатыхъ благъ твоихъ хвалѫ тебѣ приносимъ і молимъ ти сѧ, владыко, съ земънымии благы і небесънымъ твоимъ даромъ причѧстьникы ныави, молитвами свѧтыѩ богородицѧ і в'сѣхъ свѧтыхъ твоихъ.

Εὐχὴ μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἐκ τοῦ ἀρίστου.

Σοὶ τῷ ἀληθινῷ καὶ φιλανθρώπῳ θεῷ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοί σου ἐμπλησθέντες τῶν πλουσίων σου ἀγαθῶν εὐχαριστίαν προσάγομεν καὶ δεόμεθά σου, δέσποτα, σὺν τοῖς ἐπιγείοις σου ἀγαθοῖς καὶ τῶν ἐπουρανίων σου δωρεῶν μετόχους ἡμᾶς ἀνάδειξον, πρεσβείαις τῆς ἀχράντου μητρός σου καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου.

Молитва надъ трѧсомомь пладьне.

Господі, славѫ въздаѭ, възлагаѭ рѫкѫ моѭ на раба твоего сего і запрѣщаѭ тебѣ, трѧсавице полоуден'наа, іменемь господьнемь, оубои сѧ его, емоуже глаголахѫ· аще ты еси сынъ божеи, въстани нынѣ отъ распона того, і вѣроуемъ въ тѧ. трѧсавице сѫщиѣ въ чловѣцѣ семь, оубои сѧ господа і оумрътви сѧ егоже оубоѣ сѧ разбойникъ і рече· помѧни мѧ, господі, въ цѣсарьствьи твоемь· емоуже сѫщю на распонѣ слънъце помрачи свѣтъ свои· възъпивъшааго на распонѣ къ богоу, зацѣжденааго изъ гѫбы оцьтомь, прободенааго на крьстѣ копиемь і испоущьшааго ѣзвоѭ водѫ и кръвь, рекъшааго· боже, съхрани доухъ мои, поклоньшааго главѫ на распонѣ· вь негоже испоущениемь доуха землѣ потрѧсе сѧ і камение распаде сѧ, шпона црькъвьнаа раздъра сѧ, гроби отврѣсѧ сѧ, тѣлеса мрътвымъ оуготовишѧ сѧ· егоже сотьникъ оужасе сѧ і в'си сѫщии съ нимь· емоуже рѣшѧ, ѣко сь естъ сынъ божеи въ истинѫ. ты же, трѧсавице, паче в'сѣхъ оубои сѧ господа і възтрепещи і избѣгни і-сего раба господьнѣ і отиди отъ него.

*

6. Iz sinajskoga Psaltira.

Sinajski Psaltir îma 177 listova, a svršuje se s psalmom 137.; sve se ostalo izgubilo. Spomenik je našao 1850. godine arhimandrit Porfirij Uspenski, koji je o njemu nešto i javio; poslije ga je prepisao i izdao prvi put ćirilicom prof. Geitler 1883. god. u Zagrebu. Rukopis je pisan ili u X. vijeku ili u početku XI., a čuva se u manastiru sv. Katarine na gori Sinaju, po čemu se i zove „Psaltir sinajski“. U ovom se spomeniku piše ѩ i mjesto ѩ i mjesto ѧ.

Psalam III.

Псалмъ давыдовъ, егда бѣгаше отъ лица авеселоума, сына своего. 2. господі, чьто сѩ оумьножишѩ сътѫжаѭще мі; мнози въсташѩ на мѩ. 2. мнози глаголѭтъ доуши моеі· нѣстъ съпасеньѣ о возѣ его. 4. ты же, господі, застѫпьникъ моі есі, слава моѣ и възнесъ главѫ моѭ. 5. гласьмъ моімъ къ господеви возъвахъ, и оуслыша мѩ отъ горы свѩтыѩ своеѩ. 6. азъ же оуснѫхъ і съпахъ, въстахъ, ѣко господь застѫпитъ мѩ. 7. не оубоѭ сѩ отъ тьмы людеи нападаѭщіхъ мѩ окрѫстъ. 8. въскръсні, господі, съпаси мѩ, боже мои, ѣко ты порази вьсѩ вражьдоуѭщѩѩ мнѣ въ соуе, зѫбы грѣшьныхъ съкроушілъ еси· 9. господьне естъ съпасенье, и на людехъ твоіхъ благословещенье твое.

Psalam XXVII.

Псаломъ давыдовъ.

Къ тебѣ, господі, къзовѫ, боже моі, не прѣмлъчи отъ мене· еда когда прѣмлъчіши отъ мене, съподоблѭ сѩ съ нізъходѩштіми въ ровъ. 2. оуслыші, господі, молітвы моеѩ, егда възовѫ къ тебѣ, егда въздѣѭ рѫцѣ мои къ цръкъви свѩтѣі твоеі. 3. не привлѣци мене съ грѣшъникы, и съ творѩштімі неправъдѫ не погȣбі мене, глаголѭштемъ міръ съ іскрънімі своімі, зло же въ сръдъціхъ іхъ. 4. даждь імъ, господі, по дѣломь іхъ, і по зълобѣ начінаньи іхъ· по дѣломъ рѫкоу ихъ даждь імъ въздаnье ихъ імъ. 5. ѣко не разоумѣшѩ дѣла господьнѩ і дѣлъ рѫкоу его· разорши ѩ і не

съзиждеші іхъ. 6. благословественъ господь, ѣко оуслыша гласъ молітвы моеѩ. 7. господь помоштьнікъ мои і заштитъникъ мои, на того оупъва сръдъце мое і помошть мі бысть, и процвьте плоть моѣ, и волеѭ тоеѭ исповѣмь сѩ емоу. 8. господь, оутвръжденье людемъ своімъ, и заштітитель. 9. съпасі, господі, люді своѩ и благословестви достоѣнье твое, і оупасі ѩ і возъмі ѩ до вѣка.

Psalam L.

Псалмъ давыдовъ. 2. вънегда приде къ немоу натанъ пророкъ, егда вънíде къ веръсавеі. 3. помилоуі мѩ, боже, по веліцѣі милости твоеі, і по многыимъ щедротамъ твоімъ оцѣсти безаконьньѣ моѣ. 4. наіпаче омыі мѩ отъ безаконьньѣ моего, і отъ грѣха моего очисти мѩ. 5. ѣко безаконьнье мое азъ знаѭ, і грѣхъ мои прѣдь мноѭ естъ вынѫ. 6. тебѣ едікомоу съгрѣшіхъ, і зълое предъ тобоѭ сътворихъ· ѣко да оправьдіши сѧ въ словесехъ твоіхъ, і прѣпьріші въ негъда осѫдиті сѩ. 7. се бо въ безаконены зачѩтъ есмъ і въ грѣсѣхъ роді мѩ мати моѣ. 8. се бо рѣснотѫ възлюбилъ есі безвѣстьнаа и таинаа прѣмѫдрость твоѭ ѣвилъ ми еси. 9. окропіші мѩ ософомъ, очищѭ сѩ· оумыеші мѩ, паче снѣга оубѣлѭ сѩ. 10. слоухоу моемоу даси радостъ и веселье, въздрадоуѭть сѩ кості съмѣреныѩ· 11. ѿтъвраті лице твое отъ грѣхъ моіхъ, і въсѣ безаконньѣ моѣ оцѣсти· 12. сръдъце чісто съзіжді въ мнѣ, боже, і доухъ правъ обнові въ ѫтробѣ моеі. 13. не отъвръзі мене отъ ліцѣ твоего, и доуха свѩтаго твоего не отымі отъ мне. 14. въздаждь ми радостъ спасеньѣ твоега, доухомъ владычьнемъ оутвръді мѩ. 15. наоучѭ безаконныѩ пѫтемъ твоімъ, і нечьстіві і къ тебѣ обратѩтъ сѩ. 16. ізбаві мѩ отъ кръві, боже, боже спасеньѣ моего, въздрадоуетъ сѩ ѩзыкъ мои правъдѣ твоеі. 17. господі, оустънѣ мои отвръзеші, оуста моѣ възвѣстѩтъ хвалѫ твоѭ. 19. ѣко аще бі въсхотѣлъ, жрътвѣ далъ бімъ оубо, вьсесъжагаемыхъ же не благоволіші· 19. жрътва богоу доухъ съкроушенъ, сьрдьца съкроушена и съмѣрена богъ не оуничъжіть. 20. оублажі, господі, благоволеньемъ твоімъ сиона, і да съзіждѫтъ сѩ стѣны іеросалимъскы· 21. тогда благоволіші жрътвѫ правьдѫ, възношеньѣ въсесъжагаемаа· 22. тогъда възложѩтъ на олтаръ твои телыцѩ.

Psalam CII.

Молитва нищаго, егда оунъıетъ и прѣдъ господьмь пролѣетъ молітвѫ своѭ. 2. господі, оуслъıші молітвѫ моѭ, и въпль мої къ тебѣ да придетъ. 3. не отъврати лица твоего отъ мне· въ нъже денъ тѫжѫ, приклоні ко мнѣ оухо твое· въ нъже денъ прізовѫ тѩ, ꙗдро оуслъıші мѩ· 4. иде ичезѫ ѣко д'ымъ дьні мої, і кості моѩ ѣко соушіло сосъхѫ сѩ. 5. побьенъ бъıхъ, ѣко сѣно исъше срьдьце мое, ѣко забъıхъ сънѣсти хлѣбъ мои. 6. ѡтъ гласа въздъıханьѣ моего пріпьпе кость моѣ плъти моеі. 7. оуподобихъ сѩ неꙗсъıті поустънѣі, бъıхъ ѣко нощьнъı вранъ на нъıрищі. 8. забьдѣхъ і бъıхъ ѣко пьтіца особꙗщиѣ сѧ на здѣ. 9. вьсъ денъ поношаахѫ ми вразі мої, и хвалꙗщи сѩ мноѭ клънѣахѫ сѩ· 10. иде попелъ ѣко хлѣбъ ѣсъ, и пітье мое съ плачемъ растварѣахъ. 11. ѡтъ лица гнѣва твоего и ѣрости твоеꙗ, ѣко възнесъ нізъвръже мѩ. 12. дьнье мої ѣко сѣнъ оуклонішꙗ сѩ, и азъ ѣко сѣно исохъ. 13. тъı же, господі, вь вѣкъ прѣбъıваеші, и памꙗть твоѣ въ родъ і родъ· 14. тъı вьскресъ помилоуеші сиона, ѣко врѣмꙗ помиловати, ѣко приде врѣмꙗ. 15. ѣко благоволішꙗ рабі твої каменье его, и прьстъ его оущедрꙗтъ. 16. и оубоꙗтъ сѩ ꙗзъıці имені гогодьнѣ и вьсі цѣсарі земьни славъı твоеѭ· 17. ѣко съзіждетъ господъ сиона и ѣвітъ сѩ вь славѣ своеі. 18. прізьрѣ на молітвѫ съмѣренъıіхъ и не оуничьжі моленьѣ ихъ. 10. да напишѫтъ сѩ си вь родъ інъ, і людье зиждеми вьсхвалꙗтъ господѣ. 20. ѣко пріниче съ въıсотъı свꙗтъıꙗ своеꙗ, господъ съ небеси на землѭ прізьрѣ. 21. оуслъıшати вьздыханіе окованъıхъ, раздрѣшіті сънъı оумрьщвенъıхъ. 22. възвѣстіті вь сионѣ імꙗ господьне и хвалъı его вь ієроусалимѣ. 23. егда сънъмѫтъ сѩ людье вь коупѣ и цѣсарі работаті господю. 23. отъвѣща емоу на пѫті крѣпості своеꙗ. оумаленье днеі моіхъ възвѣсті мнѣ· 25. не вьзведі мне вь прѣполовленье дьнеі моіхъ. въ родъı родъ лѣта твоѣ. 26. въ начꙗтокь тъı, господі, землѭ основа, и дѣла рѫкоу твоею сѫтъ небеса. 27. та погъıбнѫтъ, тъı же прѣбъıваеші· и вьсѣ ѣко різа obетъшаѭтъ, и ѣко одѣало съвьеши ѣ і измѣнꙗтъ сѩ· 28. тъı же самъ есі, и лѣта твоѣ не исконьчѣѭтъ сѩ. 29. сънове рабъ твоіхъ въселꙗтъ сѩ, и сѣмꙗ ихъ вь вѣкъ исправітъ сѩ.

7. Crnorisca Hrabra rasprava o slovenskim pismenima.

Ova rasprava crnorisca Hrabra najznatniji je izvor za rješavanje pitanja o postanju slovenskoga pisma. Sačuvala nam se u 13 ćirilovskih rukopisa, koji su različne vrijednosti i među sobom se znatno razlikuju i u tekstu. Najdragocjeniji je rukopis, koji se čuva u knjižnici duhovne akademije u Moskvi, jer se samo u njemu nalazi rečenica, koja jasno veli, kad je Hrabar živio: **сѫтъ бо ѥще живи, иже сѫтъ видѣли ихъ**, t. j. još su živi, koji su ih vidjeli (Ćirila i Metodija). Kako se pouzdano zna, da je sv. Ćiril umr'o g. 869., a sv. Metodije g. 885., znademo i vrijeme, kad je živio pisac ove rasprave. Međutim nijedan od sačuvanih rukopisa ne potječe iz toga vremena, jer je najstariji a ujedno i najlošiji (srpske recenzije) iz 13. vijeka, a drugi su iz 14.—17. vijeka.

Ovdje je tekst priređen po Šafařikovu izdanju uredivši nešto i po Jagiću.

О писменехъ чрьноризьца Храбра.

Прѣжде оубо Словѣне не имѣхѫ кънигъ, нѫ чрьтами и рѣзами чьтѣхѫ и гатаахѫ погани сѫще. крьстивъше же сѧ римьскъıми и грьчьскъıми писменъı нѫждаахѫ сѧ писати словѣньскѫ рѣчь безъ оустроенна. нѫ како можетъ сѧ писати добрѣ грьчьскъıми писменъı· богъ, или животъ, или ѕѣло, или црькъвь, или чаꙗние, или широта, или ѣдь, или ждоу, или юность и ина подобьнаꙗ симъ; и тако бѣшѧ мьнога лѣта.

По томь же чловѣколюбьць богъ, строꙗй вьсѣ и не оставлѣꙗ чловѣча рода безъ разоума, нѫ вьсѧ къ разоумоу приводѧ и спасению, помиловавъ родъ словѣньскъ, посъла имъ свꙗтаго Костантина философа нарицаѥмаго Кирила, мѫжа правьдьна и истиньна, и сътвори имъ писмена три десѧте и осмь· ова оубо по чиноу грьчьскыхъ писменъ, ова же по словѣньстѣй рѣчи.

Се же сѫтъ писмена словѣньскаꙗ, сице ꙗ подобаѥть писати и глаголати· а, б, в, г, и прочаѣ даже до ѧ.

Дроузии же глаголѭтъ· почьто ѥстъ ·ли· писменъ сътворилъ; а можетъ сѧ и мьньшимь того писати, ꙗкоже и Грьци

двѣма десѧтьма и четырьми пишѫтъ. и не вѣдѧтъ, колицѣмъ пишѫтъ Грьци. ѥстъ бо двадесѧте и четыри писменъ, нъ не наплънıаѭтъ сѧ тѣми кънигъı, нъ приложили сѫтъ двогласьнъıхъ ·аı· и въ чисменехъ же три· шестоѥ, и девѧтьдесѧтьноѥ и девѧть-сътьноѥ, и събираѭтъ ихъ три десѧте и осмь. тѣмь же томоу подобьно и въ тъжде образъ сътвори свѧтъıй Кирилъ три десѧте писменъ и осмь.

Дроузии же глаголѭтъ· чесомоу же сѫтъ словѣньскы кънигъı; ни того бо ѥстъ богъ сътворилъ, ни то аггели, ни сѫтъ иждеконьнъи, ꙗко жидовьскъı и римьскъı и елиньскъı, иже отъ кона сѫтъ, и приѩтъı сѫтъ богомь.

А дроузии мьнѧтъ, ꙗко богъ самъ естъ створилъ писмена, и не вѣдѧтъ сѧ чьто глаголѭште окаꙗнии· и ꙗко трьми ѩзъıкъı повелѣ богъ кънигамъ бъıти, ꙗкоже въ ѥуаггелии пишетъ· и бѣ дъска написана жидовьскъı и римьскъı и ѥлиньскъı, а словѣньскъı нѣстъ тоу· тѣмь же нѣсѫтъ словѣньскъıѩ кънигъı отъ бога.

Къ тѣмъ что глаголѥмъ, или что речемъ къ тацѣмъ безоумьнъıмъ; обаче речемъ отъ свѧтъıхъ кънигъ, ꙗкоже наоучихомъ сѧ· ꙗко вьса по рѧдоу бываѭтъ отъ бога, а не отъ иного· нѣстъ бо богъ сътворилъ жидовьска ѩзъıка прѣжде, ни римьска, ни ѥлиньска, нъ сирьскъıй, имьже и адамъ глагола, и отъ адама до потопа, и отъ потопа, доньдеже богъ раздѣли ѩзъıкъı при стлъпотворении, ꙗкоже пишетъ· размѣшеномъ же бывъшемъ ѩзыкомъ. и ꙗкоже сѧ ѩзъıци размѣсишѧ, тако и нрави. и объıчаи и оустави и закони и хъıтрости на ѩзъıкъı. егупътѣномъ же землѥмѣрениѥ, а перьсомъ и хальдеомъ и асиреомъ звѣздочьтениѥ, влъшвениѥ, врачеваниѥ, чарованиꙗ и вьса хъıтрость чловѣча, жидовомъ же свѧтъıѩ кънигъı, въ нихъже ѥсть писано, ꙗко богъ небо сътвори и землѭ и вьса, еже на нѥи, и чловѣка и вьса по рѧдоу, ꙗкоже пишетъ. ѥлиномъ же граматикиѭ, риторикиѭ, философиѭ. нѫ прѣжде сего ѥлини не имѣхѫ своимь ѩзыкомь писменъ, нъ финичьскъıми писменъı писаахѫ своѭ си рѣчь. и тако бѣшѧ мънога лѣта. Панамидъ же послѣжде пришьдъ начьнъ отъ алфъı и китъı шесть на десѧть писменъ тъкмо ѥлиномъ обрѣте. приложи же имъ Кадмъ Милисий писмени три. тѣмь же мънога лѣта девѧтиѭ на десѧть писменъı писаахѫ. и по

томь Симонидъ обрѣтъ приложи двѣ писмени, Єпихарий же съказатель три писмена обрѣте, и събра сѧ ихъ два десѧте и четъıри. по мънозѣхъ же лѣтѣхъ Дионисъ граматикъ шесть двогласьнъıхъ обрѣте, по томь же дроугъıи пѧть, и дроугъıи три чисменитаꙗ. и тако мънози мъногъıми лѣтъı ѥдва събрашѧ ·ли· писменъ. по томь же мъногомъ лѣтомъ минѫвъшемъ, божиѥмь повелѣниѥмь обрѣте сѧ седмь десѧть мѫжь, иже прѣложишѧ отъ жидовьскааго на гръчьскъıи ѩзъıкъ. а словѣньскъıѩ кънигъı ѥдинъ свѧтъıй Костантинъ нарицаѥмъıй Кирилъ. и писмена сътвори и кънигъı прѣложи въ малѣхъ лѣтѣхъ. а они мънози мъногы лѣтъı, седмь ихъ писмена оустрои, а седмь десѧтъ прѣложениѥ. тѣмь же словѣньскаꙗ писмена свѧтѣиша сѫтъ и чьстнѣиша, свѧтъ бо мѫжь сътворилъ ꙗ ѥстъ, а гръчьскаꙗ ѥлини погани. аще ли къто речеть· ꙗко нѣстъ оустроилъ добрѣ, понеже сѧ постраꙗѭтъ и ѥще, отвѣтъ речемъ симь· и гръчьскы такожде мъногажди сѫтъ постраꙗли, Акилла и Симахъ и по томь инии мънози. оудобѣѥ бо ѥстъ послѣжде потворити, неже прьвоѥ сътворити.

Аще бо въпросиши кънигъчиѩ гърчьскыѩ глаголѩ· къто вы ѥстъ писмена сътворилъ, или кънигы прѣложилъ, или въ коѥ врѣмѧ; то рѣдъци отъ нихъ вѣдѧтъ· аще ли въпросиши словѣньскъıѩ боукарѧ глаголѩ· къто вы писмена сътворилъ ѥстъ, или кънигъı прѣложилъ; то вьси вѣдѧтъ и отвѣщавъше рекѫтъ· свѧтъıй Костантинъ философъ, нарицаѥмъıй Кирилъ. тъ намъ писмена сътвори и кънигъı прѣложи и Меѳодиѥ братъ ѥго· сѫтъ бо ѥще живи, иже сѫтъ видѣли ихъ. и аще въпросиши· въ коѥ врѣмѧ; то вѣдѧтъ и рекѫтъ, ꙗко въ врѣмена Михаила цѣсара гръчьска и Бориса кънѧза блъгарьска и Растица кънѧза моравьска, и Коцелꙗ кънѧза блатьньска· въ лѣто же отъ съзьданиꙗ вьсего мира ·ѕтѯг· (6363 = 855. poslije Hrista)[1].

---

[1] Ovo će biti pogrješno prepisano, jer je Kocelj iza oca Prvine u Panoniji zavladao istom g. 861. ili 862., a u Moravu su apostoli slovenski krenuli g. 863. Dakle mjesto g. 855. trebalo bi da bude 862. ili 863.

b) Glagolski spomenici hrvatski.

α) Iz crkvenih knjiga.

1. Iz Vrbničkoga časoslova, koji ide u XIII. vijek.

Odlomak homilije sv. Augustina, što se čita poslije Duhova, (fer. II. post Dom. Pentecost.).

[Glagolitic text]

2. Iz Kukuljevićeva misala po rukopisu XIII. ili XIV. vijeka.

Mat. 2. 1—12. Tri mudraca od Istoka.

[Glagolitic text][1] [Glagolitic text]

[1] [Glagolitic text] odgovara staromu slov. aoristu къıстъ, a bit će po analogiji drugih glagola na pr. j e s i, te se upotrebljava i za 2. i za 3. sg. aorista u starim spomenicima. Ispor. danas u čak. b i s, b i s m o i t. d. Vidi akad. rječ. I. 363a.

[illegible]

Mat. 28. 1—8. Uskrsnuće Isusovo.

[illegible]

3. Iz odlomka Kukuljevićeva misala.

Ovaj je odlomak misala učuvan na jednom listu, što je skinut s korica nekoga rukopisa XIV. vijeka, a bit će veoma star.

[illegible] (VIII. 46—59).

[illegible]

[illegible]

4. Iz glagolskoga misala XIV. ili XV. vijeka.

Rukopisni ovaj glagolski misal ima na kraju zabilježenu godinu 1475., a ima još jedamput zabilježenu godinu od nekoga

„žakna“, ali će biti po paleografskim znacima iz konca XIV. ili početka XV. vijeka. Rukopis je u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Tumačenje sv. Grgura pape o nevjeri Tominoj.

Ба вистиноу· ·д· от оученик' не бѣ с прочими оученики, егда по в'скрс'новении своемь[1] господь к ним' д'варми затворенними в'иде. и враћ' се че створено бѣ, слиша. слишав' же не вѣрова. приде же паки господь дварми затворенними не вѣроующоу оученикоу семоу пода емоу осезати роуце и нозѣ и ребра своѣ. осезанием же ѣз'вь своих' господь жестосрдиѣ его и невѣрствиѣ его ѣзви исцѣли. Толи наше всѣхь.

Чтение. — Что, братиѣ милѣиша, мею сими разоумѣет се. еда ли приключениемь сие сьдѣѣно мните, да оученикь са изволени тьгда не бил' би· по том же пришадь слишал би; слишав же распачал' би, распачае осезал би, осезае вѣровал би. не сије[2] в истиноу, братиѣ, приключениемь, на божимь разоумѣнием' створено бист· створи оубо дивнимь чиномь вишна милость, да оученик' распачае егда на господѣ своем ѣзви исцѣлил би тѣла· в' нась ѣзви исцѣлил би невѣрства.

Чтение. Веће в истиноу намь невѣра Томина к вѣрѣ прос'пѣ, неже вѣра вѣроующих' оученикь. ѣко егда он' к вѣрѣ от невѣрствиѣ господа осезае приводит се, наша мисал' всимь распачанием' невѣрствиѣ отврженнием' в' вѣрѣ оутврждает се. створи в истиноу господь оученика распачати по вскрсении своем', на обакі в распачании до конца не остави и. ѣкоже бо прѣд' рождствомь своим' осипа имити матерѣ жениха изволи. на обак' в смѣшение ее не пристави и, тако и оученика по вскр'сении своемь распачати всхотѣ. на обакь в распачании пребивати не остави и, и ѣкоже женихь матере его прилѣжан' бѣ хранитель невредимаго дѣвства ее, тако оученикь вѣрнь сведѣтель рѣснаго вскрѣшениѣ его бист. ѡсезае оубо вапиѣше реки. господь мои и богь мои· рече же емоу господ· ѣко видѣв ме, Тома, вѣрова· егда оубо осезав Тома вѣрова. почто емоу глаголет се ѣко видѣв ме вѣрова, ѡт семрт'на бо чловѣка божство видѣт се не може, на ѣко оубо и то вѣрова еже видѣ· и то еже не видѣ чловѣка по видѣ,

[1] ь svagda odgovara glagol. znaku ı.

[2] j = glag. Ⰼ.

вога исповѣдѣ реки· Господ мои и Богь мои. видѣ в исьтиноу вѣрова ѣко расмотрѣ рѣснаго чловѣка сего, и бога егоже видѣти не можаше взвапи реки· Господь мои и Богь мои.

5. Iz Kukuljevićeva brevijara iz konca XIV. ili početka XV. stoljeća.

Stvaranje svijeta i čovjeka.

ⰺⱄⰽⱁⱀⰺ ⱄⱅⰲⱁⱃⰺ ⰱⱁⰳⱏ ⱀⰵⰱⱁ ⰺ ⰸⰵⰿⰾⱓ, ⰸⰵⰿⰾⱑ ⰶⰵ ⰱⱑⱎⰵ ⱅⱏⱋⰰ ⰺ ⱂⱃⰰⰸⰴⱀⰰ, ⱅⰿⰰ ⰱⱑⱎⰵ ⰲⱃⱈⱆ ⰱⰵⰸⰴⱀⰺ, ⰺ ⰴⱆⱈⱏ ⰱⱁⰶⰺⰺ ⱀⱁⱎⰰⱎⰵ ⱄⰵ ⱀⰰⰴ ⰲⱁⰴⰰⰿⰺ· ⰺ ⱃⰵⱍⰵ ⰱⱁⰳⱏ· ⰱⱆⰴⰺ ⱄⰲⱑⱅⱏ. ⰺ ⰱⰺ ⱄⰲⱑⱅⱏ· ⰺ ⰲⰺⰴⱑ ⰱⱁⰳⱏ ⱄⰲⱑⱅⱏ, ⱑⰽⱁ ⰵⱄⱅⱏ ⰴⱁⰱⱃⱏ, ⰺ ⱃⰰⰸⰴⱑⰾⰺ ⱄⰲⱑⱅⱏ ⱁⱅ ⱅⰿⰺ, ⰺ ⱀⰰⱃⱍⰵ ⱄⰲⱑⱅⱏ ⰴⱏⱀⱏ, ⰰ ⱅⰿⱆ ⱀⰰⱃⱍⰵ ⱀⱁⱋⱏ. ⰺ ⰱⰺ ⰲⰵⱍⰵⱃⱏ ⰺ ⱓⱅⱃⱁ ⰴⱏⱀⱏ ⱂⱃⱏⰲⰺ. ⰺ ⱃⰵⱍⰵ ⰶⰵ ⰱⱁⰳⱏ· ⰱⱆⰴⰺ ⱅⰲⱃⰴⱏ ⱂⱁⱄⱃⱑⰴⱑ ⰲⱁⰴⱏ, ⰺ ⱃⰰⰸⰴⱑⰾⱑⰺ ⰲⱁⰴⰺ ⱁⱅ ⰲⱁⰴⱏ, ⰺ ⱄⱅⰲⱁⱃⰺ ⰱⱁⰳⱏ ⱅⰲⱃⰴⱏ, ⰺ ⱃⰰⰸⰴⱑⰾⰺ ⰲⱁⰴⰺ, ⰵⰶⰵ ⰱⰺⱈⱆ ⱂⱁⰴ' ⱅⰲⱃⰴ'ⱓ ⱁⱅ ⱄⰺⱈⱏ, ⰵⰶⰵ ⰱⰺⱈⱆ ⱀⰰⰴ' ⱅⰲⱃⰴ'ⱓ. ⰺ ⰱⰺ ⱅⰰⰽⱁ. ⰺ ⱀⰰⱃⱍⰵ ⰱⱁⰳⱏ ⱅⰲⱃⰴ' ⱀⰵⰱⱁ. ⰺ ⰱⰺ ⰲⰵⱍⰵⱃⱏ ⰺ ⱓⱅⱃⱁ ⰴⱏⱀⱏ ⰲⱅⱁⱃⰺ. ⱃⰵⱍⰵ ⰶⰵ ⰱⱁⰳⱏ· ⰴⰰ ⱄⰵ ⱄⰱⰵⱃⱆⱅⱏ ⰲⱁⰴⰺ, ⰵⰶⰵ ⱄⱆⱅⱏ ⱂⱁⰴ' ⱀⰵⰱⱁⰿⱏ ⱀⰰ ⰿⱑⱄⱅⱁ ⰵⰴⰺⱀⱁ, ⰺ ⱑⰲⰺ ⱄⰵ ⱄⱆⱈⱁ. ⰺ ⰱⰺ ⱅⰰⰽⱁ. ⰺ ⱀⰰⱃⱍⰵ ⰱⱁⰳⱏ ⱄⱆⱈⱁ ⰸⰵⰿⰾⱓ, ⰺ ⱄⰱⱃⰰⱀⰺⰵ ⰲⱁⰴⱏ ⱀⰰⱃⱍⰵ ⰿⱁⱃⰰ. ⰺ ⰲⰺⰴⱑ ⰱⱁⰳⱏ ⱑⰽⱁ ⰵⱄⱅⱏ ⰴⱁⰱⱃⱁ. ⰺ ⱃⰵⱍⰵ· ⰴⰰ ⱂⱃⱁⰸⰵⰱⰵⱅⱏ ⰸⰵⰿⰾⱑ ⱅⱃⰰⰲⱆ ⰸⰵⰾⰵⱀⱆ ⰺ ⱅⰲⱁⱃⰵⱋⱆ ⱄⱑⰿⰵ, ⰺ ⰴⱃⱑⰲⱁ ⱑⰱⱆⱍⱀⱁⰵ ⱅⰲⱁⱃⰵⱋⰵ ⱂⰾⱁⰴⱏ ⱂⱁ ⱃⱁⰴⱆ ⱄⰲⱁⰵⰿⱆ, ⰵⰿⱆⰶⰵ ⱄⱑⰿⰵ ⰲⱏ ⱄⰵⰱⱑ ⰵⱄⱅⱏ ⱀⰰ ⰸⰵⰿⰾⰺ. ⰺ ⰱⰺ ⱅⰰⰽⱁ. ⰺ ⱂⱃⱁⰸⰵⰱⰵ ⰸⰵⰿⰾⱑ ⱅⱃⰰⰲⱆ ⰸⰵⰾⰵⱀⱆ ⱅⰲⱁⱃⰵⱋⱆ ⱄⱑⰿⰵ ⱂⱁ ⱃⱁⰴⱆ ⱄⰲⱁⰵⰿⱆ, ⰺ ⰴⱃⱑⰲⱁ ⱅⰲⱁⱃⰵⱋⰵ ⱂⰾⱁⰴⱏ, ⰺ ⰺⰿⱑⱓⱋⰵ ⰽⱁⰵⰶⰴⰵ ⱄⱑⰿⰵ ⱂⱁ ⰲⰺ-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

6. Iz glagolskoga misala štampanoga 1483.

Matej XX. 1—16. (O vinogradarŭ i njegovim poslenicima).

Ва оно вриме рече Исоусь оученикомь своимь притчоу сию· подобьно есть цѣсарство небеское чловикоу оцоу челяди, иже изиде провое ютро наемати дѣлатели ва виноградь свои. свещавь же с делатели по пинезоу на дань посла ѥ ва виноградь свои. и паки изашадь третоую годиноу виде инне стоеще ване празни, идѣ рече· идите и ви ва виноградь мои, и еже

право боудеть, дамь вамь. ониже идоу. и пак изшадь в шестоую и ва деветоую годиноу, и створи такое. вь единоу же на десете годиноу исшадь обрете дроугие стоеще и рече имь˙ что тоу стоите вась дань праздни; и реше емоу˙ ѣко никтоже нась не наѣть. и рече имь˙ идите и ви ва виноградь мои, и еже боудеть право, то примете. егда же вечерь биси, рече господинь винограда приставникоу своемоу˙ призови дѣлатели и дамь имь маздоу начань от послѣднихъ даже до првихь. пришадше же иже вь единоу на десете годиноу бѣхоу пришли, приѣше по пѣнезоу и пришадше први и надеѣхоу се си веще приети˙ приѣше и ти по пенезоу. приѣмше же рптахоу на господина домоу глаголюще˙ ѣко си послѣдни единь чась створише, и равнии е створиль еси намь понесшимь теготоу дьне и варь. он же отвѣштавь рече кь единомоу ихъ˙ дроуже, не обѣждь тебе. не по пенезоу ли свѣщаль еси са мною; вазми свое и иди, хощоу же оубо истомоу послѣднемꙋ дати ѣко и тебѣ˙ или нѣсмь волань в своих ми что хощоу створити; еда око твое лоукаво есть, ѣко азь благь есмь; тако боудоуть послѣдни први, а први послѣдни˙ мнози бо соуть звани, а мало оубо избраних.

Чтение книгь исхода. (2 Mojs. 32, 7—14.).

Ва они дьни рече господь к Моисѣю˙ сниди с гори, ѣко сагрѣшише люди твои, еже изведе от земле еюпатские˙ скоро отстоупише от поути, еже сказа имь˙ и створише себе телаць слить и поклонише се емоу жртви пожирꙗюще глаголюще˙ си соуть бози твои, издраилю, иже те изведоше от земле еюпатские. и паки рече господь к Моисѣю˙ вијоу, ѣко люди си тврдихь можјани боудоуть, поусти ме да разгнѣваю се на не и погоублю е, тебе же створоу в родь вели. Моисѣи же молꙗше господа бога своего глаголе˙ по что, господи, погнѣвает се рьвение еже изведе от земле еюпатанские в роуцѣ крѣпьцѣ и в мишьцѣ силнѣ; молю те, господи, милостивь боуди людемь твоимь, да не рекоуть еюпщане˙ на то изведе е, да погоубить е в горах и оттрѣбить е от земле. господи ѣрости твоѣ и боуди оугодань помена Аврама и Исака и Издраила раби твое, имже клеть се сам собою реки˙ оумножоу семѣ твое ꙗко звѣзди небеские по всеи земли˙ се о неи же глаголаль еси. дамь сѣмени вашемоу и оудржати ю всагда˙ и

оугодни биси господь не створити зла, еже глаголаше, на люди свое, и милостивь биси людемь господь богь нашь.

7. Iz Levakovićeva glagolskog misala od 1631.

Чтение книг царских.

В они дни придоста дви жени блоудници к цароу Соломоноу, стаста пред ним˙ егоже едина рече˙ молю, господине мој, аз и жена сиѣ пребивахове вь домоу едином, и породих оу неј вь ложи˙ третиј же дан, поколе аз породих, породи и сиѣ, и бѣхове в коуп, и никтоже ни вь домоу с нама разве наю двию. оумре же син жени сие вь нощи, спещи оубо оудави и. и воставши ва глоухе нощи млчание, взет сина моего от пазоухи мое, раби твое спеще и оумести вь лоне своем, своего же сина мертваго положи на лони моем. егдаже востах злютра дати млека синоу моемоу, ѣвит се мертав. его же прилежнее огледав о светлом дневи, познах не соущи мој, егоже родих. отвеща же дроуга жена˙ нест тако, ѣко поведаеши, на син твој мертав ѥ, а мој живет. она же противоу глаголаше˙ лажеши. син оубо мој живет, а син твој ест мертав. и сим начином прѣхота се пред царем. тагда цар рече˙ сиѣ глаголет˙ син мој живет, а син твој мертав ест˙ а сиѣ отвещавает˙ ни, на син твој мертав ест, мој же живет˙ рече оубо цар˙ принесите ми меч˙ егда же принесоше меч пред царѣ˙ разделите, рече, отроче живое на две частн, и дадите половноу чест едној, а половноую чест дроугој. рече же жена, ѥеже син жив бѣше, кь цароу (пониже смете се оутроба ѥе о синꙋ своем)˙ молю, господине, дадите еј отроче живое и не оубијте его. она же противоу глаголꙗше˙ ни мне, ни теби, на да разделит се. отвеща цар и рече˙ дадите сеј дитища живаго, и да не оубиет се, сиꙗ бо ест мати его. слиша же вас израил соуд, иже соуди цар, и оубоѣше се цара видеще премоудрост божию соущоу вь нем на творение соуда.

β) Iz apokrifne književnosti.

1. Smrt Avramova.

Iz glagolskoga rukopisa od 1468. god.

Када Ꙗврам' виде двоѣ врата, една мала, доуга велика, и сташе едан' моуж' при вратѣх' малих' никада се смеѣше а никада плакаше, а плач' е вецји смиха седмѣрицею. И рече свети Миховил' ка Ꙗврамоу· Знаш ли га; и рече Ꙗврам'· не знам' господи. И рече Миховил'· обоѣ врата, велика и мала, велика ваводѣ в погибѣл' и в моукоу, а мала в живот' вечни. Ов' моуж' сидѣ Ꙗдам' ест, први чловѣкь, кога богь створи. и привѣдѣ га на мѣсто сие видѣти все доуше исходѣцјее од тѣла. и када се смѣѣше, тада видѣ доуше гредоуцји в покои· а када се плакаше, тада виде доуше гредоуцји в моукоу вѣчноу. И тоудие Ꙗврам' всплака се говорѣ· Оуви мне что створоу, аре чловѣкь телеснит' есм', како вннидоу ва врата тесна; не могоут' бо нерь' дет'ца, .і. лет' имоуцји ва не прити. И рече Миховил'· не бои се, ти влизеш' ва не и вси ки соу подоб'ни тебѣ и мнози от мира сего. И виде Ꙗврам' анјел реноуцја доуш' .з. и вагна е ва врата погибѣлна, и рече Миховил' Ꙗврамоу· соудац' гредет' на соудне место, да соудит'. И рече Ꙗврамь· молю господи, доведи ме на соудне место, да вию како соудац' соуди. Тада га Миховил' ведѣ на место, кадѣ соудац' соуди. Тада слиша Ꙗврам' едноу доушоу вапиюцји в моуках' говорецји· помилоуи ме господи. и рече соудац', како тѣ хоцјоу помиловати, за-ч' ти своe хцјере не помилова и погоуби плодь свои. Ꙗ она рече· господи, не погоубих' е, то сам' оклеветана. И рече сѫдац'· принесите ми писание дел'нее. И приде херофим' носе книге двое и бише ш ним' мѫж' велик', имѣе на главе своеи венце .г. и дражаше трст' златоу. И рече соудац' моужоу томоу· отвори книге и вии грехе доуше сие. И отворив' и видѣв' и рече· о доуше оканна, како то правиш', да ниси сагрешила; види ти по смрти моужа твога блоудь створи и доби хцјерь и оудави ю хотѣцји, и многе ине грѣхе створи, ки соу писани в книгах' сих'. Слишавши сие доуша и взапи· горѣ мани, забивах' грехи мое исповѣдати и сада вию да их' тотоу не забиваю. И взеше тоу доушоу дѣвли и несоше ю в моукоу. И рече Миховиль к Ꙗврамоу· видиши ли соудию, се ест' господин', а си ки книге чте, то е Єнох', са ест' небѣски оучитѣл' и книжник' правад'ни. И рече Ꙗврам'· морѣ ли Єнох' носити част' доуш', али одговорити всим' доушам'. И рече Миховил'· господинь рече Єнохоу писати книге животне, моли бо се Єнох' господоу· не хоцјоу одговарати доушамь да никомоурь тежакь не боудоу. Ꙗ господинь рече· пиши. и ако боудѣ доуша милостива к покаѣнию, наидѣши грѣхи ее потрене· ако ли боуде доуша грешна, наидеши грехи ее целе написане и идет в моукоу вѣчноую по дѣлех' своих'. И понесе Ꙗврама облак' више на небо и позре на землю и видѣ чловѣка велик' грѣх, чинешта . . . и рече к Миховилоу· видиши ли безаконие сие, да снидет' огн' с небесе и попалит' е. И бист' тако. И паки виде в поустини разбоиникѣ разбиѣюцје и рече к Миховилоу· да придет' звѣрь лют'и и пожрѣт' е. придоше лави и растргаше е, а поутници идоше с миром'. Таде рече господь к Миховилоу· поврати Ꙗврама доли на землю, не даи моу позирати по земли, да не погоуби доуш' сагрешаюцјих' на земли, ѣ бо рекох'· не вздаи зла за зло, еда како грешници обратѣт' се и покают' се от грех' своих'· ако ли не, ѣ им' дам' моукоу вечноую. И обрати Миховил' доли Ꙗврама. И када скончаше се дни Ꙗврамоу, рече господь к Миховилоу· да не снидет' смрт' ка Ꙗврамоу, како иномоу чловѣквоу, доуг' бо ми ест', да оукраси ю красотою многою и поусти ю к Ꙗврамоу, да ю види очима своима. И оучини Миховил' смрт' велми красноу, сиѣше вса златом' сребром' и бисером' и камением' драгим' и сиѣше како сл'нце. И када видѣ Ꙗврам' при себи смрт', оубоѣ се велми и рече к неи· скажи ми се, гдо еси ти, отиди от мене, зач' покле тѣ видѣх' оужасает' се доуша моꙗ велми, еда нис достоѣн' гледати, еда ти доух' еси, отиди от мене, ѣ есм' плт' и крв, за то не могоу трпети лепоти твоее, коу вию красотоу како ни от мира сего. И рече смрт' ка Ꙗврамоу· ва всеи ствари коу богь створи, не наидѣ се подобан' теби нигдорь, поиска бо богь ва анјелихь и в чловѣцих' и ва властѣх' и мѣю всѣми не наидѣ се подобан' теби. И рече Ꙗврам'. чисто вим' лепотоу твою. како ни от мира сего. И рече смрт' мниши ли ти, да лепота моѣ овим всим' владает', и ничтоже ест мне лепота сиѣ; за-ч' ничтоже ест' страшнеише мене. И рече Ꙗврам'· да кто ти еси; покажи ми

се. И рече смрт’· ѣ есм’ горкое име, ѣ сам’ плач’ и жалост’, ѣ сам погибѣл’ ѣ сам’ смрт’, разлоучающи доушоу от тела. И рече Ꙗврам’· ти ли еси смрт’; и рече смрт’· ѣ не ѣвлю се ни комоурѣ, на ако гдо правдан’ ест, томоу се ѣвлю, како и теби, ки држиш’ правоу вѣроу. И рече Ꙗврам’· да покажи ми се гневом’ своим’. И от’ѣ смрт’ лепотоу од себѣ и ѣви моу се страшна велми, тако да имише главе многе зиѣющи и пламиком’ огненим’ сапающи, и за то мнози от змие помираю. И лроуге главѣ имѣше чр’ние пакла, соумпором’ огненим’ из оуст’ них’ дишоуща. зоуби оштри имѣющи а з ноутарьоудоу чемерь исхоѣше и штрцаше, а из оушию змие плазѣхоу и вона смрдѣща и гнои ригаше, очи соумпором’ горихоу, на чели роге страшне. И ват’ дан’ за страх’ смрти оумри .м. люди рода аврамла. И по том се Ꙗврам’ помоли богоу за них’ и вскрсноуше вси, а смрт’ ищезе. И по том’ Ꙗврам’ како ва сне преда доушоу богоу и издаше.

2. Kako je Isus popom postao.

Iz glagolskoga rukopisa od 1468. godine.

В лѣта же та дроуги кнез’ бѣше, он’ имѣше едного сина имѣнем’ Лоукоу. И тада юре имѣше господинь Исоухристь .л. лѣт’ и крстил’ се бѣше и ѣвил’ бѣше свое ронство. Слиша то Лоука о Христѣ Исоусѣ и о дѣлѣх’ его и о чоудѣсѣх’ его, ка створи, и остави землю свою. И пригода се Лоуки’ не взвратити се в’ Єроусолим’ до .з. лѣт’. И ва то врѣмѣ поставише Исоуса в архид’ѣконство. И када даше емоу книги Исаие пророка и наидѣ писание сико· како ов’ца на заколѣние вѣдѣн’ бѣ и како агнац’ прѣд рѣгоущими безгласан’. И разгрноув’ книги, пода е слоузѣ држати и рече им’· о мне то рече пророкь, и сказоваше людѣм’ и послоушахоу его в сласт’. И повѣда Лоука Ꙗвгароу кнезоу о Исоусѣ, како моуж’ силан’ ест’ к’ Єроусолимѣ’, слѣпие просвѣщает’, хромие цѣлит’, прокажене очищает’, мр’твие вскрѣшает’. Слишав’ то Ꙗгарь, рече то ест’ богь, кога проповѣдаше пророци. И написа епистолию да придѣт’ и спасет’ его, Лоуки да оуброус’ и рече· ако не хощет прити сѣмо, то напише ми образ’ свои и боудѣт ми в спасение. Пригода се в лѣтѣ том’ оумрѣти прозвитѣроу

црѣквѣ божие, комоу име бѣше Маркекадь. И имѣше црѣкав таков закон’ не пѣти маше, докле не збѣрѣт се .м. попов’. И бѣхоу печални .л. и .д.. за того болю, кого поставѣ попа. Исоусь бѣше тоу и биси стѣзание мѣю ними, ким’ законом’ напланит’ се число поповско, да боудѣт’ .м. попов’. И многа говоривши им’ придѣ чловѣкь едан’ имѣнем’ Оуст’, и расмотри рѣчи их’, како не могоут’ наити такова чловѣка. Он’ наоучен’ доухом’ светим’ рече к ним’· хощетѣ ли, да рѣкоу вам’, кога поставитѣ попа, да напл’нит’ се число поповско; и рѣкоше· рци. Он’ рече· поставитѣ Исоуса сина Мариина. И поменоуше Исоуса и Марию, и рѣше· вѣмо, како хитр’ ест’ и добро оучен’, да оца не имат’. И рѣкоше· питаимо Марию, глаголюще· вѣш ли Марие, како закон’ имамо не творити маше, докле не збѣрѣт’ се .м. попов’. Ово едного нест’ и хощемо Исоуса поставити в число поповско· повѣи нам’, чи син’ ест’. Рече им’ Марѣ· не имат’ оца на земли, да от небѣс’ прѣдан ми бѣ. И тоуд’е изагнаше ю ван’ и стѣзахоу се мѣю себою глаголюще· кто од вас’ видѣ бога придоуща и глаголюща к женѣ. Ꙗ дроузи рѣкоше: нест’ никогар’, глаголюща на ню· ни слишана о неи истина. И заповѣдаше опѣт’ впелати Марию и рѣкоше неи· рци нам истиноу, что слиша от пророка вѣс’ти. Она же сказа все по рѣдоу, еже слиша от анјела Гаврила· едни послоушахоу ее, а дроузи ср’ѣхоу се на ню. Отвѣща Марѣ, рече· истина ест’, еже рече ми. И паки изагнаше ю ван’, хот’ѣхоу слишати от’ца его от небѣс’. и рѣкоше· доклѣ стазаемо се, ти едно глаголеши нам’. И отаи испиташе и тада вѣроу ѣше и написаше Исоуса в книги и поставише его на поповство. — О чоудное чоудо, слава анјелом’ на небѣсих’! В седмо лѣто взврати се Лоука к’ Єроусолим’ сь оуброусом’, слишав’ чоудна чоудѣса, и хотѣше видѣти Исоуса и не можаше народом’. Исоус’ же рече емоу· Лоука неси, каи ти да Ꙗгарь. Он да немоу епистолию. Чтоущоу Исоусоу епистолию, Лоука прилѣжно глѣдаше Исоуса. Исоус’ рече немоу· неси, каи имаш’. Он’ рече· не имам ништарь’ и тоудие испадѣ Лоуци оуброусац’. И вазам’ Исоус’ приложи к себѣ, и бѣ оуброус’ ва образ’ Исоусов’. Лоука пришадь к Багароу[1] и рече· по что не вѣроуетѣ Исоусоу, ѣко истина ест’; он, же

[1] mjesto Ꙗвгароу.

речє. вѣроуєю' да вѣм' ѣко Июдѣи соут' сє клѣли, ако кто обрѣщет' се вѣроуе ва Исоуса, отлоучен' боудѣт' от санмища. И обращ' се Лоука тр'нде в слѣдь Исоусов' и биси еванјелист' Христов'.

γ) Iz svjetovnih spomenika.

1. Isprava glagolska iz hrvatskoga primorja. Novograci dobivaju pravdu protiv Bribirana zbog nekih međa.

1309.

Лѣт' господьних .чтд. мисеца октобра на дан ·еі· би правда мею брибирами и новоградци в новом, в' двороу господ'ском' на салоу о мѣю и об завод. и добише новоград'ци прѣд кнезом доуимом старешином. и да кнез доуѣм' пристава на тоу правдоу згора реченоу добрих' моужи· прво слоужабника свога соутка, ·в· соминоу, ·в· лоук'шана. и посла их' кнез доуѣм тих' истих' моужи згора писаних'. и поидоша ш ними из брибира добри моужи и новограѣне развидити мее почан'ши од габокога в' бранишинь, в' срид'ни х'лмац, тре в' гоудач, стазоу ка тече скози мелникь, в' ржени долац', и ки поут' тече скози боуков дол' мею грaброва кала в' ѣтиноу сенокошоу, ки поут' гре з' ѣтине сенокоше поли камик в' боуковачина, с боуковачина мею роупице чрѣс' брезовоу лоукоу в' машеко. и машево е под' нови. и када одведоше мее, придоущи пред кнеза оби дви страни, покидише кнезоу, како соу оучинили завод' мею собоу. и слишещи кнез' них' говорен'е потврди имь пристаке згора речене· да по ниедно вриме ка страна би здвигла правдоу за то дал'гокан'е згора писано мею новоградци и брибирами, ѣа плаща кнезоу ·р· златихь, а страни ·р· златихь.

Ми кнез доуѣм и старешина твердимо како више. ѣ гашпар брибиран н. о. н.[1] писах право ѣко више.

[1] nodar (pisac) općine novljanske.

2. Ivan Mikulanić daruje crkvi sv. Spasa zemlju u Baški na otoku Krku. Glagolska.

1375.

Лѣть господьнь ·чтое· мѣсеца авгоуста ·ан. дьнь, к башци, в двори стипана петрачевища, прѣд' господином симоуномь плованом' башким', и прѣд' петромь под'кнежиномь, и прѣд иваном килешоу синомь броудачиревемь, и прѣд' ѣр'ниемь синомь рад'чемь, и прѣдь микоулоу синомь вар'тоулемъ, и прѣдь штефаномь синомь дом'ѣнимь, ки бихоу присежници. и поли бихоу добри моужи· господинь красона пр'вадь, и господинь иванъ пр'вадь синь зоубининь, и иванъ белоусищь с' сена, мар'тинаць с' сена, симаць синь радоуловь· е даль и даровалъ иванъ микоуланищь с' сена ·а· землю, ка е в дрази башкон, поли тр'сови светаго спаса, и поли тр'сови светаго мар'тина и поли поуть оп'щи, фратроу ѣковоу, ки пријемаше тоу землю место црикве светаго спаса и место брате, ки соу нина и ки боудоу послѣдь, зачь онь бише приоурь в то вриме, — имити, др'жати, оужикати, са всими, како звише оудр'жи се, коун'фин'ми напл'ни, са всакоу правдоу земле речене закономь ниедним пристоещь· а то за протоудар и за растворени речене земле речени фратарь ѣковь, приоурь цркве речене, е дал' и даровалъ иваноу реченомоу ·ві· доуката. и е онь сталъ коун'тен'ть да е приѣль и е моу било плащено. и от нина напридь е моу дал' и с' свою вратю, ки соу и ки боудоу, област оужикати доклѣ 'с те земле вазмоу пошнишиоуњь тѣлѣсни. обѣщаюши се иванъ речени за се и младинихь реченомоу приоуроу ѣковоу и оставшимь приоуромь и братии от речене земле николи квештиоуна не оучинити, ни ниедномоу чловикоу оуждити, да тоу землю црикви реченон и нее приоуромь и братомь, ки соу и ки боудоу . . . . . оставши, протоу всакомоу чловикоу бранити и од'бранити за се кола за дроугихь не протоу оудѣлати закономь ниедним, под' пѣноу ·р· либарь и все шкоди и спан'же. ка пѣна плащена кола не, то писмо твр'до стои.

Я ѣ мир'ша пр'вадь, ки самь писаць опщи, писахь за прошнию страноу право и вѣр'но.

3. Knez Martin Frankapan († 1479.) potvrđuje testament župana Mihovila, kojim svoje imanje ostavlja crkvi sv. Marije u Novom 10. prosinca 1446.

1446.

Ми кнез мартин франкапан крчки, модроушки и прочаѣ, дамо видити всим и всакомоу, комоу се достои видити та наш лист, како нас проси жоупан миховил, наш слоуга, да бисмо видили негов тештамент, видивши тер га потврдили, ки е оучинил за свою доушоу од свога блага и од свога иминѣ, ко има под нами в новом. и ми видивши и разоумивши та негов тештамент доушеван и добар, и да оставла то више именовано благо и то имине црикви свете марие в новом и ми моу оучинисмо тоу милост с нашоу доброу волоу и потврдисмо та негов тештамент все са всим, како коли се в нем оудржи и за то заповидисмо всим нашим обходником и всаве врсте нашим официѣлом, ки соу сада и ки оте потле бити, да га имините в том оудржати и бранити проти всакомоу чловикоу, лоубещи милост нашоу, и на то моу дасмо та наш лист отворен под наш печат. писан в новом дектебра .i. по литих посподних .чоумѕ.

4. Zakon vinodolski.

1288.

Među zakonima, koji su pisani narodnim jezikom, najstariji je i najodličniji zakon vinodolski. 1288. godine 6. siječnja sakupiše se u Novom Gradu vinodolskom (Vinodol se zove hrvatsko primorje od Rječine do senjske međe) izabrane starješine cijeloga Vinodola, koji su se najbolje opominjali „dobrih starih iskušenih zakona" svojih otaca, da ih polože u pisma. Tako postade naš vinodolski zakon, koji je krasan primjer, kako običajno pravo prelazi u pisani zakon. Prvi put ga je izdao štampom Antun Mažuranić g. 1843 u zagrebačkom „Kolu" III. str. 52—83. latinskom transkripcijom, a ćirilskom transkripcijom 1890. god. dr. Fr. Rački u knjizi „Statuta lingua Croatica conscripta, Hrvatski pisani zakoni: vinodolski, poljički, vrbanski, a donekle i svega krčkoga otoka, kastavski, veprinački i trsatski" (Monumenta histor. juridica Jugoslav. Akademije, knj. IV., Zagreb 1890.).

Вь име божие амен. Лет господних ч. с. п. и. индицио прво, дан .ѕ. мисеца јенвара.[1]

Вь врѣме крала Ладислава преславнога крала ȣгарскога, кралества нега лето .ѕ. на десет(е).

Ва време ȣбо великих мȣжи, господе Федрига, Ивана, Левнарда, Дȣнма, Бартола и Вида, крчких, винодолских и модрȣшких кнези.

Зач доволе крат видещи лȣди, ки блȣдещи своих старих и искȣшених закон, за то ȣбо един по едином и вси на кȣп лȣди винодолски, желешти оне старе добре законе схранити е на пȣни, ке них први всагда сȣ схранили неврѣени: скȣпише се вси на кȣп, тако цриквени, тако припрошщи лȣди, свершенѣ и имѣющ здраве свет, ȣ Новом градȣ пред образом тога истога кнеза Леонарда, згора именована; и сбраше се од всакога града винодолскога не все старинши на кȣп, на ке вилхȣ да се боле споминахȣ в законих своих отац, и од своих дед ча бихȣ слишали.

И ним нарединше и ȣказаше тесним законош: да би все добре старе искȣшене законе ȣ Винодол чинили положити в писма, од ких би се могли споменȣти или слишати од своих отац и дед згора речених; тако да од сада наприд могȣ се ȣлещи блȣенја те ричи; и них дѣтца к криме, ко приде, да нимаю примисалѣ в тих законих.

(6) Ошще, аво би ки рȣбани ȣчинил на пȣти или гди инди: да плати кнезȣ либар .н. и шкодȣ дȣплȣ.

(7) Иошще, ки би в градȣ храм разбил к нощи, вола ако би ȣкрал ȣ нем, тер ако би гдо клицал „помагаите": платит има кнезȣ либар .н. вапиȣщ ȣбо „помаганте" есȣ верованн, ако рекȣ с ротȣ, да есȣ онога злотворца познали.

Ништар мане ако нij онде клицано: нима платит него солдини .м. тер шкодȣ, какои више изречено.

И ако тȣ хȣдовȣ ва дне ȣчини: нин држан платит не веще солдини .м. ако се море показати по керованȣ сведокȣ.

[1] ј stoji mjesto glag. ПР.

(8) Ошще ако нигдо в ноши је ȣкрал в осикȣ ники скот, вола на гȣмнȣ жито, вола на ȣлници, в мести где се схранаю пчеле, мед: такое плати кнезȣ либар .н., ако ест онде клич бил „помагаи"; а ва дне солдини .м. и такое в ноши, ако ниј онде бил вапаи; и шкодȣ дȣплȣ, какои писано; ȣ клич е верован.

(11) Ошще, ако ки силȣ ȣчини в пристанишщȣ винодолском: платити има кнезȣ либар педесет. ако тадбȣ онде ȣчини, плаща либар .кд.

(15) Ошще, всаки поп држан је стражȣ стрищи в ноши в градȣ, како ини чловик.

(16) Иошще́ ниедан жакан не море прияти светих реди кнежства, ако ниј од воле кнеза и од опщине града, где е.

(17) Ошще, ниедан од кмет и од лȣди опщинских не море поити пребивати в ниеднȣ црикав, ни в ниеднȣ опатијȣ или в молстир слȣжити, или се онде положити за обарителника, ако ниј с волȣ кнеза и опщине.

(18) Иошще, добра една жена и добра гласа, помакнена за свидочаство, ако ни веще сведоки, верована е од жени к жени, тако од псости ѣзика како од биенѣ и от раненѣ.

(28) Иошще, ако ки мȣж или жена неподобно рече, или свар бȣде говорити никомȣ мȣжȣ вола никои жени, тер се море показати едним свидоком подобним, или мȣжем или женом, ако ниј онде веще сведоки: плати двороу либре .в. а страни, кои е рекал, либри .в.

(29) Иошще, ако би ки ȣбил од подкнежинов или од слȣг од обители кȣщие господина кнеза, од перманов, тер би ȣшал и немогал се ети: да кнез возме вражбȣ, то е заговор врнези каков и колик бȣде хотил, зверх племене злотворца колико за половицȣ, зач племе ни држано нере од пол, а злочинац дрȣги пол.

Да ако се ѣме та злотворац, ш нега има та исти кнез, или ники место нега, ȣчинити ко годи мащени бȣде хотил; а нега племе нишще се не обсȣюе.

(30) Иоще, ако ки ȣчини заседанје од рečених подкнежинов или слȣжабники или перман, тер се море показати подобними сведоци; плати кнезȣ либар .н.

А то такое, ако би га били или ранили, и за ранење платит држан ѣе половицȣ.

Ако би от них никомȣ ники ȣд ȣсикал или схабил тако, да би од тога не могал прити на прво здравје: остани ва осȣдȣ оном, в ком га кнез хоще осȣдити.

(31) Ошще, ако би ки ȣбил никога кмета или од рода кмет, да би се не могал ѣти: впада в осȣд либ(а)р .р. ближикам онога града, ки е ȣбиен, опщини либар .р. од тих либар .р. има имити: дитца ȣбиенога, ако има дитцȣ, имаю имит половицȣ, а дрȣги пол нега ближики, та осȣд кривац плати.

Ако ȣбигне: имају нега ближике осȣд платит пол, а пол нега ереди, ако е има.

Да ако се ѣти море прия нер се вражба плати, вола ако е ȣчинена направа: бȣди од нега мащени: а нега ближики бȣдите прости.

(32) Ошще, хщере, ке сȣ остале по смерти очини и материни, ако нисȣ остали брати тим хщерам имаю се аредитати, или оставити тим хщерам благо отчино и материно, чинещи всȣ слȣжбȣ онȣ, кȣ есȣ имили слȣжити дворȣ отци и матере них.

И такое, ако би сини остали, и ȣмерли брез ереда.

(36) Иоште, кмети и попи од татби меjȣ собȣ имијте .а̄. закон. да ако ки ȣкраде рич никȣ никои црикви или молстирȣ или опатии: држан е в осȣдȣ, ким е држан од ричи кнежих или слȣжбеники више писаних.

(37) Ошще, за ниеднȣ татбȣ, ка е ва дне, ниј осȣд вещи од солдини .м. и такое в ноши, не веще ако би бил клич „помаганте" и било би в градȣ; осван[1] татбе више именоване; и такое за всакȣ татбȣ, вола ва дне вола в ноши, има платит та кривац солдини .м.; имајȣ бити опщини града, где се та тадба ȣчини.

(54) Иоще, ниедан одветник од наивеще пре не мози веще взети за свое одговоренје нере солдини .і. а за наимањȣ солдини .е.

А кмет за племенита не море бити одговорник, ни племенит за кмета, през прошщенѣ двора. од ке ричи ако сȣпротив ȣчини: имајȣ платити кнезȣ вола .а̄. а толикое craomȣ, за кога бȣде одветник, вола .и. либар.

(58) Иошще, всаки поп, ки има црикав в градȣ, дȣжан је

[1] ЗѠШѢР-освѣнь.

всаки дан слȣжити машȣ и свєти дрȣги офицни, нє вєщє ако би бил импачан достоиним импачом.

Ꙗко сȣпротив ȣчини, згȣбла .а. вола; и бȣди пол кнєзȣ а дрȣги пол опщини онога, в ком сє то ȣчини.

(59) Ищє, ако би сє ка жєна нашла тварница, тєр би сє могла сказати свєдочанством вєрованим: за прво останєни кнєзȣ либар .. (sc. плати) вола сє сажги, ако би сє нє имєло од чєса платити.

Ꙗ од сада наприд, ако би ȣчинила, господин кнєз јє каштигај по нєга воли.

И такои в тои истои пєни, ако сє ки мȣж наидє в том грихȣ, да сє каштигаи.

(72) Иощє, нидан посал ни вєрован колико на правди, нє бȣдȣщ рощєн, схранєно ако єст послан од двора, комȣ послȣ сє говори хєрватски „арсал“.

(76) Ощє, ки ȣбо закони зврхȣ писани вси згора рєчєни и сабрани по рєчєних опщинах винодолских рєкли сȣ и потврдили сȣ, потвєрдєщи и покажȣщи старє и искȣшєнє законє винодолскє; и в них сȣ всагда живили и них дєди, и них отци, и вси них први.

(77) Иощє та иста опщина винодолска то сада писмо заповидали сȣ ȣчинити, и єдино така(н)шє схранити ва всаком градȣ.

Би начинєно в Новом Градȣ на сали кнєзи згора имєнованих, лєта, мисєца, днє, индиционє рєчєнє.

5. Iz vrbanskoga statuta.

(1362—1599.)

Vrbanski statut nije sastavljen odjedamput, nego ima od 1362. god. sve do 1599. različitih dodataka, koji su popunjali odredbe prema potrebama vremena. U prvim su dijelovima ostaci starijih zakona, što su stvarani pod okriljem krčkih Frankapana, koji su bili na Krku gospodari onamo od prve polovine XII. vijeka. U drugom su dijelu odredbe pod vlašću mletačkom, jer su Mlečani 1480. god. zaposjeli otok. U prvo su vrijeme nove odredbe mletačkih providura prepisivane u stariji Frankapansk statut, a poslije su umetnute druge odredbe mletačke, koje su pomalo slabile moć stvaranja zakonâ krčkih stanovnika. (Izdanje u knjizi: Hrvatski pisani zakoni. Monumenta hist. juridica IV., Zagreb 1890.)

Б имє божиє амєнь. лєть божьихъ тєкоущихъ .ч.т.п.и. мєсєца июна дан .є.і.

То є штатоуть.

Ми господинь кнєзь Штєфань и ми господинь кнєзь Ꙗнжь, слишєщи ми вєликє тоужбє от нашихъ вєрнихъ слоуж'бєниковь крчкога отока, кє имь чинихоу хоуди люди, послали єсмо нашихъ вєрнихъ в отокь, да они с'звавшє добрихъ моужи за всєга отока; и тако єсоу начинили, да боудоу прави в' правдѣ стати, а криви да боудоу каштигани.

Ми господинь Ловрєнац, и господинь Ивань, и господинь Павль, и подкнєжнь Докша, боудоущи ми послани од' господина кнєза Штєфана и од' господина кнєза Ꙗнжа в отокь крчки, призвали єсмо к' намь подкнєжинь[1] оточкихъ и добрихъ моужи с Крка и за всєго отока хотєщь оучинить то, ча би право и добро за вась отокь.

(30) Капитоуль од Крка и каштєл'.

Ощь хоціємо, д' ако би Крчанинь кога коли оточанина од кога коли каштєла заврноуль в' свом добитцѣ, тєрє га ѣль: имєи га пєлати вань каштєль; наиприє од кога каштєла є чловикь; а по томь имєи га сатникь тога каштєла з доброу обароу в Крка пєлати прєд соудаць; и ондѣ имєи прєд ними направоу чинити, ако боудє прва тадба: ако ли боудє по дроугои тадбѣ, има имити дроугоу правдоу. И тако ако би єль Омишланинь Добрѣнанина, али Добрѣнанинь Омишланина, али Врбничанина, али Башіанина, имєи чинити како є згора писано и оуказано и направлєно.

[1] mj. [illegible]

(31) Капитоуль мею кмети и властели.

Ощь есоу положили пеноу мею кметми с властелми златихь .е.к. врхь старе пени от ствари, а от беседи златихь .і. врхь старе пеноу.

И то соу моужи, ки соу ондѣ били: дворникь Гргоурь, сатникь Миронѣгь, Микоула, Гижмань, Лоука Жив'ць Д'минакь, Братона, Киринь, Захариѣ Зврчищь.

Ощь, ти люди есоу нась просили и молили, да бисмо вещоу пеноу не вложили не веще златихь .к. и .е. от ствари; а от беседи .і. доукать. И тоу пеноу има платить всаки от себе, ки би посегал али опсоваль. И тоу пеноу есмо оучинили за нике беседи, ке се с'да млче за мане зло, ке соу били речени од Лоуки протоу Миронѣгоу. боудоущ сатникь, боудоущи подкнежинь Марко и подкнежинь Бартоль на вратѣхь место наше господе правдоу држати; те згора речене беседе есоу биле, а ми не хотещи, да би се крвь али неприѣзань мею ними згодила, есмо тоу пеноу потврдили ш ними, накоупь властеле и кмети есоу потврдили поли нась.

B. Ćirilski spomenici.

a) Stari slovenski spomenici.

1. Zbornik suprasaljski.

Najopšežniji je spomenik jezika staroga slovenskoga zbornik suprasaljski. U njemu, kako ga danas poznajemo, ima dvadeset i četiri žitija svetaca, kojih uspomenu slavi crkva mjeseca ožujka, pa onda dvadeset homilija (duhovne besjede, u kojima se izjašnjuju čitanja evanđeljska) sv. Ivana Zlatoustoga i po jedna besjeda patrijarha carigradskoga Fotija i sv. Epifanija, arhiepiskopa kiparskoga. Rukopis je pisan najkasnije u XI. vijeku pismom ćirilskim. Ime su mu nadjenuli po manastiru suprasaljskome u Rusiji (u guberniji grodanskoj), gdje su ga našli.

Ovaj zbornik izdao je na svijet F. Miklošić (Monumenta linguae palaeoslovenicae e codice suprasliensi. Vindobonae 1851.).

Iz zbornika suprasaljskoga.

Житиѥ Григора папꙑ роумъска'го.

Блаженꙑи Григории поставьѥнъ бꙑстъ патриархъ свѧтѣи божеи цръкви римьстѣи, а прѣжде патриаршъства църнориѕьцъ бѣ въ манастꙑри свѧтаего апостола Андреа, нарицаѥмааго Клиоскаура, близъ свѧтоую мѫченикоу Їωана и Паула. бѣаше же игоуменъ того манастꙑрѣ, мати же ѥго блаженаꙗ Силвиꙗ живѣаше близъ вратъ свѧтааго Паула апостола на мѣстѣ нарицаѥмѣѣмъ кѣла нова. тъ же блаженꙑи Григории ѥг'да сѣдѣаше въ хꙑзинѣ своѥи и писааше, приде къ нѥмоу маломоштъ, молѧ и глаголѧ· помилоуи мѧ, рабе бога вꙑшьнꙗго, ꙗко старѣишина бѣхъ кораб'никомъ, и истопихомъ сѧ и погоубихомъ много имѣниѥ, и своѥ и стоужде. любоништии же и по истинѣ рабъ христосовъ призъвавъ слоугѫ своѥго глагола ѥмоу· брате, шедъ даждъ семоу ѕ златицъ. братъ же шедъ створи ꙗкоже повелѣ ѥмоу рабъ божии Григории, и дастъ маломошти ѕ златицъ, и отиде.

Пакꙑ оубо мало прѣмоудивъ въ тъжде день приде тъжде маломоштъ къ блаженоуоумоу Григороу глаголѧ· помилоуи мѧ, рабе бога вꙑшьнꙗго, ꙗко много погоубихъ, а мало ми ѥси далъ. блаженꙑ иже приз'вавъ слоугѫ своѥго глагола ѥмоу· иди, брате, даждъ ѥмоу дроугꙑѧ ѕ златицъ. сътвори же братъ тако. вьзьмъ же ништии ві златицъ отиде, пакꙑ же мало помоудивъ третиѥ въ тъжде дьнъ приде къ блаженоуоумоу Григорию глаголѧ· помилоуи мѧ, рабе бога вꙑшьнꙗго, даждъ ми дроугоѥ благословьѥниѥ, ꙗко много погоубихъ. блаженꙑи же призъвавъ слоугѫ своѥго глагола ѥмоу· иди, даждъ ѥмоу дроугꙑѧ ѕ златицъ. отъвѣштавъ же глагола' вѣрѫ ми ими, чьстънъи отьче, ꙗко нѣстъ остала ни ѥдина златица въ ризьници. глагола къ нѥмоу блаженꙑи· не имаши ли иного никакогоже съсѫда, ни ли ризъна, да даси ѥмоу; онъ же отъвѣштавъ рече· много съсѫда, чьстънꙑй отьче, не имамъ развѣ сьребрънааго блюда, иже ѥ посълала госпожда великаꙗ съ коуцниѫ. глагола къ нѥмоу рабъ божии Григории· иди, брате, даждъ ѥмоу блюдъ тъ. братъ же сътвори, ꙗкоже повелѣ ѥмоу блаженꙑи, и дастъ ништоуоумоу, ништии же възъмъ ві златицъ и сьребрьнꙑи блюдъ отиде.

Ѥгда же и поставишѧ патриарха свѧтѣи црькви римьстѣи, по обычаю патриаршьскоу повелѣ сакеларoу своѥмоу въ ѥдинъ дьнь ѥдноѭ привести ві маломоштии на трепезѫ своѭ, да обѣдоуѭтъ сь нимъ. сакеларии же сътвори, ꙗкоже повелѣ ѥмоу патриархъ, и призъва ві мѫжь ништь. и ѥгда сѣдошѧ съ патриархомъ на трепезѣ, обрѣтошѧ сѧ гі. призъвавъ же сакелара глагола ѥмоу· не бѣхъ ли ти реклъ ві позъвати, то како без моѥго повелѣниꙗ три на десѧте ѥси позъвалъ; сакеларъ же слышавъ и пристрашенъ бывъ отъвѣштавъ рече к немоу· вѣроуи ми, чьстьнъи владыко, дъва на десѧте ихъ ѥстъ, третиꙗго на десѧте не видѣаше никтоже развѣ патриархъ ѥдинъ. обѣдоуѭштемъ же имъ видѣаше патриархъ третиꙗаго на десѧте сѣдѧшта на краи стола, и се, лице ѥго образы измѣнꙗаше, овогда оубо видѣти и бѣаше сѣда, овогда же отрока.

И ѥгдаже вьсташѧ съ трепезы, иныѧ вьсѧ отъпоусти блаженыи, а третиꙗго на десѧте, видимаго тако чоудна, ѧ и за рѫкѫ и въведы и вь клѣть своѭ глагола ѥмоу· заклинаѭ тѧ о велицѣи силѣ вьседръжителꙗ бога, повѣждь ми, кто ты ѥси, и что ѥстъ имѧ твоѥ; онъ же рече к немоу· и ѥже въпрашаѥши имене моѥго, то и то чоудъно ѥстъ· обаче азъ ѥсмъ оубогыи пришедыи к-тебѣ, ѥгда бѣ въ манастыри свѧтаго Андреа апостола, нарицаѥмаго Клиоскауръ, ѥгда сѣдѣаше въ хызинѣ и писааше, ѥмоуже да дѫва на десѧте златицъ и сребрьныи блюдъ. иже ти бѣ посълала съ коуциѭ блаженаꙗ Силвиа мати твоꙗ, и да оувѣси, ꙗко отъ дьне того, отъ нелиже пода ми съ длъготрпѣниѥмъ и простомъ срьдьцемъ, нарече тѧ господь патриархоу быти свѧтѣи црькви своѥи, за нѭже и крьвъ своѭ пролиꙗ, и быти ти прѣимьникоу и намѣстьникоу врьховьнаго апостола Петра. глагола же къ немоу блаженыи Григории· како вѣси ты ꙗко тъгда нарече господь быти мьнѣ патриархоу; онъ же отъвѣштавъ рече· не ѥлъма ли аггелъ господа вьседръжителꙗ ѥсмъ азъ, то того ради вѣдѣ, и тогда бо господь мѧ бѣ посълалъ к-тебѣ искоусити оусрьдиѥ твоѥ· аште оубо чловѣколюбьнѣ, а не чловѣкомъ твориши видѣти милость своѭ.

Блаженыи же то слишавъ оубоꙗ сѧ, не оубо бѣаше до толѣ видѣлъ аггела, акы къ чловѣкоу бо бесѣдова и възира на нь. рече же аггелъ къ блаженоуоумоу· не бои сѧ, се по-

сълалъ мѧ ѥстъ господь, да бѫдѫ съ тобоѭ въ житии семъ. блаженыи же слышавъ то отъ аггела паде ницъ на земи, и поклони сѧ господоу глаголѧ· аште малаго того ради дааниꙗ и ничесоже сѫшта толико множьство штедротъ показа о мьнѣ прѣмилостивыи господь, ꙗкоже аггела своѥго посълати къ мьнѣ, быти ѥмоу съ мноѭ въ инѫ, какоѧ оубо славы съподобѧтъ сѧ прѣбываѭштии въ заповѣдехъ ѥго и дѣлаѭште правдѫ· без-лъжа бо ѥстъ рекыи, ꙗко милость хвалитъ сѧ на сѫдѣ, и милоуѧи ништа въ заѥмъ даѥтъ богоу. тъ же самъ аггельскыи господь строѧи чловѣчьскоѥ съпасениѥ глаголетъ къ о деснѫѭ стоꙗштиимъ· грѧдѣте, благословьѥнии отьца моѥго, приимѣте оуготованоѥ вамъ цѣсарьство отъ начѧла мироу· алъченъ бо бѣхъ, и дасте ми ꙗсти, жадънъ бѣхъ, и напоисте мѧ, страненъ бѣхъ, и наведосте мѧ, болѣхъ, и присѣтисте мене, нагъ бѣхъ, и облѣкосте мѧ, въ темьници, и придосте къ мьнѣ, ѥльма оубо сътвористе ѥдиномоу отъ братиѧ сеѧ моѧ хоудыѧ, то мьнѣ сътвористе· бѫде же въсѣмъ намъ почитаѭштиимъ же и послоушаѭштиимъ оуслышати блаженыи тъ гласъ, и вѣчьныихъ благыинь, ѩже оуготова богъ любѧштиимъ и, да ны съпримьникы сътворитъ Христось богъ прѣчистыѧ ради матере ѥго свѧтыѧ богородицѧ, ꙗко томоу подобаатъ слава, честь и покланꙗниѥ. нынꙗ и присно и вь векы вѣкомъ аминъ.

2. Iz Savine knjige.

Savina se knjiga zove najstarije ćirilsko izborno evanđelje iz XI. vijeka. Po jednoj bilješci mislilo se, da ga je pisao nekaki pop Sava, pa odatle mu i ime. Rukopis, kojemu se ne može odrediti domovina gdje je pisan, izdao je 1868. god. u Petrogradu glasoviti ruski slavist I. I. Sreznevski, a ispravke tomu izdanju priopćio je V. Jagić u „Archiv für slavische Philologie“ sv. V.

Ivan XIX. 1—34.

Тогда же Пилатъ поѧтъ Ісоуса и би і. 2. воини же съплетъше вѣньць трънѣнъ и възложишѧ на главѫ ѥмоу и въ

ризѫ прѣпрѫдьнѫ облѣкошѧ і. 3. и прихождахѫ къ немоу и глаголахѫ· радоуі сѧ, цѣсарю июдеискъ· и биꙗхѫ і по ланитама. 4. изиде же пакы Пилатъ вънъ и глагола имъ· се извождѫ і вамь вънъ, да разоумѣете, ꙗко вь немь винꙑ не обрѣтаѭ. 5. изиде же Іисоусъ вънъ носѧ трьнѣнъ вѣньць и прѣпрѫдьнѫѭ ризѫ· и глагола имъ· се човѣкъ. 6. егда же видѣшѧ і архиереі и слоугꙑ, възъпишѧ глаголѭще· распьни распьни. глагола имъ Пилатъ· поимѣте вꙑ и распьнѣте. азъ бо не обрѣтаѭ вь немь винꙑ. 8. отъвѣщашѧ емоу Июдеи· мꙑ законъ имамъ, и по законоу нашемоу дльжьнъ естъ оумрѣти, ꙗко сꙑнъ божиі творитъ сѧ. 8. егда же слꙑша Пилатъ се слово, оубоꙗ сѧ. 9. и вьниде вь преторъ пакꙑ и глагола Іисоусови· отъ кѫдоу еси тꙑ; Іисоусъ же отъвѣта не створи емоу. 10. глагола емоу Пилатъ· мнѣ ли не отъвѣщаеши; не вѣси ли, ꙗко властъ имамь распѧти тѧ и властъ имамь поустити тѧ; 11. отъвѣщта Іисоусъ· не имаши области на мнѣ никоꙗже, аще не бꙑ ти дано съ вꙑше. сего ради прѣдавꙑ мѧ вамъ грѣхъ иматъ. 12. отъ толѣ Пилатъ искаше поустити і, Июдеи же вьпиꙗхѫ глаголѭще· аще сего поустиши, нѣси дроугъ кесареви· всѣкъ иже сѧ творитъ цѣсарь, противитъ сѧ кесареви. 13. Пилатъ же слꙑшавъ та словеса изведе вънъ Іисоуса и сѣде на сѫдищи на мѣстѣ нарицаемѣмь антостратѫ, евреіски же голъгада. 14. бѣ же въ пѧтъкъ, бѣ же година .ѕ̃. и глагола Июдеомъ· се цѣсаръ вашъ. 15. они же вьпиꙗхѫ· вьзьми вьзьми, распьни і. глагола имъ Пилатъ· цѣсара ли вашего распьнѫ; отъвѣщашѧ архиереі· не имамъ цѣсара тъчиѭ кесарѧ. 16. тогда же прѣдастъ і имъ, да и распънѫтъ. они же поимъше і ведошѧ въ преторъ. 17. и самъ си носѧ крьсть изиде въ нарицаемое краниево мѣсто, еже глаголетъ сѧ евреіскꙑ голъгада. 17. идеже і распѧшѧ, и съ нимъ ина в̃ сѫдоу и онѫдоу, по срѣдѣ же Іисоуса. 19. напса же и титла Пилатъ и положи на крьстѣ, бѣ же напсано· Іисоусъ Назарѣнинъ цѣсаръ июдеискъ. 20. сего титла мнози чътошѧ отъ Июдеи, ꙗко близъ бѣ мѣсто града, идеже распѧшѧ Іисоуса. и бѣ напсано евреискꙑ и грьчьскꙑ и роумьскꙑ. 25. стоꙗхѫ же при крьстѣ Іисоусовѣ мати его и сестра матере его Мариꙗ Клеофова и Мариꙗ Магдалꙑни. 26. Іисоусъ же видѣвъ матере и оученика стоѭща, егоже любляше, глагола матери· жено, се сꙑнъ твоі. 27. по томь же глагола оученикоу· се мати твоꙗ.

и отъ того часа поѧтъ ѭ оученикъ въ своꙗ си. 28. по семь вѣдꙑ Іисоусъ, ꙗко вса юже съврьшишѧ сѧ о немь, да сѧбѫдѫтъ сѧ кънигꙑ. 30. и прѣклонъ главѫ прѣдастъ доухъ. 31. Июдеі же, понеже пѧтъкъ бѣ, да не останѫтъ на крьстѣ тѣлеса въ сѫботѫ, бѣ бо великъ дьнь въ тѫ сѫботѫ, молишѧ же Пилата, да прѣбиѭтъ голѣни іхъ и възъмѫтъ ѧ. 32. придѫ же воіни и прьвоумоу же прѣбишѧ голѣни и дроугомоу распѧтоумоу съ нимь. 33. на Іисоуса же пришьдъше, ѣко видѣшѧ і юже оумрьша, не прѣбишѧ емоу голѣнию. 34. нъ единъ от воінъ копиемь емоу ребра прободе и изиде абие крьвь и вода.

Ćirilski spomenici, ponajviše roda srpskoga.

α) Iz crkvenih knjiga.

1. Iz ćirilskoga homilijara Mihanovićeva.

Ovaj govor bijaše prvom pisan jezikom starim slovenskim, ali je poslije posrbljen. Izvornik je bio po svoj prilici pisan glagolicom, a to je Glagolita Clozianus. Rukopis je ovoga homilijara iz XIII. ili XIV. vijeka.

Na nekim je mjestima ии mjesto и, što valja za razumijevanje teksta da se spomene.

Вь тьжде д'нь иоана презвитера ѥѯарха блгарьскаадо слово на вьзносениѥ господа нашего исоуса христоса· отьче благослови.

Веселите се небеса и радоуй се земле, понеже послѣдню стѣноу разградивь срѣдоградиꙗ исоусь, ꙗкоже паѵль глаголеть, и враждю, ꙗже бѣ междоу богомь и чловѣчьскꙑмь ѥстьствомь, мирь створивь и вь ѥдинь сьвькоупивь горнꙗа з-долними· да сего ради и мꙑ и оубоѕии глаголѥм'· дьньсь бо врьхь и начетькь нашеѥ пѫти на небо христось вьзнесе се. за не и апостоль глаголеть· вьстави и сь собою и посади нꙑ с небесними о христосѣ исоусѣ, оноудоуже нꙑ испрьва злый обрѣтатель диꙗволь дьмениꙗ[1] грѣхь дѣлꙗ обидиваго

[1] Red riječi: грѣхъ дѣла (secundum peccata) дьмениꙗ обидиваго (inflationis iniuriosae).

и прѣзоривлаго величанꙗ спаде. тѣмь великимь своимь чловѣколюбиꙗмь, иже бѣ того прѣльстию изгналь изь раꙗ чловѣкь, тогоже христось вь оного мѣсто вьзведе. да сего ради всеꙗ чьсти достоинь ꙗсть праздникь великий, и всеꙗ радости доуховныꙗ. ꙗсть же оубо, дроузи, о дьньшнемь дьни, рекоу же, о вьшьстии христовѣ на небо повѣсть сикова. давидь бо о немь глаголеть, првоꙗ о сходѣ рекый· прѣклоней небеса и сниде и мракь под ногама ꙗго. а о д'ньшнемь вьсходѣ рече· вьзиде на хероувимѣ вьнспрь крилы вѣтрьнними. на хероувимь же рече, им'же[1] самь сьй[2] на небесныихь сь отьцемь си, хероувимь прѣстоль имѣꙗше, и с-чловѣкы по земли ходить. хероувимьскаго небеснаго прѣстола николиже себе не отлоучаше. кріла же вѣтрьнаа облакы мѣнить, имиже и вьсхіти се, ꙗкоже и вь дѣꙗниихь апостолсцѣхь пишет се· и облакь подьꙗть и от очию ихь. та же здрьже глаголеть· и ꙗкоже зреще бѣхоу на небо, гредоущо же ꙗмоу, чюдо и оужасть прибысть апостолмь· смрьтьно бо ꙗство[3] соуще, и не об'ыкше таців видѣний оужасоше се оумомь, нь аще и речеть нѣкой. ꙗкоже и прѣжде видѣти бѣ прѣображениꙗ, петрь же и ꙗковь и ꙗоань· видѣше бо тии преобразивша се господа, и облакь осѣнꙗше· нь не видѣше облака на вьздоухь вьсхитивьша и, ни небоу подьꙗмша владыкы. чюдо же и то, дивно же и се· нь чюдо чюдесь грьдѣйшеꙗ, се бо оного выше ꙗсть, аще и тогожде бога сила и тайна бѣꙗше. тогда мойсн и илиꙗ ꙗвиста се петровѣ чеди[4] з-богом бесѣдоуща, а ныниꙗ прѣстоль хероувимьскии, рекше видимаꙗ сила облакь покрившии. к' незаапь приставши, владыкоу с рабы бесѣдоуща вьсхитии. тьгда петрь дрьзаꙗ глаголаше· господи, добро ꙗсть намь здѣ быти· створимь оубо трии кров'ы, тебѣ ꙗдинь, мойсеови ꙗдинь, илии ꙗдинь. а ныниꙗ оученици ни слова рещи могоше, ни оусть своихь отврѣсти, нь страхомь великомь оужасьше се оубоꙗше се, глаголеть же писаниꙗ по томь рекыи· се моужа два прѣдстоꙗста вь одежди бѣлѣ, ꙗже и рѣста· моужи галилѣйсции, что стоить зреще на небо; великоꙗ ли чюдо прѣ-

[1] διότι — quippe.
[2] ὤν, сы, сѫщи.
[3] ꙗстьство.
[4] čeljad.

оужастило вы ꙗсть; забыли ли ꙗсте рекшаго· идоу кь оцоу моꙗмоу и отьцоу вашемоу; и не того ли дѣлѣ[1] глаголаше кь вамь· не оставлꙗю вась сироть; и паки· мирь мой даю вам', не оставлꙗю вась: не обеща ли вамь светаго доуха послати; нь исоусь вьшьдый от вась на небо, тако придеть сь облакы небесныими сь славою и сь силою многою· сь придеть вь годь, ꙗгда сѣдеть соудити мироу правдою. семоу бо дасть отьць соудь вьсь. не помните ли, ꙗко сий с вами глаголаше· дана ми ꙗсть всакаа власть на небеси и на земли· тьгда апостоли вь себѣ бывше вьзвратише се, поюще и благословеще бога, и ждоуще божьствныихь дарова, ꙗже ꙗсть, прѣсветаго доуха пришьствиꙗ. и скончаа се давидомь глаголемоꙗ· вьзиде богь вь вьскликновении, господь гласомь троубныимь. вьскликновениꙗ же мѣнить, имже беспрѣстанныимь гласомь трьсветоую пѣснь вьспоущають хероувуми богоу· а гласъ троубны, гласъ ангельскь ꙗсть. прѣжде назнаменаꙗ вьсходь на небо, нь и свѣтый доухь гор'ниимь силамь повелѣныимь гласомь глаголаше· вьзмѣте врата кнеѕи ваша, вьзмѣте се врата вѣчнаꙗ и вьнидеть цѣсарь славѣ. а силы глаголаше· кто сий ꙗсть цѣсарь славѣ; та же доухь рече· господь крѣпкь и силнь, господь силнь вь рати. побѣдии бо ратника, вьороужи бо се плтию чловѣчскою на сотоноу и моучителꙗ, и оугасии ꙗго рождеженыꙗ стрѣлы. и на крьстѣ распеть и смрти вькоусивь и поплѣнии ада, и одолѣвь, из мрьтвыихь вьста, и заблоуждьшоую овцоу обративь, и се оубо вьсходить на плещю носе и к девети десеть и деветь, еже бѣше не заблоудили, нь на горѣ живоуть, рекше на небеси· богь крѣпкь и силнь, господь силнь вь рати· и паки· силамь сь ꙗсть цѣсарь славѣ. сілы же ꙗко слышаше· господь силамь ꙗдиногласьно обычно славословиꙗ вьпиюще приемахоу и проваждахоу до високыихь прѣвьиспрьнꙗаго прѣстола. и скончаа се давидомь глаголемоꙗ· рече господь господи моꙗмоу, сѣди о десноую мене, доидѣже положю все врагы твоꙗ подножию ногоу твоию (sic!). о соупостате, какомоу ест'ствоу рече· сѣди о десноую мене; ꙗюже ли от нась плть приꙗть доушевноую; рекоу же от прѣсветыꙗ мариꙗ. да понеже наша плть на прѣстолѣ высоцѣмь томь дьньсь сѣде, то радоуимь се братиꙗ·

[1] mj. дѣлꙗ = poradi.

дьньсь бо ѥдиночеды сынь божи, начело пльти нашеѥ, юже
от нась приѥмь и кь отьцоꙋ вьзнесе се, дьньсъ змьй рас'ѣче
се, дьньсь грѣхь чловѣчьскь попираѥть се, дьньсь прѣслоꙋ-
шаниѥм' адам ис-породъı[1] изгнанъı вьторынимь адамомь не
вь рай земланий нь вь цѣсарство небесноѥ вьсходить.

2. Šišatovački apostol.

Ovaj spomenik pisan je 1324. godine u vrijeme Stjepana Uroša III. u gradu Žrêlu blizu Peći (danas Ipek) po zapovijedi arhiepiskopa Nikodima od jeromonaha Damjana. Zove se šišatovački apostol stoga, što se danas čuva u manastiru Šišatovcu u Fruškoj Gori (фрѫжьска гора) i što su u njemu oni dijelovi djela apostolskih i poslanicâ, koje se čitaju u istočnoj crkvi u nedjelje i blagdane poslije Uskrsa. Pisan je rukopis ćirilskim uncijalnim pismom, a izdao ga je Fr. Miklošić u Beču, 1853.

Iz Šišatovačkog apostola.

Djela apost. II. 22—37.

22. Моужи израильсцини, сл'ышите словеса сии. Інсоуса
Назарꙗнина, моужа ѡть бога извѣстована вь вась силами и
чюдесы и знаменини, ꙗже створи имь богь по срѣдѣ вась,
ꙗже и сами вѣсте. 23. сего нарочитомь свѣтомь и пропоќѣ-
даниѥмь божиѥмь продана приꙗмьше роуками безаконьникь
пригвождьше оубисте· 24. ѥгоже богь вьскрѣсиль раздрѣшь
болѣзни смрьтныние, ꙗкоже не бѣ вьзьможьно дрьжати се
ѥмоу ѥю. 25. давидь бо глаголѥть ѡ ниѥмь· прѣдьзрѣхь
господа прѣдь мною присно, ꙗко ѡ десноую мене ѥсть, да сь
не подьвижоу. 26. сего ради вьзвеселить се срьдьце моѥ, и
вьзрадоуѥть се ѥзыкь мои, ѥще же и пльть моꙗ вьселить
се на оупваниѥ· 27. ꙗко не ѡставиши доуше моѥе вь адѣ, и
не даси же прѣподобномоу своѥмоу видѣти истлѣниꙗ. 27. ска-
заль ми ѥси поути живота, и испльниши ме веселиꙗ сь лицемь
твоимь. 29. моужи и братиꙗ, достоино ѥст рещи кь вамь

[1] παράδεισος — paradisus — iz raja.

сь дрьзновениѥмь ѡ патриꙗрсѣ Давидѣ. ꙗко оумрѣть и по-
гребень бысть. и гробь ѥго ѥсть кь нась доже и до сего
дьне. 30. пророкь оубо сы и вѣдыи, ꙗко клетвою кьлет се
ѥмоу богь, ѡть плода чрѣсьль ѥго по пльти кьздвигноути
христа и посадити на прѣстолѣ ѥго. 31. прѣжде видѣвь гла-
гола ѡ вьскрьсении христовѣ, ꙗко не ѡстави се доуша ѥго
вь адѣ, ни пльть ѥго видѣ истлѣниꙗ. 32. сего Ісоуса вь-
скрѣсиль богь. ѥмоуже вси мы послоуси ѥсьмь. 33. десницею
оубо божиѥю вьзнесень и ѡбещаниѥ светаго доуха приѥмь
ѡть ѡтьца излиꙗ се, ѥже вы ныниꙗ видите и слышите. 33. не
вьзиде бо Давидь на небеса, глаголѥть же самь· рече го-
сподь господеви моѥмоу· сѣди ѡ десноую мене. 35. доньже
положоу врагы твоѥ подьножиѥ ногама твоима. 35. тврьдо
оубо да разоумѣѥть всакь домь израилѥвь, ꙗко господа
Інсоуса Христа, ѥгоже богь вьскрѣсиль, сего Інсоуса, ѥжев вы
распете. 37. слышавьше же оумилише се срьдьцы, рекьше кь
Петроу и вь прочимь апостоломь· чьто створимь, моужи
и братиꙗ;

2. II. Kor. VIII. 16—24. IX. 1—6.

16. Братиѥ, благодѣть же богови дающоумоу тожде
тьщаниѥ ѡ вась вь срьдце титово. 17. ꙗко молениѥ приѥть
тьщивѣи же сыи самовольвь изиде к вамь. 18. послахомь
же с нимь брата, ѥмоуже похвала вь ѥуаньгелии по вьсѣмь
црьквамь· 19. не тькьмо же, нь свешть се ѡть црькови с нами
ходити вь благодѣти сеи слоужимѣи нами кь господьни
славѣ и спѣхоу нашемоу· 20. соумнеше се сего, ѥда кьто нась
поречеть вь величии семь слоужимѣмь нами· 21. прѣжде бо
помышлꙗюще добраꙗ нь тькьмо прѣдь господемь, нь и
прѣдь чловѣкы. 22. послахомь же сь ними брата нашего,
ѥгоже искоусихомь ѡ мнозѣхь мьножицею вьстанива соуща,
ныниꙗ же зѣло вьстанивѣиша надѣꙗниѥмь многомь иже вь
вась. 23. аще ли же по Титѣ, ѡбьщникь мьнѣ и вь вась по-
сьпѣшникь· аще ли братиꙗ наша, апостолы црьквамь, слава
Христовы. 24. показаниѥ оубо любьви вашеи и нашемоу по-
хвалѥнию ѥже ѡ вась вь них покажите вь лице црквамь.
IX. 1. ѡ слоужьбѣ бо ꙗже вь светымь лихо ми ѥст писати
вамь. 2. вѣмь бо спѣхь вашь, имьже хвалю се Македонꙗномь,

ꙗко Ахаиꙗ приготова се ѡть лани· и ваше рьвениѥ раздражи
мьножаишеѥ. 3. послахь же братию, да хвалениѥ наше ѥже
по вась не испраздьнить се вь постати сеи, нь да, ꙗкоже
глаголахь, приготовани боудѣте. 4. ѥда како, аще придоуть
сь мною Македонꙗне, ѡбрѣщоуть вы неприготовани, постыдимь
се мыи, да не глаголѥмь вы, вь постати сеѥ похвалы.
5. потрѣбно оубо мыслихь оумолити братию, да прѣжде придоуть
к вамь и прѣжде оуготоветь прѣжде вьзвѣщеноѥ благословлениѥ
ваше се готово быти тако ꙗко влагословлениѥ,
и не ꙗко лихоимьствиѥ. 6. се же глаголю.

3. Poslanica apostola Pavla Rimljanima. V. 17—21. VI. 1—10.

17. Братиѥ, аще бо прѣгрѣшениѥмь ѥдиного смрьть
царьствова ѥдинѣмь, мьного паче приѥмлѥщемь изьбытькь
благодѣти и дарь правьды вь жизьни вьцареть се ѥдинѣмь
Інсоусомь Христомь. 18. тѣмь же оубо ꙗко ѥдинѣмь прѣгрѣшениѥмь
вь вьсе чловѣкы вьниде ѡсоужденниѥ, тако и ѥдинѣмь
ѡправьданиѥмь вь вьсе чловѣкы ѡправьданиѥ жизни.
19. ꙗкоже бо ѡслоушаниѥмь ѥдиного чловѣка грѣшьни быхомь
мьнози, тако и послоушаниѥмь ѥдиного праведни боудоуть
мнози. 20. законь же привьниде[1] да оумножить се
прѣгрѣшениѥ· идѣже бо оумножить се грѣхь, прѣизбысть
благодѣть. 21. да ꙗкоже царьствова грѣхь сьмрьтию, тако
и благодѣть вьцарить се правдою вь жизнь вѣчьноую Інсоусомь
Христомь господемь нашимь. VI. 1. чьто оубо речемь;
належемь ли грѣсѣ, да благодѣть оумножить се; 2. не боуди
то. иже бо оумрѣхомь грѣхомь, како пакы ѡживемь ѡ немь;
3. или не разоумѣѥте, ꙗко ѥлици крьстихомь се вь Христа
Інсоуса, вь смрьть ѥго крьстихомь се; 4. сьпогребохомь се оубо
сь нимь крьщениѥмь вь смрьть, да, ꙗкоже вьста Христось
ѡть мрьтвыхь славою ѡтьчею, тако и мыи вь ѡбьновлѥнии
жизни ходити начьнемь. 5. аще бо сьѡбразни быхомь подобию
сьмрьти ѥго, нь и вьскрѣшению боудемь· 6. се свѣдоуще,
ꙗко ветьхыи нашь чловѣкь с нимь распеть се, да раздроушить
се тѣло грѣховьноѥ, никогьдаже работати ѥмоу грѣхоу.
7. оумьрыи бо ѡправьда се ѡть грѣха. 8. аще ли оумрѣхомь

[1] παρεισῆλθεν, subintravit.

сь Христомь, вѣроуѥмь, ꙗко живи боудемь сь нимь. 9. се
вѣдоуще, ꙗко Христось вьставь ѡть мрьтвыихь юже не оумреть·
сьмрть ѥмоу юже не оудолѣѥть. 10. ѥже бо оумрѣть грѣхови,
оумрѣть ѥдиною· а ѥже живеть, живеть богови.

I Petr. IV. 12—19. V. 1—5.

12. Вьзлюблѥнии, не дивите се раждежению бывающоумоу
вь вась к напасти вамь, ꙗко тоужде вамь ключещоу се. 13. нь
ꙗкоже причещаѥте се христовахь моукахь, радоуите се, да и
вь ꙗвлѥнии славы ѥго вьзрадоуѥте се веселеще се. 14. ꙗко
поносетъ вамь ѡ имени христовѣ, блажении, ꙗко слава и божии
доухь почиваѥть на вась· ѡнѣми оубо хоулить се, а вами
прославлꙗѥть се. 15. да не вьто оубо ѡть вась моукоу приѥмлѥть
ꙗко оубица ли ꙗко тать или ꙗко злодѣи или ꙗко
тоуждь ѥпископь· 16. аще ли ꙗко христиꙗнинь, да не стыдить
се, да прославлꙗѥтъ же бога вь сию чьсть. 17. ꙗко
врѣме въ начетии соуда ѡть храма божиꙗ· то аще прѣжде
ѡть вась, како кончина противещимь се ѥуангелию божию;
18. аще праведникь ѥдва спасеть се, нечьстивы и грѣшникь
гьдѣ ꙗвить се; 19. тѣмь же и страждоущеи по воли божии
ꙗко вѣрьноу зиждителю да прѣдадеть доуше своѥ вь благодѣꙗнии.
— 6. 1. старьце ѥже вь вась молю, ꙗко старьць
сы свѣдѣтель христовамь моукамь, ꙗко и объщьникь хотещи
се славѣ ꙗвити· 2. пасѣте стадо юже вь вась божиѥ.
присѣщающе не ноуждею нь волѥю божиѥю, ни мытомь нь
спѣхомь. 3. ни ꙗко оустоѥще редѣ нь ѡбразь бывающе стадоу·
4. и ꙗвльшоу се зачельникоу пастырѥмь примете
вѣньць славы не оувѣдающии. 5. такожде и юныи повинѣте
се старьцем· вьси же себѣ повиноующе се смѣрѥниѥ стежите,
за ниѥ богь грьдымь противить се, сьмѣрѥнимь же даѥть
благодѣти.

3. Iz Nikoljskoga evanđelja.

Ovo se evanđelje zove nikoljsko po manastiru Nikolji, koji je u Srbiji na lijevom brijegu Morave. Evanđelje je pisano ili

sasvim potkraj XIV. vijeka ili u početku XV. vijeka, a pisao ga je Хвалъ крьстѣнинъ[1], što je pisao i bolonjski rukopis za vojvodu Hrvoja 1404. godine. Znamenito je ovo evanđelje, što u njemu ima veoma mnogo starine, koja se sačuvala iz prvih vremena staroga slovenskoga prijevoda sv. pisma. Prije se mislilo, da je ćirilski rukopis nikoljskoga evanđelja prepisan iz rukopisa glagolskoga. Danas se ne misli, da je upravo neposredna preglédalica ovoga teksta morala biti glagolska, jer se po svjedočanstvu ćirilskih isprava već od svršetka XII. vijeka bilo uobičajilo i u Bosni ćirilsko pismo (isp. ispravu Kulina bana od 1189. god.). Rukopis je izdao Đ. Daničić u Biogradu 1864. god.

Matej XXIV. 1—51.

И ишьдь Исоусь ис црькве идѣаше, и пристоупише кь немоу
оученици его показати емоу зданиѣ црькавьнаѣ. 2. онь же
штьвештавь рече имь· не видите ли всѣхь сѣхь; аминь гла-
голю вамь, не имать остати здѣ камень на камени, иже не
разоритъ се. 3. сѣдештоу же емоу на горѣ елионьсцѣ, присто-
пише кь немоу оученици его единомоу, глаголюште· повѣждь
намь, господи, когда си боудоуть; и что юсть знамение
твоего пришьствиѣ и коньчина вѣка; 4. штьвештавь Исоусь
рече имь· блюдѣте се, да никтоже вась не прѣльстить·
5. мнози бо придоуть вь име мое, глаголюште· азь есмь
Христось· и многые прѣльстеть. 6. оуслышати же имате
браны и слышаниѣ брани· видите, не оужасаите се· подобаеть
бо всѣмь быти, нь не тогда юсть коньчина. 7. вьстанеть бо
езыкь на езыкь, и царьство на царьство, и боудоуть глади и
пагоуби и троуси по мѣста. 8. вса же си начело болѣзни.
9. тогда прѣдадеть вы вь скрьбь, и оубиють вы· и боудете
ненавидими всѣми езыкы имене моего ради. 10. и тогда
сьблазнеть се мнози, и дроугь дроуга прѣдасть, и вьзнена-
видить дроугь дроуга· 11. и мнози льжи пророци вьстаноуть
и прѣльстеть многые· 12. и за оумножение безакониѣ исекнеть
люби многыхь. 13. и прѣтрьпѣвы же до коньца спасеть се.
14. и проповѣсть се еванѣелие царьствиѣ по всеи вьселенны вь
свидительсков сѣмь езыкомь. тогда придеть коньчина. 15. егда

[1] крьстѣне su se zvali bosanski bogomili.

же оузрите мрьзость запоустѣниѣ, реченноую Даниломь про-
рокомь, стоештоу на мѣстѣ светѣмь. иже чтеть да разоу-
мѣваеть. 16. тогда соуштии вь Июдѣи да бѣгають на гори·
17. иже на кровѣ да не слазить вьзети, еже юст вь храмѣ
его· 18. иже на селѣ такождн да не вьзвратить се вьспеть
вьзети ризи свое. 19. горе же непраздьнимь и доештимь
вь те дьни. 20. молите же се, да не боудеть бѣгство ваше
зимѣ ни в соуботоу. 21. боудеть бо вь те дьни скрьвь велиѣ,
ѣкоже нѣсть была штъ начела всего мира до селѣ, и не
имать быти. 22. и аште не би прѣкратили се дьнье ти, не
би оубо спасла се всака пльть· за избрание же прѣкратеть се
дьние ти. 23. тогда аште кто речеть вамь· се здѣ Христось
или овьдѣ· не имѣте вѣри. 24. вьстаноуть бо льживи христи
и льживи пророцы. и дадеть знамениѣ велиѣ и чоудеса, ѣко
прѣльстеть, аште юст вьзможьно, избрание. 25. се прѣжде
рѣхь вамь. 26. аште же рекоуть вамь· се вь поустыни юсть,
не изыдѣте· се вь кровѣхь, не имѣте вѣри. 27. ѣкоже бо
мльниѣ исходить штъ вьстока, и ѣвлаеть се до запада, тако
боудеть и пришьствие сына чловѣчьскаго. 28. идеже бо аште
боудеть троупь, тоу сьбероуть се орьли. 29. абие же по скрьбѣ
дьни тѣхь сльнце мрькнеть, и лоуна не дасть свѣта своего,
и звѣзды спадоуть сь небесе, и сили небесние двигноуть се.
30. и тогда ѣвить се знамение сына чловѣчьскаго на не-
весехь· тогда вьсплачють се вса колѣна землнаѣ, и оузреть
сына чловѣчьскаго гредоушта на облацѣхь небесныхь сь си-
лою и славою велиею. 31. и послеть анѣели свое с гласомь
велиемь троубнѣмь, и сьбереть избрание его штъ четѣрехь
вѣтрь и штъ коньць небесь до коньць ихь. 32. штъ смоков-
нице же наоучите се притьчи· егда юже витвие ен боудеть
младо, и листвие прозебнеть, вѣсте, ѣко близь юсть жетва·
33. такожде и вы егда оузрите вса си, видѣте, ѣко близь
юсть при двареxь. 34. аминь глаголю вамь· ѣко не мимоидеть
родь сь, до идѣже вса си боудоуть. 35. небо и земла мимоидеть,
а словеса моѣ не мимоидоуть. 36. а о дьны томь или о го-
дины никтоже не вѣсть, ни анѣели небесни, тькмо отьць
едины. 37. ѣкоже бо бысть вь дьни ноеви, тако боудеть и вь
дьни сына чловѣчьскаго. 38. ѣкоже бо бѣхоу вь дни прѣжде
потопа ѣдоуште и пиюште, женеште се и посагаюште, до не-
гоже дьне вьниде Ное вь ковчегь. 39. и не оштютише, до

идѣже приде потопь и вьзеть все, тако боудеть и вь пришь-
ствие сына чловѣчьскаго. 40. тогда два боудета на селѣ˙ единь
поемлеть се, а дроугы оставлаеть се˙ 41. двѣ мелюшти вь
жрьвнахь˙ една поемлеть се, и едина оставлаеть се. 42. бьдѣте
оубо, ѣко не вѣсте, вь кою годиноу господь вашь придеть.
43. тожде видѣте, ѣко аште би видѣль господинь храмоу,
вь кою стражоу тать придеть, бьдѣль би и не би оставиль
подрыти храмини свое. 44. сего ради ви боудѣте готовы, ѣко
вь нѣже чась не мните, сынь чловѣчьскы придеть. 45. кто оубо
ест вѣрьни рабь и моудри, егоже поставить господин надь
домомь своимь, да дасть имь вь врѣме пиштоу ихь; 46. бла-
жень рабь ть, егоже пришьдь господинь обрѣштеть тако тво-
решта. 47. аминь глаголю вамь, ѣко надь всѣмъ имениемь
своимь поставить и. 48. аште ли речеть зли рабь вь срьдьцѣ
своемь˙ коснить господинь мои прити, 49. и начнеть бити
клеврити свое, ѣсти же и пити сь пиѣницами. 50. придеть
господинь раба того вь дьнь, вь ньже не чаеть, и вь годиноу,
вь ноуже не вѣсть˙ 51. и протешеть и полама, и честь его сь
оупокрѣти положитъ˙ тоу боудеть плачь и скрьжьть зоубомь.

4. Iz službnika Božidara Vukovića tiskanoga u Mlecima 1519. godine.

Єуангеліє страстно ѡт Іѡанна.

Рече господь своимь оученикомь˙ нынѣ прослави се сынь чловѣчь и богь прослави се о немь. аще богь прославить се ѡ немъ, и богъ прославить и вь себѣ, авіе прославить его. чед'ца, еще мало сь вами есмь, вьзыщете мене ꙗкоже рѣхь оудеѡмь, ꙗко ꙗможе азь идоу, вы не можете прїити, и вамъ глаголю нынѣ˙ заповѣдь новоу даю вамь, да любите дроугь дроуга, ꙗкоже азь вьзлюбихь вы, да и вы любите себѣ. о семь разоумѣють вьси, ꙗко мои оученици есте, аще любовь имате междоу собою. глагола емоу Симѡнь˙ господи, камо идеши; ѡтвѣща емоу Ї҆соусь˙ ꙗможе азь идоу, не можеши нынѣ по мнѣ ити, послѣдиже по мнѣ идеши. глагола емоу Петрь˙ господи, по что не могоу по тебѣ ити нынѣ, доушоу мою за те положоу˙ ѡтвѣща емоу Ї҆соусь˙ доушоу ли твою

за ме положиши; аминь, аминь глаголю тебѣ не вьзгласить алекторь, дондеже ѡтврьжеши се мене трищи. да не сьмȣщает се срдце ваше˙ вѣроуйте вь бога, и вь ме вѣроуйте. вь домоу ѡтца моего ѡбытѣли многїи соуть, аще ли же ни, рекль бихь вамь, идоу оуготовати мѣсто вамь, и аще идоу, оуготоваю вамь мѣсто, пакы прїидоу. и поимоу вы кь себѣ, да идѣже есмь азь, и вы боудете, и ꙗможе азь идоу, вѣсте. глагола емоу Ѳѡма˙ господи; не вѣмь, камо идѣши, и како можемь поутъ вѣдѣти, глагола емȣ Ї҆соусь˙ азь есмь поуть истина и животь, никтоже прїдеть кь отцоу тькмо по мнѣ˙ аще ме бысте знали, и ѡтца моего знали бысте оубо, и ѡт селѣ познасте его и видѣсте его. глагола емоу Фїлиппь˙ господи, покажи намь ѡтца и довлѣеть намь. глагола емоу Ї҆соусь˙ толико врѣме сь вами есмь, и не позна ли мене, Фїлип'пе. видевы мене видѣ ѡтца, и како ти глаголеши, покажи намь ѡтца; не вѣроуеши ли, ꙗко азь вь ѡтци и ѡтць вь мнѣ есть; глаголи еже азь глаголю вамь, ѡ себѣ не глаголю˙ ѡтць же вь мнѣ прѣбывай, ть творить дѣла; вѣроуйте мнѣ, ꙗко азь вь ѡтци и ѡтьць вь мнѣ.

5. Ogled jezika slovensko-ruske recenzije, koja se upotrebljava kod slovenskih unijata i u grčko-istočnoj crkvi ruskoj, bugarskoj i srpskoj.

Iz evanđelja po Luci glava XXIV.

1. Во единȣ же ѡтъ сȣботъ ѕѣлѡ ранѡ прїидоша на
гробъ носѧще[1], ꙗже оуготоваша арѡматы и дрȣгиѧ съ ними.
2. ѡбрѣтоша же камень ѡтъвалень ѡтъ гроба. 3. и вшедше
не ѡбрѣтоша тѣлесе Господа Інсоуса. 4. и бысть не домы-
шлѧющымсѧ имъ ѡ семъ, и се мȣжа два стаста пред ними
вь ризахь блещащихсѧ. 5. пристрашнымъ же бывшымъ имъ
и поклоншымъ лица на землю, рекоста къ нимъ˙ что ищете
живаго съ мертвыми: 6. нѣсть здѣ, но воста˙ помѧните,
ꙗкоже глагола вамъ еще сый въ Галилеи. 7. глаголѧ, ꙗкѡ
подобаетъ Сынȣ чловѣчьскомȣ преданȣ быти вь рȣцѣ чело-

[1] ѧ čitaj svuda *ja* po ruskom izgovoru; isto tako щ čitaj *šč*.

вѣкъ грѣшникъ и пропѧтꙋ быти, и въ третїй день воскреснꙋти.
8. и помѧнꙋша глаголы егѡ. 9. и возвращшесѧ ѡтъ гроба
возвѣстиша всѧ сїѧ единомꙋнадесѧте и всѣмъ прочымъ.
10. бѧше же Магдалина Марїа и Їѡанна и Марїа Іаковлѧ и
прочыѧ съ ними, ıаже глаголахꙋ ко Апостолѡмъ сїѧ. 11. и
ıавишасѧ предъ ними ıакъ лжа глаголы ихъ, и не вѣровахꙋ имъ.
12. Петръ же воставъ тече ко гробꙋ и приникъ видѣ ризы
едины лежащѧ и ѡтиде, къ себѣ дивѧсѧ бывшемꙋ. 13. и се
два ѡтъ нихъ бѣста идꙋща къ тойже день въ весь ѡтстоıащꙋ
стадїй шестьдесѧтъ ѡтъ Їерꙋсалима, ейже имѧ Еммаꙋсъ.
14. и та бесѣдоваста къ себѣ ѡ всѣхъ сихъ приключшихсѧ.
15. и бысть бесѣдꙋющема има и совопрошающемасѧ, и самъ
Їисоусъ приближивсѧ, идѧше съ нима. 16. очи же ею держа-
стѣсѧ, да егѡ не познаета. 17. рече же къ нима· что сꙋть
словеса сїѧ, ѡ нихже стѧзаетасѧ къ себѣ идꙋще, и еста
дрѧхла. 18. ѡтвѣщавъ же единъ, емꙋже имѧ Клеопа, рече къ
немꙋ· ты ли единъ пришлецъ еси во Їерꙋсалимъ и не оувѣдѣлъ
еси бывшихъ въ немъ во дни сїѧ; 19. и рече имъ· кихъ: она
же рѣста емꙋ· ıаже ѡ Їисоусѣ Назарѧнинѣ, иже бысть мꙋжъ
пророкъ, силенъ дѣломъ и словомь предь Богомъ и всѣми
людми. 20. какѡ предаша его архїереи и кнѧзи наши на ѡсꙋж-
денїе смерти и распѧша его. 21. мы же надѣѧхомсѧ, ıако сей
есть хотѧ избавити Їсраилѧ, но и надь всѣми сими, третїй
сей день есть днесь, ѡтнелиже сїѧ быша. 22. но и жены нѣкїѧ
ѡтъ насъ оужасиша ны, бывшыѧ ранѡ оу гроба. 23. и не
ѡбрѣтше тѣлесе егѡ прїидоша глаголюще, ıакѡ и ıавленїе аггелъ
видѣша, иже глаголютъ его жива. 24. и идоша нѣцыи ѡтъ
насъ ко гробꙋ, и обрѣтоша такѡ, ıакоже и жены рѣша· самогѡ
же не видѣша. 25. и той рече къ нима· ѡ несмысленаѧ и
коснаѧ сердцемъ, еже вѣровати ѡ всѣхъ, ıаже глаголаша про-
роцы. 26. не сїѧ ли подобаше пострадати Христꙋ, и внити
въ славꙋ свою; 27. и начень ѡть Мѡѵсеа ıаже ѡ немъ. 28. и
приближишасѧ въ весь, въ нюже идѧста· и той творѧшесѧ
далечайше ити. 29. и нꙋждаста его глаголюще· ѡблѧзи съ
нама, ıакѡ къ вечерꙋ естъ, и приклонилсѧ есть день. и вниде
съ нима ѡблещи. 30. и бысть ıакѡ возлеже съ нима, и прїимъ
хлѣбъ благослови, и преломивъ даѧше има. 32. и рекоста къ
себѣ· не сердце ли наше горѧ бѣ въ насъ, егда глаголаше нама
на пꙋти, и егда сказоваше нама писанїѧ; 33. и воставша въ

той часъ, возвратистасѧ во Їерꙋсалимъ, и ѡбрѣтоста сово-
кꙋпленнихъ единонадесѧте, и иже бѧхꙋ съ ними. 34. глаголю-
щихъ, ıакѡ во истиннꙋ воста Господь, и ıависѧ Сїмѡнꙋ. 35. и
та повѣдаста, ıаже быша на пꙋти, и ıако позна сѧ има въ
преломленїи хлѣба. 36. Сїѧ же имъ глаголющымъ, и самъ
Їисоусъ ста посредѣ ихъ, и глагола имъ· миръ вамъ. 37. оубо-
ѧвшесе же и пристрашни бывше мнѧхꙋ дꙋхъ видѣти. 38. и
рече имъ· что смꙋщени есте; и почто помышленїѧ входѧтъ
въ сердца ваша; 39. видите рꙋцѣ мои и нозѣ мои, ıако самъ
азъ есмь· ѡсѧжите мѧ и видите· ıакѡ доухъ плоти и кости
не иматъ, ѣкоже мене видите имꙋща. 40. и сїе рекъ показа
имъ рꙋцѣ и нозѣ. 41. Еще же не вѣрꙋющымъ имъ ѡтъ ра-
дости и чꙋдѧщымсѧ, рече имъ· имате ли что снѣдно здѣ;
42. ѡни же даша емꙋ рыбы печены часть, и ѡтъ пчелъ сотъ.
43. и вземъ предъ ними ıаде. 44. рече же имъ· сїѧ сꙋть сло-
веса, ıаже глаголахъ къ вамъ еще сый съ вами, ıакѡ подобаеть
скончатсѧ всѣмъ написаннымъ въ законѣ Мѡѵсеовѣ и про-
роцѣхъ и ѱалмѣхъ ѡ мнѣ. 45. тогда ѡтверзе имъ оумъ,
разꙋмѣти писанїѧ. 46. и рече имъ· ıако такѡ писано есть, и
такѡ подобаше пострадати Христꙋ, и воскреснꙋти ѡтъ мер-
твыхъ въ третїй день. 47. и проповѣдатисѧ во имѧ егѡ по-
каѧнїю, и ѡтпꙋщенїю грѣхѡвъ во всѣхъ ıазыцѣхъ, наченше
ѡтъ Їерꙋсалима. 48. вы же есте свидѣтелїе симъ. 49. и се азь
послю ѡбѣтованїе Ѻтца моегѡ на вы· вы же сѣдите во градѣ
Їерꙋсалимстѣ, дондеже ѡблечетесѧ силою свыше. 5. изведъ
же ихъ вонъ до Виѳанїи· и воздвигъ рꙋцѣ свои, и благослови
ихъ, и бысть егда благословлıаше ихъ, отстꙋпи ѡтъ нихъ, и
возношашесѧ на небо. 52. и тїи поклонишасѧ емꙋ, и возвра-
тишасѧ во Їерꙋсалимъ съ радостїю великою. 53. и бѧхꙋ выиꙋ
въ церкви, хвалѧще и благословѧще Бога. аминь.

b) Iz evanđelja po Marku II. 13—22.

И изыде паки къ морю· и весь народъ идѧше къ немꙋ,
и оучаше ихъ. 14. и мимогрѧдый видѣ Левїю Алфеова, сѣ-
дѧща на мытницѣ, и глагола емꙋ· по мнѣ грѧди, и воставъ
въ слѣдъ егѡ иде. 15. и бысть возлежащꙋ емоу въ домꙋ егѡ,
и мнози мытари и грѣшницы возлежахꙋ со Їисоусомь и со
оученики егѡ· бѧхꙋ бо мнози и по немъ идоша. 16. и книж-

ницы и фарїсеє видѣвше его ꙗдȣща сь мытари и грѣшники,
глаголахȣ оученикѡмъ егѡ· что ꙗкѡ съ мытари и грѣшники
ꙗстъ и пїетъ; 17. и слышавъ Інсоусъ, глагола имъ· не трѣ-
бȣютъ здравїи врача но болѧщїи. не прїидохъ призвати пра-
ведники но грѣшники на покаѧнїе. и бѧхȣ оученицы Іѡан-
новы и фарїсеистїи постѧщесѧ· и прїидоша и глаголаша емȣ·
почто оученицы Іѡанновы и фарїсейстїи постѧтсѧ, а твои
оученицы не постѧтсѧ; 19. и рече имъ Інсоусъ· еда могȣтъ
сынове брачнїи, дондеже женихъ съ ними есть, поститисѧ;
елико врѣмѧ сь собою имȣтъ жениха, не могȣтъ поститисѧ.
30. прїидȣтъ же днїе, егда ѿтиметсѧ ѿтъ нихъ женихъ и
тогда постѧтсѧ въ тыѧ дни. 21. и никтоже приложенїѧ плата
небѣлена пришиваетъ къ ризѣ ветсѣ· аште ли же ни возметь
конецъ егѡ новое ѿтъ ветхагѡ, и горши дира бȣдетъ. 22. и
никтоже вливаетъ вїна нова въ мѣхи ветхи· аще ли же ни
просадитъ вїно новое мѣхи, и вино пролїетсѧ, и мѣхи по-
гибнȣтъ, но вїно новое въ мѣхи новы влїѧти подобаетъ.

Molitva kod velikoga osvećenja vode na Bogojavljenje.

Троице пресȣщественнаꙗ, преблагаꙗ, пребожественнаꙗ, всесилнаꙗ, всеприсѣщающаꙗ, невидимаꙗ, непостижимаꙗ, содѣтелнаꙗ оумныхъ сȣществъ и словесныхъ естетвъ, преестественнаꙗ благости, свѣте непристȣпный, просвѣщаѧй всѧкаго человѣка грѧдȣщаго въ міръ· просїѧй и въ мнѣ недостоинѣмъ рабѣ твоемъ· просвѣти ми мысленнаꙗ очеса, ꙗко да дерзнȣ воспѣти безсмѣрное благодѣꙗнїе твое и силȣ· благопрїѧтное да бȣдетъ еже ѿтъ мене моленїе за предстоѧщыѧ люди, да прегрѣшенїѧ моѧ не возбранѧть зде прїити свѧтомȣ твоемȣ Дȣхȣ, но ѡстави ми неѡсȣжденнѡ вопити тебѣ и глаголати нынѣ, Преблагїй· славимъ тѧ Владыко человѣколюбче, вседержителю, превѣчный царю, славимъ тѧ создателѧ и зиждителѧ всѣхъ· славимъ тѧ безъ отца изъ матере и безъ матери изъ отца сȣщаго. въ прекаршемь бо праздницѣ младенца тѧ видѣхомъ, въ настоѧщемъ же совершенна тебе видимъ, ѿтъ совершеннаго совершенна ꙗвлшагосѧ бога нашего. днесъ бо праздничное намъ наста времѧ, и ликъ Свѧтыхъ собираетсѧ съ нами, и Аггелы съ человѣки сопразднȣютъ.

днесь бо благодать пресвѧтаго Дȣха въ видѣнїи голȣбинѣ на воды прїиде. днесь незаходимое солнце возсїѧ, и мірь свѣтомъ господнимъ ѡзарѧетсѧ. днесь лȣна свѣтлыми лȣчами мірь соѡсвѣщаетъ. днесъ свѣтовидныѧ звѣзды свѣтлостїю сїꙗнїѧ вселеннȣю оукрашаютъ. днесь облацы дождь правды человѣчествȣ съ небесе ѡрошаютъ· днесь несозданный ѿтъ своегѡ созданїѧ хотѣнїемъ рȣкополагаетсѧ. днесь Пророкъ и Предтеча къ Владицѣ приступаетъ, но трепетенъ предстоитъ видѧ божїе къ намъ снихожденїе. днесъ Іорданскїѧ воды въ цѣлбȣ претворѧютсѧ господнимъ пришествїемъ. днесь стрȣѧми таинственными всѧ тварь напаꙗетсѧ. днесь человѣческїѧ грѣхи водами Іорданскими ѡмываютсѧ. днесь рай ѿтверзаетсѧ человѣкѡмъ, и солнце правды возсїꙗваетъ намъ. днесь горкаꙗ .вода, ꙗже при Мѡѷсеи, людемъ въ сладость претворѧетсѧ господнимъ пришествїемъ. днесь древнѧгѡ рыданїѧ избавихомсѧ. днесь ѿтъ тьмы свободихомсѧ, и свѣтомъ благоразȣмїа ѡзарѧемсѧ, днесь мракь міра потреблѧетсѧ ꙗвленїемъ Бога нашегѡ. днесь свѣтомъ просвѣщаетсѧ всѧ тварь свыше. днесь гѡрнѧѧ долнимъ спразднȣютъ, и дѡлнѧѧ горнимъ собесѣдȣютъ. днесь свѧщенное и велегласное православныхь торжество радȣетсѧ. днесь прелесть разрȣшаетсѧ, и пȣть намъ спасенїѧ оустроѣетъ владычнее пришествїе. днесь Владыка къ крещенїю спѣшитсѧ, да возведетъ на высотȣ человѣчество. днесь непреклонный своемȣ рабȣ преклонѧетсѧ, да насъ ѿтъ работъ свободитъ. днесь царство небесное искȣпихомь, царствїю бо господню нѣсть конца. днесь землѧ и море мїрскȣю радость раздѣлиша, и міръ веселїѧ исполнисѧ. видѣша тѧ води Боже, видѣша тѧ води и оубоꙗщасѧ. Іорданъ возвратисѧ вспѧть, видѣвъ огнь божества тѣлеснѣ нисходѧщъ и входѧщъ въ онь. Іорданъ возвратисѧ вспѧть, видѧ Дȣха свѧтаго въ видѣнїи голȣбиномъ сходѧща и лѣтающа на тебѣ. Іорданъ возвратисѧ вспѧть, зрѧ невидимаго видима бывша, создателѧ воплощенна, Владыкȣ въ рабїи зрацѣ. Іорданъ возвратисѧ вспѧть, и гѡры взыграшасѧ, Бога въ плоти видѧще, и облацы гласъ даша, чȣдѧщесѧ приходѧщемȣ свѣтȣ ѿтъ свѣта, Богȣ истинномȣ ѿтъ Бога истиннагѡ, Владычнїй праздникъ днесь въ Іорданѣ видѧще, самȣюже престȣпленїѧ смерть и прелести жало, адовъ союзъ въ Іорданѣ погрȣзившаго и крещенїе спасенїѧ міроки даровав-

*

шаго. тѣмже и азъ грѣшный и недостойный рабъ твой, величества чюдесъ твоихъ повѣствꙋѧ, содержимь сый страхомъ, въ оумиленїи вопїю ти· велїй еси Господи, и чюдна сꙋть дѣла твоѧ· и ни едино же слово доволно естъ въ похваленїю чюдесъ твоихъ.

β) Iz legende i života.

1. Povijest Nićifora Kalista o večerama Hristovim.

Вечера Господа нашего Іусоуса Христа ѥдина бысть вь домоу Сімона прокаженаго, идѣже жена она омакавши нозѣ Христовѣ сльзамы и вьзливааше мѵро многоцѣноѥ на главоу ѥго, ѥже глаголѥть се ꙗко бѣше ценою вь триста динари, вь стаклѣници тврьдѣ зѣло не оудобь разбивлѥмѣ, о нѥмь же оученици запрѣтише, глаголюште: Не достоаше ли се мѵро продати за ·т· динари и дати ништїимь. Глаголѥ же се нарьды, пистикіи, сирѣчь нерастворено ни сь ѥдинѣмъ ничьсомь ни смѣшено, нь паче оувѣрено на очиштениѥ. Бѣше же то мѵро сьбрано и сьтворено оть ·д·-хь сихь вештеи великыхь: смирна и стакси и касїа и ливань и цвѣть кинамона и токь трьста благооуханнаго и иныхь многыхь избранныхь вештеи, и елеа благаго. А ѥже вь домоу Сїмона Фарисеа отьца Лазарева вьзліа мѵро на владикоу Христа, бѣше же и се истиньнѣишеѥ и верно и чьстно сь ѥлеомь благымь. И сиѥ обоѥ вечерѣ быше вь Видании, а таинаа вечера, ꙗже о велицѣи пасцѣ бысть, вь Ієроусалимѣ вь велицѣмь и светѣмь Сіонѣ, идѣже бѣше и Зеведеовь домь, идѣже и прѣѥхомь празновати ·д· нѣкаа, вечероу таиноу и светое оумывениѥ и прѣданиѥ Христово и осезаниѥ Ѳомино. Тоу бо бѣше и вьртоградь близоу, идѣже гробь Іисоусовь, тоу же бысть и страшна молитва господнꙗ и самоѥ то оужасноѥ прѣданіѥ Христово. И понѥже бѣше тогда быти близоу пасцѣ законнѣи, и прѣжде бытіа сеѥ пасхы подобааше вьса ꙗже о нась сьтворити Христось на ѥдиномь мѣстѣ вь светѣмь Сіонѣ. И о семь вьсѣмь оуготова вса Зеведеи отьць Іоана богослова. Сь бо ѥсть, иже вь скоуделници водоу носѣше

и домоу владика сь ѥсть самь, ꙗкоже глаголѥть великыи Аѳанасиѥ.

2. Život velikoga župana srpskoga Stjepana Nemanje ili u kaluđerstvu prozvanoga sv. Simeuna.

Stjepanu Nemanji, slavnome osnivaču moćne dinastije, život su opisali sinovi njegovi Stjepan Prvovjenčani i sv. Sava, i učeni kaluđer Domentijan, vrijedni srpski književnik XIII. vijeka, koji je napisao i život najmlađega sina Nemanjina sv. Save. Prva dva života izdao je na svijet Pavao Josip Safařík u knjizi „Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův“, Prag 1851. (2. izdanje Jos. Jirečeka od 1873. g,), a Domentijanov život sv. Simeuna i sv. Save Đ. Daničić u Beogradu 1864.

Iz života sv. Simeuna od sv. Save.

Smrt sv. Simeuna na sv. Gori u lavri hilandarskoj.

Онь же блаженныи доиде вь светоую гороу мѣсеца ноемврїа ·в· дьнь. богоносни же и прѣподобнїи отьци, иже живехоу вь светѣи горѣ, сь радостїю и сь почьстїю великою прїеше его. вь Ватопедь же монастырь вьсели се прѣжде, тоу бо и обрѣте желаемаго, заблоуждьшее свое овче. и облобизавь ѥ, и прїемь его на свое рамо, ꙗкоже подобаше, и прѣдстави его вь слоужбоу себѣ. и прѣбысть тоу мало врѣме, вьсхоте онь блаженыи, ꙗко и зде оправда свое царство, тако и тамо вьжделѣ обрѣсти мѣсто спасенїа вьсѣмь прихωдещимь ωть вьсоудоу. и испроси оу цара, кѵрь Алеѯе, свата своего, мѣсто поусто на оустроенїе монастирю вь светѣи горѣ. и поеть мене грѣшнаго изь Ватопеда вь место то, и вьселивѣ се. и прѣбысть же сь мною прѣподобны отьць нашь вь горѣ светѣи годище и ·е· мѣсець. кто можеть исповѣдати сего блаженаго подвигы и троуды; вь истиноу бо вьсѣмь живоущимь ωкрьстнымь странамь и дивещимь се емоу, зреще на немь неизречена божїа сьхожденїа, и прихождаахоу к нѥмоу на благословенїе. и тоу светые горы прѣосвещены и богобоꙗзникы и христолюбивии чрьноризци, и вьсь ωсвещенны црьковны причьть неразлоучимъ ωть него бѣше, дивеще се толикоу смѣре-

нїю и ѡбразоу кротости и поцјенїю наставника и послѣдателꙗ светыхь еваньгелїи оученїа, реченое· хотеи старѣи быти да боудеть вьсѣхь мьнїи и вьсѣмь слоуга, и аще не боудете акы дѣти незлобиви, не внидете вь царьство небесное, и пакы блаженїи нищи доухомь, ꙗко тѣхь есть царьство небесное, блаженїи плачюцјеи се зде, ꙗко тамо наслѣдници боудете царьствїю небесномоу, блажени алчюще и жеждоуцје зде, ꙗко тамо насытеть се, блажени милостиви зде, ꙗко тамо помиловани боудоуть, блажени чистїи срьдьцемь ꙗко выноу бога оузрите и ина прочаа, симь бѡ вьсѣмь испльнитель бысть блаженыи ѡтьць нашь и хтиторь, господинь сїмеѡнь, и ни вь которѣмь же нравѣ бысть зазорьнь, нь спасенїе полоучи сь живоуцјими христа ради. и достигноувь пажити покоа вь красна дрѣва вьзрастомь и плѡды, и сладкые птице поюще вь нюмь, идеже слышавь, и поживе мирноую и неметежноу и богооугодноую жизнь, и правовѣрїемь добрѣ оукорѣнившоу се и свѣтло сїаюцјю, ꙗко дрѣвоу дивноу стоецјоу, пристанищю доброу, реkoу светоую гороу, срѣдѣ же того ꙗко сладкогласноую птицоу и поустынолюбные грьлице желаемаго вьлоучи нѣкоего миниха, милоую оутѣхоу христолюбивомоу старцоу, и иногда вывшее вьспитѣное емоу обче, вѣтвь ѡть плѡда его и цвѣть ѡть корѣне его. тоу и благаа вонꙗ, вьжделѣ бо по истинѣ и почи на пажити краснѣи, на неиже поꙗше птица, измѣнꙗюцји гласы ·е· чювьствы насыцјае се прѣмоудрыхь видѣнїа, слышанїе и обонꙗнїе, гласаные и ѡсезаные птице. изыде бо изь ѡтьчьства его вь светоую оноу пажить, рекше вь светоую гороу, и обрѣте монастирь нѣколи бывше, рекше милее, вьведенїе светые и прѣславные владычице богородице, развалиень ѡть ноудь ѡть безбожныхь ратникь. и инь лоучьшїи подвигь прїемь, и потроуди старость свою. и мене аще и не достоина сь собою имоуцја, работаюцја емоу, ꙗкоже зде обнови и оустрои вьсачьскаа, тако и то мѣсто светое вьздвиже, ꙗко да и тамо нась обновлюнїа и помени и прибѣжищја не лишить. и сьвкоупивь тоу чрьньць доволно, и постави нѣкого прѣподобна моужа именемь меѳодїа миниха. и вьса ꙗже на доволно монастырю и живоуцјимь вь нюмь оуправивь, прѣбысть тоу ·и· мѣсець, имѣе подвигы и исправлюнїа доуховна неизглаголана, ихже не вьзможеть изглаголати оумь чловѣчь. неткмо бо тоу вь монастири си, нь и вь светѣи вьсѣи тои

горѣ и вьсѣмь мѡнастырѣмь тоу подасть прѣизобилные милостыне на поменоу себѣ и вьсѣмоу наслѣдїю его.

вь ·з· дьнь мѣсеца феврара начеть нѣчто мало ѡслабѣвати чьстнаа старость его. и тоу абїе блаженныи старьць, господинь сїмеѡнь, мене недостоинаго и оумалюнаго вьсакоюдѣ вьзвавь ме сь тихостїоу, начеть ми светаа и чьстьнаа и сладкаа слѡвеса глаголати. вь ·ві· дьнь того мѣсеца видѣхь его, ꙗко готовить се вь ѡтьхожденїю, и глаголахь емоу· ѡ блажены господине сїмеѡне. се, оуже благы твои готовить се исходь вь покои твои. да юже слышаль есмь, еже еси благословиль наслѣдїе свое, нь и нынꙗ свое послѣднюе благословенїе даждь имь. онь же вьздѣвь роуцѣ, начеть сь сльзами глаголати· троице светаа, боже нашь, славлю те и благословлю те и молю те и вьѡбражаю те, третїе бо благословенїе даю наслѣдїю моемоу. господи вседржителю, боже ѡтьць нашихь, авраамовь, исааковь, іакѡвль и сѣмени праведнаго. сьхрани и оукрѣпи вь дрьжавѣ бывшаго владычьствїа моего. и помоцјь прѣсветые богородице и моа аще и грѣшна молитва да есть сь ними ѡть нынꙗ и до вѣка. заповѣдь же прежднюю вьдаю има. иманта любовь междоу собою, иже ли ею истоупить сь оуставлюнаго има мною, гнѣвь божїи да поꙗсть его и сѣме его. мнѣ же ѡ вьсемь томь рекьшоу· аминь. вь ·ві· дьны пришьдьшоу того мѣсеца, рече· чедо мое, принеси ми прѣсветоую богородицоу. таково бо имамь обѣтованїе, ꙗко да прѣдь нюю испоуцјоу доухь мои. и сьтвореноу бывшоу повелѣнїю, вь вечерю бывцјоу, глагола· чедо мое, сьврьши любовь, вьзложи на ме расоу, еже есть погребенїа моего, и оустрои ме сьврьшено образомь светымь, како и вь гробѣ ми вьзлецји. и простри рогозиноу на земли, и положи ме на неи. и положи камикь подь главоу мою, да тоу лежю, дондеже посѣтить ме господь вьзети ѡть соудоу. азь же вьса испльнивь, сьтворихь повелѣна ми нмь. вьсѣмь же намь зрѣцјимь и плачюцјимь се горько, зрѣцјемь на семь блаженемь старьци таковаа неизреченьнаа вожїа смотренїа. ꙗко бо и зде проси оу бога, и дасть емоу вь дрьжавѣ его, тако и до сего часа не вьсхоте ни едине вецји лишити се доуховные, нь вьса богь испльни емоу. вь истиноу бо, братїе моа любимаа и ѡтьци, чюдо бѣ зрети, егоже бѡꙗхоу се и трепетахоу вьсе страноу, тьи видимь бѣ ꙗко единь ѡт страньныхь нищь, расою обить, лежецјь на

земли на рогозинѣ, и камы емоу подь главою, всѣми кланꙗ-
емоу, и оумилꙗющоу се и просещоу оу вьсѣхь прощенїа и благо-
словенїа. нощи же бывши, простивьшимь се и благословивьшимь
се оу него вь ѣмь, ѡтидоше вь келїе слоужбы творити и нѣ-
колико мало покоа вькоусити. азь же и единь иереи оставихь
сь собою, и прѣбыхѡвѣ оу него вьсоу тоу нощь. полоунощи
же бывьшоу, вьтиша блажены старьць, и к томоу нѣ гла-
голати к мнѣ. бывшоу же врѣмени оутрьнѥ и зачьншоу пѣ-
тїю црьковьномоу, абїе просвѣти се лице блаженомоу старьцоу,
и вьздвигь на небо и рече· хвалите бога вь светыхь его, хва-
лите его и на оутврьждени силы его. азь же рѣхь емоу·
ѡтьче, кого видѣ говориши; он же вьзрѣвь на ме, глагола
ми· хвалите его и на силахь его, хвалите его и по прѣ-
мнѡгомоу владычьствїю его. и се рекшоу емоу, абїе прѣ-
божьствьныи доухь свои изпоустивь оуспе ѡ господѣ, азь же
падь на лици его, плакахь се горко на дльгь чась, и вьставь
благодарихь бога о сицеи кончинѣ видѣвь сего прѣподобнаго
моужа.

3. Iz života sv. Save. Od Domentijana.

Ч о у д о о в ь з д в и ж е н и и р а с л а б л ѥ н а а г о. Иногде
же соуштоу ѥмоу вь домоу сьпасовѣ вь мѣстѣ рекомѣмь
Житьчи, тоу бѣ нѣкьто чловѣкь вьсь ослаблѥнь роукама
и ногама, отьноудь не могы просто стати. сего приѥмь прѣ-
подобьныи по истинѣ оученикь христовь, подобе се владыцѣ
своѥмоу рекьшоумоу· вѣроуѥи вь мнѣ и дѣла ꙗже азь творю
и ть сьтворить, паче и больша сихь· владыка же ѥго Христось
словомь вьстави раслаблѥнааго вь овьчии коупѣли .ли. лѣть
сьлежешта· врьховьныи же Петрь апостоль Ѥнеꙗ раслаблѥ-
нааго вьздвиже· сии же прѣподобьныи, вьторыи апостоль,
тогожде владикы силоу имѣѥ, и молитвою вьздвиже расла-
блѣнааго оть многыхь лѣть сьлежештааго, по реченню све-
тыхь отьць светогорьскыхь· можааше бо, рече, и мрьтвыѥ
вьскрѣшати, нь оукланꙗаше се за велико ѥго сьмѣрениѥ,
вьзьмь же раслаблѥнааго и вьнесе и вь црьковь светоую, и
овь ношть вьсоу ста на молитвѣ просе помошти сь выше· и
никомоуже соуштоу сь нимь вь црькьви развѣ томоу самомоу

и ослаблѥномоу лежештоу прѣдь образомь христовѣмь, и
многыѥ молитвы сьтвори кь вышнѥмоу милости подателю,
прьвоѥ о себѣ, ꙗкоже Павль глаголеть· вьсакь архиѥреи
приносе жрьтвы прьвоѥ о себѣ, по томь же и о людьскыхь
невѣдѣниихь· и вь подвизѣ прилежьно прѣдьстоѥ, вьсь онебе-
сивь се доушею свѣтлою, и оумомь богомысльнымь прозре
седмосвѣтлаꙗ небеса, сь сльзами топлыми изь глыбины доу-
шевьныѥ зовы, вьздвигь прѣподобьнѣи роуцѣ свои на вы-
сотоу небесьноую моле се и глаголѥ· саваоте боже, не разори
моѥ основаниѥ, и сльньце праведьноѥ, неподвижимыи камени,
крѣпькаꙗ сило, непрѣсѣкаѥмыи жьзле, прѣвѣчьныи источьниче
и поуте истоваго сьпасениꙗ, и оброучьниче истиньныѥ славы,
наслѣдиꙗ некончаѥмаꙗ ништа, начетьче боудоуштимь бла-
гомь, испльнь десьными и шоуими блага, давыи благодѣть
свою чловѣкомь оувѣдѣти тебе истиньнаго бога· ты бо ми-
лоуѥши и сьпасаѥши своѥю волѥю и прѣмногыми штедро-
тами своими, хоте сьпасти се вьсакомоу чловѣкоу и вь ра-
зоумь истиньныи прийти· и ты господи Иисоу Христе, сыне
бога живаго, живеи вь вышьнихь сь ѥдиносоуштьнымь и
ѥдинородьнымь ти и сь светымь и благымь и живо-
творештимь ти доухомь, вьздвигноувыи словом древлѥ
раслаблѥнааго на одрѣ лежештааго, и вьдовичина сына на
погребениѥ носима, и прокаженыѥ словомь очиcтивыи, и
страшьнымь и вьсемогоуштимь и милосрьднымь гласомь
четвородьневьнаго Лазара адоу изь челюстии истрьгноувыи·
ты ныиꙗ вьсевидьнымь окомь твоимь и зде призри сь вы-
соты своѥѥ безмѣрьныѥ, и оуслыши молитвоу раба твоѥго
оуповающтааго на те, и прииди невидимою силою твоѥю,
ськроушивыи ключе адовыѥ, и растрьзавыи болѣзни сьмрьть-
ныѥ неизреченнымь и бесчисльнымь милосрьдиѥмь, прииди
и зде на сего раслаблѥнааго, и свободы оть одрьжештеѥ
ѥго болѣзни, и растрьгни сьоузы болѣзнии грѣховьныихь,
и обьнови свою тварь, да вьси людиѥ твои разоумѣють
силоу твою бесчисльноую и милост твою бесконьчьноую, и
да вьсѣми славить се прѣсветоѥ и вельлѣпьноѥ име твоѥ
отьца и сына и светааго доуха, ныиꙗ и присьно и вь вѣкы.
и коньчанѣ бывьши молитвѣ, ослаблѥныи же ꙗко оть сьна
вьскочивь и хождааше, славоу вьсылаѥ богоу и прѣподобь-
номоу оугодьникоу ѥго ѥромонахоу кирь Савѣ, новомоу чоу-

дотворьцоу, простивьшоумоу и словомь своимь светыимь, на земли соуштоумоу небесьноую власть имоуштоумоу оть владыкы своѥго Христа везати и раздрѣшати грѣхы на земли.

γ) Iz apokrifâ.

Слово ѡ прѣпренїю дїавола сь господомь нашим Їсоусомь христѡм. оче благослови.

Пришадьшоу Ісоусꙋ на горꙋ елеѡньскꙋю, и глагола ꙋченикомь своим: алчем здѣ дни .м. понеже хощꙋ прѣпирати се сь дїаволѡм, занеже вьорꙋжаетсе на нась велми. и алкавь се Їсоусь сь ꙋченики своими ꙗко да прѣпреть дїавола. и слишав же се дїаволь и разгнева се велми и облече се прѣд Ісꙋсѡм. и рѣче ка господꙋ: заклинаю те богом живим, да ми рѣчеши ѡткꙋдꙋ еси ты. Їсоусь рѣче: ѡт прѣвишнаго. и рѣче дїаволь: да сынь лїи еси ты прѣвышнаго? и рѣче Ісоусь: ꙗко ты рѣче дїаволѣ. и рѣче дїаволь: да аще ты еси сынь божїи, почто придѣ семо? нь иди на небеса и седы на своем прѣстолѣ, понеже твоꙗ сꙋть небеса а моꙗ ѥст земла. и рѣче Ісоусь: пришаль есам погꙋбыть тебѣ ѡт лица землїи ꙗко единого чловѣка. и рѣче дїаволь: иди ты на свои прѣстоль, твоꙗ сꙋть небеса а моꙗ ѥст землꙗ. аще ли то не хощеши, аггелы мои аггель твоих горшии сꙋт и силны, и изгꙋбеть тебѣ ꙗко единого ѡт чловѣкь а тело твоѥ погꙋбѣть. и рѣче Їсоусь: о горѣ тебѣ дїаволѣ и са аггелы твоими и сь светилници твоими! понеже азь пришаль есам на землю погꙋбиты тебѣ и сь аггелы и сьветилници твоими и потрѣбыты ѡт лиц землѥ. и рѣче дїаволь: а что сꙋт светилници мои? Ісоусь рѣче: творѣщии дѣла твоꙗ. рѣче дїаволь: что сꙋт дѣла моꙗ? Ісоусь рѣче: твоꙗ дѣла сꙋт разбоиничаство, блꙋд, зависть, ревность, оганно ꙗрѣнїе, тма, ненависть, и всакаа неправда. и рѣче дїаволь: право рѣче, ꙗко то сꙋт дѣла моꙗ; нь паче тебѣ силны есам и аггелы мои аггель твоих. Исоусь рѣче: горѣ тебѣ дїаволѣ, ꙗко прѣластникь еси всем чловѣком, нь посрамити те имам вь скорѣ. и рѣче дїаволь: ти ли мои прѣластникь еси, ꙗко ѡт жены рѡдїл се еси. Їсоусь рѣче: добре веси и ꙗко ѡт жены родих се. да ва ѡны час слово

мое сьблюдѣтсе егоже ради чловѣка вьздахь вь образѣ своѥм, и нехощꙋ ѡтстꙋпиты ѡт него вь векы. и рѣче дїаволь: о чловѣце ли, егоже саздаа глаголеши. ꙗко неѡтстꙋпиты ве векы ѡт него. да аще тебѣ сьгрѣшить и славꙋ и часть твою оставить, а волꙋ мою и дела моꙗ сьтворить, тогда что сьтворишїи емꙋ? и рѣче Їсꙋсь: слышїи дїаволѣ! аще чловѣкь сьтворить волꙋ твою, а мою славꙋ и часть оставить и живеть .м. лѣт или .н. и пакы на конаць покаѥтсе, и страннїе начнеть прїемати вь дѡм, нагїе одеваты, алчних напитаты и жедьнїих напоиты, сь иною добродѣтелїю и прѣждѣ вьсех ѡтсечетсе дель твоих и начнеть глаголати: господи помилꙋи ме сьгрѣшившаго тебѣ. и того помилꙋю и пошлю емꙋ благꙋю сьмрьть. и предамь его архаггелꙋ михаилꙋ сь слꙋгами и вьведꙋть его вь место покоиню. и еще слыши дїаволѣ! аще ли живеть чловѣкь .м. лѣт или .н. вь делѣх твоих и к томꙋ ка мне не обратить се ни сатворить преждѣ рѣченїих моих добродѣтелых, и рѣчеть: господи помилꙋи и прости ме сьгрѣшившаго тебѣ, томꙋ пошлю сьмрьть лютꙋю и напраснꙋ и прѣдам его аггелꙋ моемꙋ емꙋже лице пламеное и ведет его в тмꙋ кромешꙋю вь ѡгань негасими мꙋчитї се с тобою, дїаволѣ, и се рекь Їсꙋсь, обрати се ѡт него, и вьзыдѣ на горꙋ високꙋ. и тꙋ вси дїаволы сьвькꙋпише се тмѣ тмами и тисꙋще тисꙋщами дїаволь. и вьорꙋжише се на господа, и рѣче дїаволь: чюдеса и силы моѥ ꙋкрѣпите се, и подите прѣд мною, азь же поидꙋ по вас. христось бо великь сꙋпостать пришаль ѥст на ны, и славꙋ и чьсть нашꙋ погꙋбиты хощет. Егда бо ѡтьць его сьзда адама, то азь не рачих поклонити се ни целовати его. и того радї сьврьже ме сь небесь ѡтьць его. и тога радї хощꙋ вьздати ѡтмащенїе сынꙋ его христꙋ. нь поидѣте вїи прѣд мною и азь по вась идꙋ. И тако идꙋщим им на господа, и вьзыдѣ прах ѡт дїаволь. и видѣвше ꙋченици господни, горы трѣпещꙋще се и морѣ смꙋщающе се ѡт силы бесовскые. и рѣше ꙋченици господни: видѣхом трꙋсь ѡт весовь и гласы их слишахѡм и трѣпеть нас прїеть. и изьшадше .аі. наприщ и видев же петарь выпаль их ꙋжасе се и ѡтбеже ѡт господа .г. паприща. и рече емꙋ господь: петрѣ что твориши? и покаꙗв же се петарь и вазврати се ка господꙋ, и ста иза рамꙋ его зрѣти. и видѣв же Ісоусь ꙋжасающе се ꙋченикы и рѣче им: что ꙋжасаетесе? кто сьврьже сьтанꙋ сь

небесь? и рѣче емȣ петар: ты единородьнїи сынь и ѡтьць твои сь светимь дȣхомь ·г· лица едино божьство и едина слава вь ·г· собьстьва неразлȣчимаа, ѡтьць и сынь и светы дȣхь и повелѣ їсȣсь прїиты облакȣ сь небесь на землю ꙗко мльнїи, и вьсхититы сьтанȣ и обеситы стрьмоглавь за нозѣ его на облацѣх небесних и быст тако. и силы его разгнаа ꙗко дим. и бежеще вьпїахȣ: что сьстворим хȣдїи или гдѣ сакрити се имамь вь пещерах или вь глѫбинах морскых. юже бо кнеза нашего христось на облацѣх небесних обесы; о горѣ нам! и тогда видѣвь дїаволь, ꙗко скончасе слово, еже христось рѣче, и вьзȣпивъ велїем гласѡм глаголюще: помилȣи ме господи, не погоуби менѣ, нь спȣсти ме на землю, да иже вь име моѥ неподобьное верȣеть, да творȣ им пакосты, и таковы вси обратет се кь тебѣ. и се рекшȣ дїаволȣ кь їсȣсȣ сьмислившȣ се емȣ, и повѣлѣ облакȣ ѡтрѣшити дїавола и падѣ на землю ꙗко мльнїа. и напльнише се ȣста емȣ храпанїа великаго и вапаꙗ. и вьсклони се хитити се господа. и рѣче емȣ їсȣс: пакы ли тожде слиши, дїаволѣ? и идȣ ни плȣнȣ на те, слина бо моꙗ света ѥст и ветарь ѡд ȣсть моих свет ѥсть. и рѣче емȣ дїаволь: аще не поборȣ се с тобою, не бȣдȣ тачань вишнемȣ, нь вьлезȣ кнезȣ жидовскомȣ в срдце и сьтворȣ, да те на крьсте пригвоздѣть, и ȣморѣт те. и рѣче емȣ їсȣсь: право сȣдиль еси, дїаволѣ, вьпасти ми ѥст вь рȣце чловѣкѡм грѣшником и крстȣ на немже распьнȣт ме, тȣ начнȣть емȣ кланати се, а на тебѣ вьсплȣють. и рѣче дїаволь: азь сьтворих їѡана ȣсекнȣты прѣд ирѡдомь царем. и рѣче емȣ їсȣсь: їѡань же ме крьсти, нь нѣст ȣмрьль, нь живь ѥст. рѣче дїаволь: да бых видѣль, когда си се родил, то бих пришаль на место то, и матер бых твою погȣбилъ а тебе бих раскривиль. и пакы рѣче емȣ їсȣсь: кто можеть пшеницȣ жети на вльчьци, вино сьбирати ѡт трьнїа. и не ѡтвеща емȣ ничесоже, и повелѣ їсȣсь растȣпити се землїи ·т· сежаних вь широтȣ, и потрѣсе земла на четири страны и растȣпи се по повелѣнїю божїю. и рѣче їсȣсь: виждь дїаволѣ величастьво за тобом. и озрѣ се дїаволь и видѣвь за собою пропасть великȣю. и жасе се и рѣче: что се ѥст господи? и рѣче їсȣсь: вьниди и виждь, дїаволѣ! рѣче дїаволь: глькоко лы ѥст се? рѣче їсȣсь емȣ: бывшиїи юноша ѡт ·л· лѣт вьзрастом. и да вазметь камень противȣ силы своѥ и вьврьжеть и идеть. за ·г· лѣт и не можеть на дно сьнити, идеже ты хощеши прѣбикатї дїаволѣ, тȣ хощȣ те свезати ȣзами нерѣшиними и посаждȣ те вь прѣисподьнїих земли, и прѣбȣдеши тȣ до скончанїа века сего. и рѣче дїаволь: а потом что бȣдеть? рѣче їсȣсь: ·а· лето родить се жито много и вино, ·в· лето сьтворȣ да не обрѣщетсе ни спȣд жита, ни мера вина по васеи земли. и рѣче дїавол: а потом что? рѣче їсȣсь: створȣ ·г· лета ꙗко ·г· мѣсеца а ·г· мѣсеца ꙗко ·г· нѣдѣлю, а ·г· недѣле ꙗко ·г· днїи, а ·г· днїи ꙗко ·г· часы, а ·г· часы ꙗко ·г· чрьте. и рѣче дїаволь: потом господи что пакы? рѣче їсȣсь: сьвїю небеса ꙗко свитакь, и раждегȣ землю ꙗко огань, и рѣкȣ морȣ, да исахнет ꙗко камень, и прїити имам на место свое, еже нарицает се хижина. тȣ имать прїити мати моꙗ, иже ме роды, и иѡань богословь, и илїа енохь, иже несȣт вькȣсили сьмрьты. и тогда те имам погȣбиты дїаволѣ сь всемы аггелы твоими. богȣ нашемȣ слава и часть и поклананїе оцȣ и сынȣ и светомȣ дȣхȣ и нинꙗ.

б) Iz ljetopisa.

1. Iz srpskoga ljetopisa po rukopisu koprivničkom XV. vijeka.

Ovaj je komad uzet iz Stojana Novakovića knjige „Primeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga“. Drugo izdanje. U Beogradu 1889. str. 261—264.

Понѥже вь кратьцѣ сложено бысть о памети древьныихь вѣкь и скоро текоуштиихь временехь и лѣтѣхь и о бывьшиихь царехь, како царьствоваше оть начела и по потопѣ даже и до сихь послѣдьниихь врѣмень, подобьно ѥсть вьспоменоути и о срьбскои земли, како оувѣрена бысть, кьто ли начельствоваше вь нѥи и вь сиꙗ послѣдьнꙗꙗ наша врѣмена. Кь тѣмь бо намь паче слово прѣдьлежить благолюбьзно и вьсакоѥ почьсти достоино. Ꙗвише бо се нам вь нѥи велици свѣтильници мироу, ови апостоломь равьночьстьни, дроузи мироточьци и чоудотворьци, инни оучителиѥ велици и архиѥрениѥ достоблаженни и множьство прѣподобныихь и праведьныихь.

Вь нихь же ꙗви се великыи отьць нашь и прьвыи светильникь тоѥ землѥ, светыи Симеонь Неманꙗ, новыи муроточьць, оутврьдивь православиѥ, потрѣбивь ѥреси своѥго отьчьства срьбьскыѥ земли. Роди же и сыны .г. Стефана, прьвовѣньчанааго кралꙗ, и Вькана, кнеза вьсои Зети и хльмьскои земли, и светааго Савоу, прьвааго архиѥпископа. И ѥлика многа добродѣꙗниꙗ и милостыниѥ сьтвори и храмы же и вьздвиже и православиѥ вьсѣꙗ, нѣсть моштьно изрешти, обаче сама благодать светааго доуха на нѥмь изꙗви. Сьзида же и црькви великыѥ, Стоуденицоу же глаголю, великоую лавроу прѣсветыѥ Богородице, и оу Топлици храмь пресветыѥ Богородице, и светааго Николы храмь митрополию, и иныѥ божьстьвьныѥ храмы, ихь же не доспѣхомь вьспоменоути. Стефань же сынь ѥго, приѥмь благословениѥ отьца своѥго по Иꙗковоу, вьсемоу подобьнь бысть отьцоу своѥмоу, глаголю же боголюбивь, милостивь, благь, кротькь, благоразоумьнь, и ѥликь симь подобьна, добрѣ праве и сьблюдаѥ отьчьство своѥ. Роди же и сыны .д.: Радослава, Прѣдислава, Владислава и прьваго Оуроша. Сьзида же и великоу црькьвь, архиѥпископиѥ Житьчоу сь иныими многыими храмы. Оставлꙗѥть же кралѥвьство сыноу своѥмоу Радославоу. Прилоучи же се Радославоу кралю жена Далида она, или решти новыи Ѥзавель, и ѥлика пострада, нь обаче несьнѣдень бысть ѥхидною. Владиславь же по нѥмь прѣѥмлеть кралѥвьство, и ть же богооугодьно и благочьстьно поживь. Сьзида же и храмь великь и чьстьнь, славьноѥ вьзнесениѥ Христа Бога нашего, глаголѥмыи Милешева. По семь прѣѥмлѥть кралѥвьство брать ѥго прьвыи Оурошь, иже и нареченыи храпавыи краль. И ть благочьстьно поживь, и добрѣ праве православиѥ отьць своихь.

Многа же озлоблѥниꙗ и скрьби оть оугрьскааго кралы приѥмлѥть по пророчьскомоу словоу: многии скрьби праведьныимь, нь оть вьсѣхь избави ѥго Господь! Роди же и сына два, Драгоутина и Милоутина, иже нареченыихь Стефань краль и Оурошь краль. Сьзида же и црькви великыѥ, Сопоꙗни глаголю и Градьць, и ина достодивьнаꙗ исправлѥниꙗ сьтвори ревьноуѥ православию своихь родителии. Прѣдиславь же, сынь прковѣньчанааго кралꙗ Стефана, топлою вѣрою разгорѣвь се и божьстьвьныимь светааго доуха распаливь

се огнѥмь, и вьса красьнаꙗ вѣка сего ничьто же вьмѣнивь, изволи иночьскоѥ житиѥ, послѣди же поставлꙗѥть се архиѥпископомь вь своѥмь отьчьствѣ по светомь Арсении, третии по светомь Савѣ стрии своѥмь, и ть же Сава наречень бываѥть и вь вьсемь подобьнь стрию своѥмоу. Стефань же, Оурошевь сынь, по своѥмь отьци прѣѥмлѥть кралѥвьство, и паче на любовь божию и на православиѥ распалꙗѥ се, и достохвально и благооучьстьно сьблюдаѥ отьчьство си, пожить богооугодьно житиѥ, инокыихь любе, старьце почитаѥть, младыихь питѣѥ, вьсакоу же правьдоу и истиноу испланꙗѥ, вь симь же постомь и молитвою своѥ тело оудроучаѥ ѥлико изрешти нѣсть моштьно. Роди же и сына два, Владислава кралꙗ и Оурошица. Ть же Оурошиць свѣтло вь благочьстии коньчиноу приѥмь, гробоу прѣдаѥть се, положень бысть вь митрополии ахильскои, и благодатию светааго доуха муро изливаѥть, ꙗкоже ѥсть вѣдомо вьсѣмь. Владиславь же изьгнань бысть дѣчаньскыимь кралѥмь на Оугре, и тамо коньць приѥмлѥть. Стефань же краль, сихь отьць прѣжде реченыи, сьздавь црькьвь светааго Георгиꙗ оу Расоу, и блаженоую кончиноу постизаѥть, измѣнивь земльныимь царьство небесьноѥ вь лѣто ѕѡке (6825=1317). Сь же Стефань краль, похвалѥныи оть дѣль своихь, при животѣ своѥмь призиваѥть брата своѥго, светааго кралꙗ Оуроша, и томоу вьроучаѥть правити кралѥвьство отьчьства си. Сь же вьторыи Оурошь прѣѥмлѥть кралѥвьство, много сы вь милостыни, ꙗкоже инь оть краль и царь никьто ни прьвѣѥ ниже по сихь. Гдѣ бо не слышаше се ѥгова милостыниꙗ и правьда по вьсѣхь ѥзыцѣхь? Достизаѥть же вьсточьныѥ страны, глаголю же Иѥросолимь и Синаю и ѥгипьтьскоую землю, и по вьсои грьчьскои и словѣньскои земли, даже и островы поморьскыѥ и заморьскыѥ, тамо вьсоудь ѥгова милостыниꙗ достиже, и ревьность и любовь, ꙗже о Бозѣ, обꙗви се. И црькви сьзидаше се, и больнице сьчинише се, ꙗкоже тамо живоуштиимь быти вь оудивлѥнии, понѥже и Богь оумножи царьство ѥго, царьствова бо лѣта .мв. Сьзида же вь отьчьствѣ своѥмь црькви великыѥ и чьстьныѥ, сихь оукраси, ꙗкоже и до нынꙗ видимо ѥсть, глаголю же вь Светои Горѣ великоую лавроу, домь прѣчистыѥ Богородице хиландарьскыѥ, и светааго прьвомоученика Христова Стефана при градоу Звечани, ѥже ѥсть

Баньска, идѣже и светыѥ ѥго мошти лежеть, и вьсе стѣны златомь оукраси, ꙗкоже мьнѣти се полити или позлаштене быти. Ѥште же и цръкьвь ѥпископию градьчаньскоую, и оу Призрѣнѣ митрополию и светаaго Стефана и оу Скопию троѥроучицоу и светаaго Георгиꙗ на Сѣравѣ, и вь Нагоричинѣ светаaго Георгиꙗ и вь Солоунѣ светоую Троицоу сьзидавь и оукрасивь, и полате вьздвигь и хрисовоуль оутврьдивь оу царь гръчьскиихь, ꙗко да ѥсть вь область домоу прѣсветыѥ Богородице хиландарьскыѥ. Сьзида же и вь богосьзданѣмь Константинѣ градѣ цръкви, и больнице вьдвиже. И кьто можеть сихь вь кратьцѣ изрешти ѥлика сьзида и обноки по иныихь землꙗхь, чьто же ли ѥсть вь сихь вьсьнѣти? Обаче благочьстьно и богооугодьно поживь блаженыи коньць постизаѥть вь лѣто ·ꙅѡко· (6829=1321). Роди же и сына два, Стефана кралꙗ дѣчаньскааго, Оуроша третиꙗаго, и Константина, иже вь Звечани градоу лежеть светыѥ мошти ѥго.

2. Iz „Повести от житиа кнеза Лазара и негова воиводе Милоша Обилића и остале србске све господе кои билоу на полоу косовоу".

Ova priča o boju Kosovskom crpena je iz narodnih tradicija negdje u prvoj polovici osamnaestoga vijeka, kad se počeo noviji srpski književni i prosvjetno-školski život, koji je i u jeziku i u navikama i u svezama i u upravi počeo lomiti sa starim tradicijama.

Komad, što ga donosimo, uzet je iz izdanja, kako ga je uredio Stojan Novaković i štampao u X. knjizi „Starinâ".

По гибели Мрначевића промисломь божиимь поставише кнеза Лазара на престоль србски са благословениемь четири патриара васеленска и васего сабора србскаго. И тако кнезь Лазарь бисть господинь Срблемь, и пребиваше оу свакои правди оу праkоме соудоу. Имаше око милостиво, роуци податливе ка васакомоу чловекоу. Имадиаше сина три: Стевана деспота и Лазара и Воуика, и двие кћери: прво кћи Мара, пронаречена Видосава, коꙗ би дата за Воука Бранковића, дроуга кћи Ела, коꙗ бисть дата за Милоша Обилића.

У то време славни кнезь Лазарь изь лова ездиꙗше коне са своимь двиема зетовима ка своемоу биелоу двороу, а то гледаю двие кћери Лазара с висока чардака. Видосава говори дроугами и сестри Ели: видите ли сада чоуда, како мои отаць кнез Лазарь езди кона, з десноу страноу Милошь Обилићь, с лиевоу страноу Воукь Бранковићь. Ела нои таино говори: моꙗ драга и премила сестрице, да не зна нашь кнезь Лазарь Милоша добра юнака и паметь неговоу и вриедности негове, не би га метао з десне стране да кона езди. Када то чоу Видосава, поскочи како охола девица, и оудари е, свою сестроу Елоу, роукомь оуз образь, на роуци ои прстенови златни потоноуше Ели оу лице. Окваси се леви образь, оудари ои крвца низ прси. И оу та чась славни кнезь Лазарь са своимь двиема зетовима ка своемоу биелоу двороу коне доездише. Ела крвава пред дворе изиде, Милошоу добра кона примаше, а лице крваво пешкиромь сакриваше. Милошь виће Елоу крвавоу, и рече: што ти е, Ело, лице крваво? Она немоу све право каза, како е сестра оубила. Милошь из срца оузданоу, и оузе Воука Бранковића за роукоу, те га далеко од двора одведе, и рече моу: Караи, брате, виерницоу твою, олоу Видосавоу, да не говори злие риечи, да не зове поглавица лоуди орꙗтима; ако е ти не ћеш карати, богомь ти се тешко коунемь и витешкомь моомь десницомь, када боудемо оу поутоу ездећи на конма на поле Косово, ꙗ ћоу тебе оузети за поꙗсь, тере те о седла немилостиво изметноути, роукомь ћоу те роуци монои испот кона додавати, како но воук воукоу ꙗне кад додае, пак ћоу тобомь оударити о камен и о землоу како оно гладань орло жабом корначом, однићоу те оу монои десници каконо рти зеца пред ловцима, и дароваћоу те виерници твонои олои Видосави или жива или мртва, за што она оучини мою матерь кобиломь; нека скак зна што оучини Обилићь Милошь, и нека свакн зна и чоуе и види, да ниесам Милош Кобилић него Обилић и право храбри детић. До то се доба зва Милош Обилић, а о то доба Кобилић, за што една женска глава ола изоусти.

И тако Бранковићь чоу те страшне риечи од Милоша, од страха оублеће, доуша моу се заседе, проговорити не може. А то моу Милош све говораше, али за нега зле воле имадиꙗше и веће моу не поменоу, него га поусти оу свое дворе,

а Милошь оу свою воискоу оде и верно свога господара слоужаше.

Али моу отиде лоукави Боук Бранковић на Милоша врло лагати и лажоу износити, с коном ће своу србскоу господоу изгоубити. Поче кнезоу Лазароу говорити: дркћем како проут, мртви ме знои попаде како се чоуе, кои ти се гласъ носи за Милошемь Кобилићемь, да ће ти невероу оучинити на полю Косовоу, кад боудеш с царемь бои бити. Кнезь Лазарь говори: моучи, Боуче, кто тоу лажоу изнесе, Милошь е мои штит перни, и оу немоу стои сва моꙗ снага и крепость, Милошь ће оставити споменъ оу виекь на полоу Косовꙋ докле се зовоу разтроузи.

И оу то поче кнегина Милица говорити: господине кнеже Лазаре, видимь, да оћешь поћи на поле Косово, али с' мало оустави з господомь, докле видишь, оће ли што бити истина од Милошеве невере. Кнезь Лазарь говори: госпо о Милица, не би ти се садь оуставио, да се не би никадь вратио с пола Косова. Тадаи моу госпоћа Милица говори: а ти поћи с Богомь, господине мои, него те иоште желно молимь, како мога господара, изпоуни мени волоу за лоубав нашоу, тако ти завета, кои е међоу нами, што верни моужеви даю верним женамь, и тако ти рода, кога сам сь тобомь родила, и тако твоꙗ воиска здраво одила, немои ме оукорити, што ћоу ти говорити, немои ми деветь браће оу бои водити, немои ме жалосно оуцвиелити, немои ми оучинити да погине колено срца Юга Богдановића. Кнез Лазарь Милици говори: за то ти, Милице госпођо, не могоу испоунити волоу твою, за што оу твоои браћи стои сва моа снага, та копла сломити се не могꙋ; тако се о дице Юговића беседи, да и царь тоурски од ни стра има, вредниꙗꙗ соу твоꙗ браћа бои бити, него да се скоупи сва земла србска. Тадаи моу се Милица са соузами поклони и рече: тако ти Богь твою дрьжавоу сачоувао и здраво, а ти ми едного браца од заклетве сестрици остави за милоштоу, нека се старца Юга поꙗса честитога остане крви и колена и гласа на овоме краю, и да знашь, господине кнеже Лазаре, теби данась Милица пророкоуе, да од те воиске мало ће остати. Кнезь Лазарь Милицоу разговара: госпођо Милице, срамота би било твомоу братоу од мое воиске остати, рекли би воиници: од ни ни юнака нити е од юнака. Пакь кнезь

Лазарь рече: з богомь остани, Милице госпођо, соузе ми твое срдце стрнеламь обранаваоу. Пак кнез Лазарь на кона своега оусиде, и воискоу своию обрати на поле Косово.

e) Iz romana i pripovijedaka.

1. Iz pripovijetke o Aleksandru Velikom.

Najmiliji predmet zabavne književnosti srednjega vijeka bijaše život Aleksandra Velikoga, kako ga je pripovijedanje potonjih vremena i narodâ, baštinikâ staroga svijeta, romantički iskitilo prema svojemu mišljenju i svojoj fantaziji. Komad, što je ovdje otisnut, uzet je iz Novakovićeva izdanja: Pripovetka o Aleksandru Velikom u staroj srpskoj književnosti. (Glasnik srpskog učenog društva II. IX. Beograd 1878.) Osnova je izdanju jedan od najboljih tekstova ove pripovijetke, što se čuva u beogradskoj narodnoj biblioteci pod br. 117., dok je V. Jagić u Starinama III. uzeo za osnovu svojemu izdanju rukopis iz knjižnice knezova Lobkovica u Roudnici u sjevernoj Češkoj, koji je pisan bosanskom ćirilicom u narječju čakavskom XV. vijeka.

(Iz ovoga roudničkoga teksta uzeto je i ono, što ima u F. Petračića-Milerovoj hrv. čitanci za više razrede srednjih učilišta.)

Smrt Aleksandrova.

Вь ть дьнь прiидоше ѥрен оть Ѥроусалима, принесоше ѥмоу шаторь великь зѣло, и вьзвѣстише ѥмоу, глаголюште: ꙗко пророкь Ѥремиꙗ оумреть. Алексен'дрь царь оскрьбивь се не мало, и вь ть дьнь прiидоше кь нѥмоу мнози оть града, ѥгоже сьздаль бѣше, Алексан'дрию, и рекоше: цароу Алексен'дре града ѥгоже сьздаль ѥси ты, не можемь жити вь нѥмь никако. Алексен'дрь рече: за што? они же кь нѥмоу рекоше: змиѥ великиѥ оть рѣки нил'скыѥ исходеть, и лоуди оухапаюште и ѥдомь оумирають. Алексен'дрь же кь нимь рече: идете вь Ѥросалимь, и кости ѥврейского пророка Иѥремиѥ вьзьм'ше и на крьсть сихь оу градь оузнгiете оу зьдь, того бо молитва ѥдь змииннь исцѣлиаѥть. И оть толѣ и до дьньсь оу Алексан'дрiи змиꙗ чловѣка оухапати не можеть.

*

Въ дьнь жена къ Алексен'дроу приде глаголюшти: моужь мои злобить ме и караѥть ме много. Алексен'дръ рече: всакои жене глава ѥсть моужь, мене нѣсть дано жене соудити прѣдь моужеми. А она же си моужа на оубіиство поноудити хотеше, рече: о цароу, мене же биѥть, тебѣ же невѣр'нь ѥсть. Алексен'дрь же рече: нѣсть ти дан'но моужоу соудити; вь царстви бо моѥмь жены моужемь не соудеть, горе бо, рече, зем'ли, вь нѥи же жена обладаѥть, жена бо на ѥдиноу потрѣбоу оть бога сьтвори се дѣтородства ради, моужоу потрѣб'на ѥсть и подроуч'на, и се рекь Алексен'дрь ѥзика ѥи оурезати повеле.

И вь ть дьнь пристоупи кь Алексен'дроу двородрьжица ѥговь Дан'дароушь, иже милостьнь Алексен'дроу и любимь зѣло и вѣр'нь до кон'ца, краткь же тѣломь, нь храбрь зѣло, и воиникь доб'рь зѣло, кь Алексен'дроу рече: великыи цароу Алексен'дре, подоб'но ѥсть, ꙗко да властеле твои домове своѥ видѣть; многа бо лѣта соуть, оть нелиже оть домовь своихь заш'ли соуть. и тоу Алексен'дрь дари многиѥ повеле принести, и тоу вел'моуже дарова царскими стемами и многоцѣн'ними діадимами и великими царскими крьз'ни, и красними и див'ними арапьскими фарижи, и множьствомь незьчтен'нимь злата и бисера. и тако в'сакомоу вь своѥ царство отправити се повеле. самь же сь материю своѥю и сь женою и сь свобод'ними витези вь витал'ски гори ловити поиде. и вь ть дьнь Бринеоушь кь Алексен'дроу пристоупи и рече: Алексен'дре цароу, даждь ми макиѥдоніиско господство! Алексен'дрь же кь нѥмоу рече: любимыи и мили мои Бринеоушоу, азь в'семоу свѣтоу царь ѥсьмь, нь людіе макиѥдон'скимь царемь зовоуть ме, нь вьз'ми себѣ Ливию и Киликію в'соу и великоу Ан'тіохію. и сіѥ Бринеоушь не вьсхоте, нь помиш'лꙗаше вь себе: ꙗко аште Алексен'дрь оумреть, азь в'семоу свѣтоу царь боудоу. и тако ѥдь[1] растворивь, Алексен'дрь же вькоусивь, и вь ть часъ стоудень бысть ꙗко кроушьць, и осетивь ꙗко отроувень бысть, и рече: о любими мои врачоу Филипе, вѣдомо да ѥсть тебѣ, ꙗко вь сладкомѣ винѣ гор'ка вькоусихь ѥда. Филипь же сиѥ слышавь, и степемоу[2] сь главы своѥѥ сьврьгь на зем'лю, и

[1] otrov mu je poslala majka Minerva iz Maćedonije.

[2] стемоу.

билiа нѣкаа топ'лꙗше сь целимь теріакиѥмь[1], и Алексен'дроу даде пити. се же слышавь Бринеоушевь брать Лев'кадоушь, и Алексен'дрове сьмрьти видѣти не могыи, на мьчь свои налегь, самь себе оубоде.

Алексен'дрь же кь врачоу своѥмоу Филипоу рече: можеши ли ме сьмрьти избавити, о Филипе? Филипь же кь нѥмоу сь плачемь рече: о вьсега свѣта цароу, Алексен'дре, идеже богь хоштеть, побѣждаѥть се ѥстьства чинь; да невьзмож'но ми ѥ помошти ти, понеже прѣодолѣла ѥсть ѥдов'наа стоудень срьдца твоѥго топлотоу. нь сие помошти ти могоу, ꙗко да .г. дьни живь боудеши, дон'деже вса царствіа оурединши. се же Алексен'дрь слышавь, главою же помаꙗвь, и просльзикь се, рече: о соуѥт'наа славо чловѣчьскаа, како вь малѣ ꙗвлꙗѥши се, а вь скорѣ погибаѥши! добрѣ бо рече рекыи: нѣсть на земли радость, ѥиже не примешаѥть се жалость, ни ѥ на зем'ли слава непрѣлож'наа! о зем'лѥ и сльн'це и людіе и твари, плачите мене дьньсь, вь малѣ бо на свѣть ꙗвихь се, а вь скорѣ подь землю зандохь. о землѥ, моꙗ мати, како красниѥ чловѣкы оть зем'лѥ оупитав'ши, и напрасно ихь кь себѣ приѥм'лѥши! о неоустав'наа чловѣчьскаа чести, како кь мнѣ тихо посмѣꙗ се, и паки ме кь зем'ли отсилаѥши! о воѥ сил'ни и моштни и любиміи мои Макиѥдоніане, аште вьзмож'но ви ѥсть сьмрьти отети ме дьньсь, да сь вама в'сегда боудоу, за мене дьньсь сьмрьтію бите се, похитити бо ме оть вась пришла ѥсть. се же слышав'ше Макиѥдоніане, сь плачемь рекоше кь Алексен'дроу: Алексен'дре, сил'ныи господине, аште би вьзмож'но сьмрьти откоупити те дьньсь, животь нашь вьси дали бисмо за тебе, нь намь невьзмож'но ѥсть, богоу ѥдномоу вьз'мож'но. нь ты на земли добрѣ пожиль ѥси, и сьмрьть твоꙗ поч'тена ѥсть. бол'ша ѥсть нег'ли иномоу животь. походи оубо, Алексен'дре, походи, на оуготован'ноѥ тебѣ оть бога мѣсто, на зем'ли бо добрѣ царствоваль ѥси, и тамо раꙗ наслѣдити имаши.

Филипь же врачь Алексен'дровь мьскоу живоу рас'сѣкь, оу нои Алексен'дра посади сѣдети. и вса земльнаа царствіа и господст'ва и в'се к'незе по достоꙗанию оурединвь, Олим'біадоу же матерь свою и Роксан'доу царицоу за роуке поѥмь, Пото-

[1] теріакомь.

ломеа же и Филона себѣ призвавь, рече: любимаа моꙗ и слад'каа присныꙗ братіѥ, Потоломею и Филоне, женоу мою и матерь вамь дьньсь прѣдавамь, ꙗко да мою поминающе иже кь вамь срьдьчьноу лоубовь, и нихь почтено сьмрьти дохраните и македониска царствиіа добре оуредите. тело же мое оу Александри оукопанте; мене же паки оузрети имате тогда, егда мрьтви оть гробовь вьстаноуть. вѣдомо да есть вамь, ꙗко на последьникь летомь Перьшане Макѥдоніани обладати имоуть, ꙗкоже и міи Перьсидомь обладамо дьньсь. и се рекь Александрь, Роксандоу за роукоу приемь, сладько сию облобизаше, глаголе: Дариѥва дьшти и моꙗ мила доуше и срьдце и свете очию моею, вьсего света царице, Роксандо! вѣси ли, оть нелиже честь моꙗ приплете ме кь тебе, колико извештание срьдца моего и лоуб'ве кь тебе оуказахь, ꙗкоже ниедин моужь кь своеи жени; такожде и тіи кь мнѣ лоубовь и чьсть верьно сьблоуде ꙗкоже ниедина жена кь своемоу моужоу такожде. да вѣдомо да есть тебѣ, ꙗко дьньсь лоубовь наша растрьгноути се имать, отхождоу оубо вь поуть невратими и вь мѣсто оуготован'ное мнѣ по дѣломь. ти же ми, Роксандо, остани сь богомь, моꙗ мила лоубьви. и се рекь Александрь, облобизавь ю, отпоусти. и тако властеле на целовь призвавь, и сь вьсеми по редоу исцеливавь се, сь плачемь кь нимь рече: о лоубими мои и мили Македоници витези, и прочи ѥзици, Александра дроугога кь томоу не имате. и сие рекь, рече: приведите ми великаго Доучипала моего. и приведоше прѣдь нимь Доучипала. Доучипаль же Алексен'дра видѣвь оумирающта и многожел'но повишта, и много порьзавь ногама зем'лю копаѥ, Алексен'дровь облобизаше од'рь. Алексен'дрь же похвативь его за гривоу, рече: о мили мои коню Доучипале, не кь томоу дроугыи Алексен'дрь вьсѣсти на те имать. и тоу Вринеоуша оного видѣвь, кь немоу рече: о любимыи мои Вринеоушоу, не вѣси ли, колика благаа сьтворихь тебѣ? По что зло за добро вьз'даль ми ѥси, по что отров'нога ѥда напоиль ме еси? нь проклеть да ѥсть господарь, кои храни господского оубінцоу и блоудника господске коукѥ; проклеть да ѥсть, к'то хранить градоиздавчию. нь зла оубіи, да се зло прѣкрати. и тоу Доучипаль скочи, Вринеоуша оного за врать похвативь, и на землю притиште, и ногами своими до сьмрьти оуби. Алексен'дрь же сиѥ видѣвь, рече: попи, брате Ври-

неоушоу, чашоу, юже ми посłоужиль ѥси. Потоломеи же п'сомь рас'сешти ѥго повеле.

Алексен'дрь же на властеле своѥ позрѣвь, и главою помаꙗвь и жел'но проплакавь, рече: о любими мои свега свѣта цариѥ, и вьси витези и прочи кон'ници, како в'соу вьселюен'ноу прѣіѥхь и до раꙗ доидохь, идѣже Адамь прѣдѣдь нашь жиль бѣше. и в'се крае земле видехомь, и висиноу небесноу оузнахомь и гльбиноу мора разоумехомь, нь оубежати не могохомь горькога напраснаго сьмрьтнаго срьпа. ви же зрите ме оумирающта, помошти ми хоштете, нь не можете. нь похождоу оубо, похождоу, идеже соуть вьси оумрьши оть века, ви же останете ми з'богомь, мене до сьмрьти поменоующте; видети бо се имамо тамо ѥгда мрьтви оть гробовь вьстаноуть на соудишти страшномь.

И се рекь, силнии царь Александрь и оумрѣ вь земли нарицаеме Герсемѣ, вь странѣ халдѣисцѣи, близоу Єгупта. вь земли Мѣгюрѣціи сирсціи, на рѣци Нилѣ, на мѣсте, идѣже Іосіфь прѣкраснiи .з. житниць Фараоноу цароу сьтвориль бѣше. и толико плачь и жалость сьтвори се тоу, никтоже нигдѣ не слыша елико тоу. и тако вьзеше тело, сь чьстію вь Александрїю донесоше. Плака же мати Олимбіада царица, и Роксанда жена его, нарицахоу царіе и кнезы и вси ѥзици: „жены и дѣти плачите сь мною“! Роксанда крьзно до землѥ раздра, и косе до землѥ распоусти, сь плачемь кь Александроу ꙗко живоу говораше: о Александре, всего света цароу, силніи господинѣ, да крьв'никь ли мене бѣше, понѥже вь чоуж'дихь остави ме земляхь!? самь ꙗко сльн'це сь сльн'цемь заиде, нь о зем'лѥ и сльн'це и гори и хльми и море и краснаа дрѣва плодовитаа, плачите сь мною дьньсь, источите источ'никь сльз'ныи оть очию моѥю, и ѥзеро напльните, гороу напаꙗите пелиновоу, оноу гороу ѥдовитоу м'нѣ! и се рек'ши, на дворь в'сѣмь излести повеле, сама же конь Алексен'дра сѣдши, ꙗко жива облобизаше, и к нѥмоу глаголаше; Алексен'дре, макѥдоніиски цароу, макѥдон'ско сльн'це! аште ми ѥ дьньсь оумрети, тебе разлоучити се не имамь, моѥ мило сльн'це. се рек'ши, парамахерь Алексен'дровь вьзьм'ши и на нь налег'ши врьхь Алексен'дра оубоде се.

Потоломеи же и Филонь стльпь великь сьз'даше и высокь срѣде Алексен'дрьскаго града, и на нѥмь оу златѣ ков'-

чез'ѣ тѣло Ꙗлексен'дра цара и Роксан'де положише, идеже и до дьньсь тоу стоѥть. вел'моужіе ѥго и царіѥ в'сакь отиде вь своѭ зем'лю, Ꙗлексен'дріа же Потоломею господствовати прилоучи се. по сьмрьти же Ꙗлексен'дрове на четири ста царствіа разд'ѣлише се и зем'лѣ. и никомоу, о човече, сы свѣть не боуди оу вѣкь, да блюди се да не зам'ѣнишь за покон троудь.

Сьвршителю Богоу нашемоу слава вь вѣкы вѣкомь, аминь.

2. Iz pripovijetke o trojanskom ratu.

I ova pripovijetka bijaše mila narodima u srednjem vijeku, ako i nije tako fantastički iskićena kao život Aleksandra Velikoga. Ovaj je komad uzet iz „Arkiva za povjesnicu jugoslavensku“, knjige IX., gdje je V. Jagić naštampao jedan glagolski tekst ove pripovijetke u ćirilskom prijepisu, a radi sadržaja ga mećemo ovdje.

Бѣше .а. крал' именем' Приеш', бѣше веле богат'. и едан' дан' поче ловити и пригода се прити на едан' оток' лѣп', при ком' отоцѣ с едне стране течаше велико море и з другие стране течаше рѣка, именем' Шанктоуш, а с трете стране бѣше лоуг' трд' веле, а с четврте стране течаше море Пелешино, и с петоу страноу бѣше дол инѣнин', в' ком' растѣше много племенита цвѣт'ѣ. и драго бѣ кралю в' срци. и приче он'дѣ град' зидати, и именова своим' именем' Пиѣнѣ. по том, Приеш' крал' роди сина, Илоуша крала. Илоуш' крал' оучини силно дѣло и призида веще от оца своего, и именова своим' именем' Илион'. по том' Илоуш' роди сина своего именем' Лавмедона великога, и Лавмедон' оучини силно дѣло именова Лавмедонѣ. по том' роди сина Лавмедон' именем' Ꙗшарикоуша крала, и Ꙗшарикоуш' крал' призида веще от оца своего и именова Ꙗшарикиѣ. по том' Ꙗшарикоуш' роди сина именем' Дарданоуша крала, и Дарданоуш' крал оучини силно дѣло, веще от оца своего, именова своим' именем' Дарданиѣ. по том' Дарданоуш' крал' роди сина, именем' Троилоуша крала, и та Троилоуш' крал' оучини дѣло век'ше от' всѣх' и именова своим' именем Троѣ.

По том' Троилоуш' крал' роди сина, именем' Приѣмоуша крала и Приѣмоуш' крал' имѣше госпоѭ своѭ, именем' Ѣкоупоу. и бѣ теготна и воу с'нѣ роди глав'нию и взиде на небо и поусти се опет' к мороу, и от' не падоше искре на Троѭ и погорѣ до фоундомен'та. избоудив'ши се госпоѣ Ѣкоупа и повѣда то моужоу своемоу Приѣмоушоу кралю, а Приѣмоуш' крал' мишлаше в' ср'ци своем', и в' ютрѣ повѣда всѣм' мештром' троискѣм' и пророком' и властелем' и нижнѣм' людем', да моу повѣде что хоще бити сан' он'? и прорекоше мештри рекоуще: хоще се син' тебѣ родити, с кога хоще погиноути Троѣ до фоудомента и не остане камен на камѣнѣ. и приде Приѣмоуш' к своеи госпои и рече: госпое, када се роди син' от тебѣ, не храни га, на рци га оубити. и рече госпоѣ Ѣкоупа: рада оучиню, ко е твоѣ заповѣд'. и гда се роди син', бѣ вѣлѣ лѣп', и оумисливши мати, и пови га в' брачин и ш' ним' много злата, и рече едномоу юнакоу[1]: вазми ово дѣте и неси е далеко от Трое и вр'зи е в краи поути. и тако оучини.

И он'дѣ га наиде .а. пастир', комоу пастироу тоу нощ жена сина родила бѣше, и пр'несе га к неи и рече еи: жено храни тако тога, како овога, и веселаше се о нем' и издѣ моу име. Париж', за-ч' растѣше како и париж' искроужив' шию: а ки син' бѣше влащи, та раст'ѣше како всако дѣте. и гдѣ бѣ син'ма .з. лѣт', идѣхота на поле с Парижем' от'цем' своим' и хоѣхота околоу добит'ка, и свађше Париж' .в. воли, и ки ню премможаше, томоу свиѣше от цвѣт'ѣ короуноу и положаше на роге, а хоуниѣмоу кладѣше короуноу от сламе. и Париж' дѣлаше коуч'моу, а дроуги та син' дѣлаше бат'.

И када Париж' приде в' юначе[2] врѣме, идѣше гдѣ слишаше юнаке и витези, и срещоу коушаше и воу всакои игрѣ и рване премагаше. и тоу пребори еднога витеза, именем' Щита пред' Приѣмоушем' кралем'. и по том' оучини Приѣмоуш' крал' збор' и рече пред' всѣм' збором': гдо хоще от вас' помагати Приѣмоуша крала в' троиском' дѣли, помагаи ме. хощоу моу дати три доли злата. и слишаста то д'ва дѣкла

[1] mladić юнъ mlad.

[2] mladenačko.

земална· Небоуш'[1] и Нептоумоуш'[2] и сцѣниста се ш ним', и бѣше Небоуш' гоус'лник' и гоудѣше и гредѣше само камение, и зидаше се, кадѣ хотѣше он'. и бѣше Нептоумоуш' мор'ски д'ѣвал' и заповѣдаше мороу, и гредѣше тлак' з мора, и зидахота, коудѣ хотѣхота. и свршиста все дѣло, и придоста к Приѣмоушоу кралю и рекоста· господине, даи нама оувѣт', каи си рекал', дѣло е свр'шено. а он' има показа грст' и бргицје[3] и рече· оберета си мен сѣмн· то соу доли, ко вама годѣ. а она се рас'срдиста и позваста га пред' Юп'тѣра бога и не могоста га оупрѣти. и поидоста к пророчицам' да прорекоу зло о троиском' дѣлѣ. и проречено бѣ о Трои, да има бити рассипана в малѣ врѣменѣ, оу врѣме Приѣмоушево.

И по том' женаше се Пелешин'[4] крал' Тетишем' госпоу. и призва все пророчице в свати, развѣ едное госпе не призва, с коу бише в скади: та госпа, камо коли идѣше, тоу се крв' оучинаше. и оучини ѣбл'ко злато и написа на нем' сико говореш'· злато ѣбл'ко дано боуди наилѣплои госпои в Трои. и положе е в травнице Пелеюшеви.

И идоущи .г. пророчице в травник' хладити се и наидоше злато ѣбалко, и прочтоше словеса и свадише се об' не и позваше се пред Юп'тѣра бога. и пришад'ше преда-н' и решѣ· господине, наидосмо се ѣблко злато· писмо прави на нем'· ка е вас' наилѣп'ши, тои боуди се ѣбл'ко. а сада соуди и повѣи, ка е меи нами наилѣп'ши, и даи еи се ѣблко. а Юп'тѣр' богь не хоте им' соудити, рече· ѣ не шоу соудити вам', за-ч' ми е Юнош' жена, а Палеш' невѣста, а Вѣноуш' сестра, поидѣте пред' Парижа пастиревица, он' вам' соуди.

---

[1] mj. Небоуш' Phoebus.

[2] Neptunus.

[3] U drugom glag. rukopisu пр'гицјь, a to je ista riječ kao пръгрѫшта.

[4] U dr. glag. rukopisu Пелеоуш'.

ꚅ) Iz zakonikâ.

1. Iz zakona cara Dušana.

(1349—1354.)

Ovo, što ovdje donosimo, izvađeno je iz izdanja Stojana Novakovića „Zakonik Stefana Dušana cara srpskoga 1349. i 1354." Nanovo izdao i objasnio St. N. Beograd 1898.

Законь благовѣрнаго цара Стефана

вь лѣто ·ѕѡнз· (6857=1340) ин'диктиона ·в· въ праздникь възнесеніа господнꙗ мѣсеца маꙗ ·ка· дьнь.

Сіи-же законыкь поставлꙗюемь оть православнаго събора нашего, прѣосвѣштеныимь патріархомь кур-Іоаникіемь и въсѣмы ар'хіереи и црьковникы, малимы и великыми, мною, благовѣр'ныимь царемь Стефаномь, и въсѣміи властели царства ми, малими же и великыми, закономь же симь сложеніа быше.

1. Наипрьво за христіан'ство. Сіим-зіи образомь, да се очисти христіан'ство.

2. Властѣле и прочіи людіи да се не жене, не благословив'ше се оу своего ар'хіереа, али оу техзіи да се благослове, кои соу избрали доуховникы ар'хіереи.

3. И ниедина свад'ба да се не оучины безь вѣн'чаніа; ако ли се оучины безь благословеніа и оупрошеніа црькве, таковы да се разлоуче.

4. И за доуховны дльгь въсакь чловѣкь да имать повиновѣніе и послоушаніе къ своемоу ар'хіерею; ако ли се кто обрѣте съгрѣшивь црькви, или прѣстоупивь что любо оть сіега законика воломь или нехотѣниемь, да се повине и исправи се црькви; ако ли прѣчюіе и оудрьжи се оть црькви, и не въсхоште исправити повелѣніа црькви, по томь да се отлоучи оть црькви.

6. И за ересь латин'скоую; што се соу обратили христіане вь азімиство; да се вьзврате опеть вь христіан'ство; ако ли се кто обрѣте прѣчювь и не възвратиvь се въ христіан'ство, да се каже како пише оу законикоу светыхь отьць.

7. И да постави црьковь велика протопопѣ по вьсѣхь градовѣхь и трьговѣхъ да възврате христiане оть ереси латин'скыѥ, кои се соу обратили вь вѣроу латин'скоу; и да имь даде заповѣдь доуховноу; и да се вьсакы врати вь христiан'ство.

8. И попь латин'скы, ако се наиде обративь христiанина вь вѣроу латин'скоу, да се каже по законоу светыхь отьць.

10. И кто се обрѣте еретигь живѣ вь хрiстiанѣхь, да се жеже по образоу и да се прожене: кто ли га име таити, и тъзы да се жеже.

12. И доуховномоу дльгоу козмици да не соудѣ; кто ли се наидѣ оть козмикь соудивь црьковномоу дльгоу, да плати .т. перьперь; тък'мо црьковь да соудiи.

13. И митрополитiе и ѥпископiе и игоумни по митоу да се не поставѣ; и оть сьда кто се наиде поставивь по митоу или митрополита, или епископа, или игоумна, да ѥсть проклеть и он'-зiи кои га ѥ поставиль.

20. И людiи коѥ сь вльхов'ствомь оузимаю изь гробовь, тере ихь сьжижоу; село коѥ то-зiи оучини, да плати враждоу; ако ли боудѣ попь на то-зи дошьль, да моу се оузме попов'ство.

21. И кто прода христiанина оу иноу невѣрноу вѣроу, да моу се роука осече и езыкь оуреже.

48. И по вьсѣхь црьквахь да се хране оубозiи како ѥсть оуписано оть ктиторь; кто ли ихь не оусхрани одь митрополить и оть епископь или оть игоумень, да се отлоучи сана.

29. И калоугiѥрiе да не живоу изьвьнь монастыра.

39. Властѣле и властѣличикыи [1], иже се обрѣтаю оу дрьжавѣ царства ми, Срьблѥ и Грьцiи, што есть комоу дало царство ми оу баштиноу и оу хрисоволiи, и дрьже до снега-зи сьбора, баштине да соу тврьдѣ.

48. Кьда оумрѣ властѣлинь, конь добрiи и ороужiе да се даѥ цароу; а свита велика бисерна и злати поꙗсь да има сынь моу и да моу царь не оузме; ако ли не оузима сына, нь има дьштерь, да ѥсть вол'на дьштiи и продати или одати свободно.

[1] vlasteličići.

53. И кои властѣлинь оузме владыкоу по силѣ, да моу се обѣ роуке отсѣкоу, и нось оуреже; ако ли себьрь оузме по силѣ владикоу, да се обѣси; ако ли своѥ дроугоу оузмѣ по силѣ, да моу се обѣ роуке отсѣкоу и нось оуреже.

55. И ако себьрь оп'соуѥ властѣлина, да плати .р. перперь и да се осмоуди; ако ли властелинь или властѣличикь оп'соуѥ себра, да плати .р. перперь.

64. Сирота коудѣл'ница да ѥсть свободна, такожде како и попь.

69. Себрова сьбора да нѣсть; кто ли се обрѣте сьбор'никь, да моу се оуши оурежоу и да се осмоуде поводьчiе.

71. И кто зло оучини брать или сынь или родимь кои соу оу единои коуке, кьсе да плати господарь коуке; или да дасть кои ѥ зло оучинио.

72. И кто невольнь доиде на дворь царевь, да се вьсакомоу оучини правда, освѣнь отрока властеоскога.

81. Планине што соу оу земли царства ми; што соу цареве планине да соу цароу, а црьковне црьквамь, а властѣоске властеломь.

85. Кто рече бабоун'скоу речь, ако боудѣ властелинь да плати .р. перперь: ако ли не боудѣ властелинь, да плати .вi. перперь и да се бiе стапiи.

87. Кто нѣсть дошьль нахвалицомь по силѣ терѣ ѥ оучиниль оубiиство, да плати .т. перперь; ако ли боудѣ пришьль нахвалицомь, до моу се обѣ роуцѣ отсѣкоу.

94. Ако оубiе властѣлинь себра оу градоу или оу жоупѣ или оу катоуноу, да плати тысоуштоу перперь; ако ли себьрь властѣлина оубiе, да моу се обѣ роуцѣ отсѣкоу, и да плати .т. перперь.

95. Кто опсоуѥ светителꙗ или калоугiѥра, или попа, да плати .р. перперь; и кто се наиде оубывь светителꙗ, или калоугiѥра, или попа, да се тьзiи оубiе и обѣси.

96. Кто се обрѣте оубывь отца или матерь, или брата, или чедо свое, да се тьзiи оубiица иждеже на огны.

97. Кто се обрѣте искоубь брадоу властѣлиноу или доброу чловѣкоу, да се томоу-зiи обѣ роуцѣ отсѣкоу.

98. И ако се оскоубѣта два себра; мехоскоубине .ѕ. перперь.

109. Магiинникь и отровникь кои се наиде облично, да се каже по законоу светыихь отьць.

111. Кто се наиде соудїю осрамотивь; ако боудѣ властѣлинь, да моу се въсе оузме; ако ли село, да се распѣ и плѣнии.

120. Цариникь царевь да нѣсть вол'нь забавити, или задрьжати кога чловѣка, да моу коуплю продасть оу без'цѣнїе; вол'но да проходи въсакы по трьговѣхь, и воломь да походы въсакы своомь коупломь.

122. Ꙗко ли кои властѣлинь, задржи трговца, да плати .т. перперь; ако ли га цариникь задрьжи, да плати .т. перперь.

128. Господинь царь къди име сына женити или крьштенїе; и боудѣ моу на потрѣбоу дворь чинити и коукїе; да вьсакь поможе маль и великь.

129. На воисцѣ на въсакои да обладаю воеводѣ колико и царь; што рекоу да се чюїе; ако ли ихь кто прѣчюїе оу чемь, да ѥсть то-зи осоуждение коїе и онем'-зи кои бы цара прѣслоушали; и соудовѣ малы и голѣмы кои соу на воисцѣ да имь соудѣ воѥводѣ, а инь никто.

130. Црькова кто обори на воисцѣ, да се оубїе или обѣси.

131. На воисцѣ свадѣ да нѣсть; ако ли се свадита два да се бїета, а инь никто одь вонникь да им не поможе; ако ли кто потече и поможе на пор'вицоу, они-зїи да се бїю.

133. Поклисарь што греде изь тоугїе землїе къ цароу; а или одь господина цара къ своемоу господиноу; гдѣ прїидоу оу чїе любо село, да моу се чины чьсть, да моу ѥ въсега довол'но; нъ да обѣдоуїе или вечера, а да греде напрѣда оу ина села.

135. Воиска коꙗ греде по земли царевѣ, гдѣ падне оу ком'-зи селоу, дроуга коꙗ по нои гредѣ, да не падне оу том'-зи селоу.

137. Хрисоволи царства ми што соу оучинѥни градовомь царства ми; што имь пише, да имь нѣсть вол'нь потворити ни господинь царь, ни инь кто; да соу хрисоволы тврьды.

138. Ꙗко се обрѣте оу чїемь хрисоволи слово лъжно приписано, и обрѣтоу се словеса прѣтворен'наа и рѣчи прѣтворене на ино него што е повелѣло царство ми, да се ти-зїи хрисоволи раздѣроу, а он'-зїи векїе да не има баштине.

151. Повелѣва царство ми: оть съда напрѣда да ѥсть порота и за много и за мало; за велико дѣло да ѥсть .кд. поротници; а за помъны дльгь .вı. поротникь; а за мало дѣло .ѕ.; и ты-зи поротници да несоу вол'ны никога оумирити, развѣ оправити, или окривити; и да ѥсть въсака порота оу црькве; и попь оу ризахь да ихь закльне; и оу поротѣ камо се векы кльноу и кога векы оправе, ты-зїи да соу вѣрованїи.

163. Въсаке соудїе што соуде да оуписоую соудове и да дрьже оу себѣ, а дроугоу книгоу оуписав'ше да ю даде ономоу-зїи, кои се боудѣ оправиль на соуде. Соудїе да посилаю приставе добрѣ, праве и достовѣр'не.

166. Пиꙗница откоуда греде и зарьве кога, или посѣче, или окрьвави, а не досъмрьти; таковомоу пиꙗници да моу се око изме, и роука отсѣче; аште ли пїань задере, или капоучь скине, или иноу срамотоу оучины, а не окрьвави, да га бїю .р. стапїи; и да се врьже оу тъмницоу; и по томь да се извѣде ис тьмнице, и да се бїе и поусти.

168. Златара оу жоупахь и оу земли царства ми нигдѣ да нѣсть; развѣ оу трьговѣхь, гдѣ ѥсть поставило царство ми динаре ковати.

169. Аште ли се обрѣте златарь освѣнь градовь и трьговь царства ми оу коемь селѣ; да се то-зи село распе, и златарь иждеже.

Ꙗко се обрѣте златарь оу градоу ковѣ динаре таино, да се златарь иждеже и градь да плати глобоу што рече царь.

170. Оу градовѣхь царства ми да стоїе златарїе и да ковоу и ине потрѣбе.

171. Єште повелѣва царство ми: аште пише книгоу царство ми, или по срьчбѣ, или по любви, или по милости за нѣкога, а она-зи книга разара законикь, не по правдѣ и по законоу како пише закон'никь, соудїе тоу-зи книгоу да не вѣроую, тък'мо да соуде и врьше како ѥ по правдѣ.

172. Въсаке соудїе да соуде по закон'никоу право како пише оу закон'никоу, а да не соуде по страхоу царства ми.

185. Тѣм'жде образомь, кто дрьже тъмнице царства ми, да никога не приме ничїега чловѣка безь кнїге повелѣнїа царства ми.

198. Доходькь царскыи, сокїе и наметь и арачь, да дава вьсакь чловѣкь кьбьль жита, половина чиста а половина прѣ-

проста волꙗ перперь динарми, а рокь томоу житоу да се оусипа на Митровь дьнь, а дроуги рокь на Рождьство Христово. Ꙗко ли сокꙗ властелинь не да на те рокове, властелинь ть да се свеже на царскомь двороу и да се дрьжи докле плати двоиномь.

2. Iz poljičkoga statuta.

Najstariji dio ovoga statuta zapisan je 1440. g. Kako mu samo ime kaže, pisan je za Poljica u dalmatinskom primorju između rijeka Žrnovnice i Cetine oko kamenite planine Mosora. Poljica su se od starine do našega vremena sama upravljala — desetak — dvanaest sela. Svako selo imalo je svojega kneza, pa su ovi knezovi svake godine o Đurđevu dne birali velikoga kneza, vojvodu i kancilijera.

Ovaj je statut izdao već 1859. g. u petoj knjizi Kukuljevićeva „Arkiva" Matija Mesić, a 1890. g. V. Jagić u spomenutom (na strani 91.) zborniku hrvatski pisanih zakona.

Ѡд робства.

23a (17). И приаше поличане сви единьно и заповидаше свим племенитимь властелем и дидићем и кметићем и влашићем, ки коли би с тꙋрци пошли на воискꙋ или с марьтолоси, да дидићь има се ꙋхитити и властеличићь и обисити, а гибꙋће све ꙋ опћинꙋ, а ближнемꙋ племеньщина; а кметићь и влашићь ки би се наша да с тꙋрци воюꙉе или с мартолоси, да се има ꙋхитити и обисити, а иманьа негова половина опћини а половина господинꙋ неговꙋ. тои се разꙋми, тко греде главом да е дꙋжань, а ина челадь да ни дꙋжна главом.

И на овои згора писано приаше, тако властеличић, тако дидићь, тако кметићь, ки коли ꙋлизе ꙋ тꙋи згрихꙋ, да е една ослꙋха свакомꙋ, како е згора писано.

23b (18). На конаць ки годи би поличанинь ке хоћь врсте бꙋди робио с тꙋрци али с мартолоси али се придао тꙋрком али ꙋ тꙋрке пошао хоте ѡд свое воле, ли е дꙋжан наипри главом, како е згора речено, и имане гре ꙋ опћинꙋ; ако ли племенщинꙋ има, гре ближнемꙋ; ако ли е кметићь, тада иманьа по неговꙋ господинꙋ, а ино ꙋ опћинꙋ.

24 (19). Ꙗ овои приаше поличане бꙋдꙋ и сви заедно, ски властеле и сва опћина поличка, овако и по ови пꙋт: ꙋчинише по четири властеле и четири дидиће за три мисеце, наконь три мисеце да се дрꙋзи промине, ли такое ꙋдиле по осам тихе згора писаних; а комꙋ бꙋде криво, да позива прида не за три дни ꙋ свакомꙋ мисецꙋ; а тко би не пришао на први позовь, да плати .і. боланачь; а на дрꙋги позовь ако не приде, да плати дрꙋгꙋ десеть боланачь; ако не приде на трети позовь, да гꙋби правдꙋ.

25 (20). И овои примише поличане сви опћено бꙋдꙋћи заедно на окꙋпꙋ, да ниеданьполичанинь не море држати влаха ꙋ Полицихь ни на поличком, одложе тко га море држати на свом и о свом, одложе добре воле на чем би стали.

26 (21). И приаше Полица сви кꙋпно, да ки коли би поличанинь ꙋбио човика, ки би ша на Полица истиним законом ꙋ Полицихь да зло ꙋчини, да тогаи имаю сва Полица платити; или тко би наша лꙋпежа при свом иманью или при кога коли поличанина иманью, тко коли ꙋби лꙋпежа кредꙋћи али водећи, да га Полица сва плате; или би тко ꙋбио гꙋсара, а онь га хоће дерати, а ови ки се брани ꙋбие га, и тогаи Полица плаћаю. ки ли би поличанин свадив се или скарав се тере ꙋбио поличанинь поличанина, да га Полица не плаћаю.

27 (22). И примишꙗ поличане сви единьно, да се не има ниеданьполичанинь ни море вазети за изванскога проти поличанинꙋ, што е ис племеньщинне парна; ки ли би се вазео, да плати либар .и.

Од ꙋмицаꙉна дивоꙉак силом.

113 (247—248). ꙋ име исꙋса амен. Лит од пороꙉенꙉа ꙉнегова .ч.х.е., мисеца шетенбра на .д. дни, ово нека се зна, како ово ꙋчини сва почтована опћина поꙉличка скꙋпно и договорно, а за кнештва господина Єтипана Никꙋлића и за воиводе Ивана Єичића, а то да ниедан поличанин не има ꙋмицати дивоике силом. Ꙗко ли би коꙉи то ꙋчиниꙉо сꙋпротив почтованоꙉ опћини, да би ꙋмака дивоикꙋ силом, а да мꙋ иде почтована опћина на кꙋћꙋ и да мꙋ развали кꙋћꙋ, а негово све ча годи има да се ꙋзме ꙋ опћинꙋ поличкꙋ, толико ономе ки би ꙉꙋ ꙋмака, толико ономе, ки би мꙋ помога. И за ово

ȣчинише, зашто бише ȣмака Стипан Каћȣнић дивонкȣ силом, а за свога сина, ка є била обећана дрȣгомȣ и обрнȣта на опосȣн и на нȣ ставлен прстен по законȣ овога свита И зато осȣди почтована опћина Стипана Каћȣнића педесет толорих а дом Иванова синовца двадесет толорих, а свакога свата по десет толорих, ки ће годир бићо ȣ тих сватих. И ако то нє донесȣ на збор почтованє опћинє, да идє опћина на њиховȣ кȣћȣ и да им ȣзмȣ дȣплицȣ, а то да свє идє ȣ опћинȣ поличкȣ.

(273). Ово нека сє зна, како приписасмо ови статȣт из старога ȣ ови вирно и право, ни ȣзмакнȣв ни примакнȣв, него да сє боћлє разȣми арвацки и латински, з договором сви властели и дидићи и са свим пȣком. Ꙗ то ће за кнежиће кнеза Ћȣрє Синовчића, кнеза великога, и воћводє Ивана Беховића, с осталими главари и с пȣком, како ће згора.

η) Iz ispravȃ.

1. 1189. 29. avgusta. U Dubrovniku.

Kulin, ban bosanski, ugovara s knezom Krvašem iz Dubrovnika i dopušta dubrovačkim trgovcima da slobodno trguju po Bosni.

Ȣ имє ѡца и сꙑна и свєтога доȣха. ѣ банъ босьньски Кȣлинъ присєзаю тєбѣ, кнєжє Крьвашȣ, и вьсѣмь грађамь [1] дȣбровьчамь правꙑ приѣтєль бꙑти вамь ѡдь сєлѣ и до вѣка и правь гои дрьжати сь вамꙑ и правȣ вѣрȣ, до колѣ сьмь живь, вьси дȣбровьчанє кирє [2] ходє по моємȣ владанию трьгȣюкє, [3] гьдѣ си кьто хокє крѣвати, годѣ си кто минє, правовь вѣровь и правꙑмь срьцємь дрьжати є бєзь вьсакоє зьлєди, разьвѣ щ҄ю ми кьто да своиовь воловь поклонь, и да имь нє бȣдє ѡдь моихь честьниковь силє, и до колѣ ȣ мєнє бȣдȣ,

[1] dat. pl. strsl. гражданьмъ — građanm — građamm — građam.

[2] mj. ижє = koji.

[3] mj. тръгоуѩщє. Da bi se označio naš glas ć, upotrebljavahu naši ćirilovski spomenici znak k.

дати имь сьвѣть и помокь какорє и сєбѣ, коликорє могє, бєзь вьсєга зьлога примꙑсьла, тако ми богь помагаи и сиє свєто єваньћєлиє. ѣ Радоє диѣкь бань [1] писахь сию книгȣ повєловь бановь ѡдь рождьства хрьстова тисȣка и сьто и ѡсьмь дєсєть и дєвєть лѣть, мѣсєца авьгȣста ȣ дьвадєсєти и дєвєти дьнь, ȣсѣчѣниє главє Иѡвана крьститєла.

2. 1198—1199.

Stjepan Nemanja, veliki župan srpski, daruje manastir Hilandar.

Ис-кони сьтвори богь нєбо и зємлю и чловѣкꙑ на нєи, и благослови ю, дасть имь власть на всѣки твари своєи, и поставн ѡви царє, дроугиє кнєзє, ини владикꙑ, и комоуждє дасть пасти стадо своє и сьблоудати є ѡть всакога зьла находєщаго на нє. тѣмьжє, братиє, богь прѣмилостивꙑ оутврьди Грькє царьми а Оугрє кральми, и когождє єзика раздѣливь и законь давь и правꙑ оуставꙑ и владикꙑ надь ними по нравоу и по законоу раставль своєю прѣмоудростию, тѣмьжє по мьнозѣи єго и нєизьмѣрьнѣи милости и чловѣколюбию дарова нашимь прадѣдомь и нашимь дѣдомь ѡбладати сиювь зємловь срьбьсковь, и вьсакоћко богь строє на оуньша чловѣкомь нєхотє чловѣчи гибѣли, и постави мє вєликєга жоупана нарєчєнаго вь свѣтѣмь крьщєни Стѣфана Нєманоу, и ѡбновихь свою дѣдиноу, и большє оутврьдихь божиювь помокию и своєю моудростию, дановь ми ѡть бога, и вьздвигохь погибьшȣю свою дѣдинȣ, и приобрѣтохь ѡдь морьскє зємлє Зєтоу и сь градокꙑ. а ѡдь Ꙗрьбанась Пилоть, а ѡдь грьчьскє зємлє Лабь с Льпланємь, Гльбочицоу, Рѣкє, Загрьлатоу, Лѣвьчє, Бѣлицоу, Лєпєницоу. и божиювь помокию и своимь троудомь та вса приобрѣть, поспѣшєниємь божиємь мирь и тихость вьсьприємьшоу владичьствоу моємоу ѡдь вьсоуда, зачєхь поощравати мꙑсль свою и пооучавати оумь свои, вьждєлѣвати и пєщи сє ѡ доуши своєи, вь котороє число вьчьтєнь бȣдоу вь дьнь страшьнаго сȣда, и како би мощьно вьсприєти ми ан-

[1] banj = banov.

гельски и апостольски ѡбразь и послѣдовати владичьнемь глаголомь: вьзьмѣте иго мое на се, и наоучите се ѡть мене, ѣко кротькь есмь и сьмѣрень срьдьцемь, иго бо мое благо и брѣме мое лько есть. миноувьшоу же врѣмени многоу владика мои прѣмилостивы не прѣзьрѣ молениѣ сьплѣсканиѣ своего, нь ѣко щедры трȣдоположьникь и мьздовьздатель, иже рече неискврьнними своими оусти: не придохь призьвати праведьникь нь грѣшьникь вь покаѣние; и мьнѣ по милосрьдью его вьнезапоу приклоучьшоу се врѣмени ѣснȣ, и вса мира сего чьсть и слава ни вь чьтоже ми вьмѣнена бысть, и вьсоу красотȣ житиѣ сего и дивьно вьзьрѣние ѣко и дымь ми бысть видимо. а Христова любы паче прибезоваше се вь мьнѣ аще и вь недостоиноу. и вьнезапоу ѡставихь владичьство мое и вьса моѣ, различьнаѣ моѣ, Христоу изьвольшоу тако и прѣсветѣи госпожди богородици, и сподоби ме грѣшьнаго светаго ига его благаго, и ѡбьщьника ме сьтвори чьстьнаго и ангельскаго и апостольскаго ѡбраза малаго и великаго. семоу же кончавьшоу се о мьнѣ, оустрою семоу бываемоу, ѡставихь на прѣстолѣ моемь и вь христодарованѣмь ми владичьствѣ лоубьвьнаго ми сына Стѣфана, велнега жоупана и севастократора, зети ѡдь бога вѣньчанаго кирь Алеѯиѣ цара грьчькога, и аще и недостоинь рабь Христоу нарещи се, Симеонь мнихь, благословихь и всакимь благословленнемь ѣкоже благослови Исакь Иѣкова, сына своего, еже[1] посьпѣшьствовати емоу ѡ всакомь дѣлѣ блазѣ оу владичьствѣ своемь и благосрьдȣ быти на мирь крьстиѣньскы и ѡ црьквахь пещи се и о слоужещихь вь нихь и никакоже быти зазорьноу ѡдь всѣхь творьца и господа. по семь же изьволеннемь владикы моего Исоу Христа, ѣкоже вѣщаваеть писание: никоториже пророкь вь ѡтьчьствѣ своемь приеть есть, начеть подбизати се мысль моѣ изити ми ѡдь знаниѣ моего и дѣти и постигноути нѣкое мѣсто и тоу полоучити сьпасение, и не ѡстави мене владика мои и моего желаниѣ, паче бо радȣеть се ѡ грѣшьницѣ каюшти се. изидохь изь ѡтьчьства своего вь Светоую Гороу, и ѡбрѣтохь монастирь нѣколи бывьши, зовомы Хиландарь, вьведение светые и прѣславьние владичице наше богородице, идѣже не бѣ камень осталь на камени ноу развалень.

[1] odgovara grčkomu članu.

ѡдьноудь; и потроудихь старость своꙗ, посьпѣшьствоующоу ми сыноу ми, велнемоу жоупаноу Стѣфаноу, сьподоби ме владика мои быти емоу ктиторoу. и чести его погибьшее вьзискахь, и ѡбновихь и по изьволенню владичице богородице, и да ере исьпросихь парике оу цара оу Призьрѣнѣ, да дахь ѡдь нихь манастироу оу Светои Горѣ светои богородици оу Милеѩхь села Непробищіа, Момоушоу, Сламодраже, Ретивлоу, Трьние, Ретивьщица, Трьновьць, Хоча и дрȣга Хоча и трьгь тȣиге[1] и дьва винограда тȣиге насадихь и оулиѣнике ·д·: едьнь оу Трьпезѣхь, дрȣги оу Дабьшорѣ, трети ȣ Голишевѣ, четврьти ȣ Парицѣхь; а за коимьжде оулиѣникомь по дьва чловѣка, и планиноу Богачоу, и ѡдь влахь Радово соудьство и Ѣȣрьгево, а всеге влахь .ро., и дахь ѡдь добытька чьто моге, и оу Зетѣ кобыле и соли .л. сьпоудовь. и аке кьто ѡда манастирьскихь лȣди бѣжи или влахь подь велнега жȣпана или подь инога кога, да се вракаю ѡпеть; ако ли ѡдь жȣпанихь лȣди приходе ȣ манастирьске лоуди, да се вракаю опеть. и вьса елико дахь манастыреви оу Светоу Гороу, да нѣ трѣбѣ ни моемоу дѣтетеви ни моемоу оуноучетеви ни моемоу родимоу ни иномоу никомоуре. ако ли кьто сие прѣтвори да моу богь соуди, и да моу е соупьрьница света богородица на страшьномь соудищи ѡномь и ѣзь грѣшьникь Симеѡнь.

Крьсть Симѡнѡвь и подьписание.

3. 1238. godine.

Stjepan Vladislav, kralj srpski, tuži se, da su Dubrovčani prekršili zadanu vjeru hvatajući i plijeneći njegove ljude.

† По милости божиеи, ꙗ Стефан Владиславь пишȣ тебѣ, кнеже дȣбровьчьски, и всѣи опькинѣ. ꙗ смь ималь к вамь ѡбѣть, да приѣмь томоу градоу, и да мȣ работамь ȣзь еговȣ почьсть; а ви се сте обекали и рекьли: да си сѣде твоѣ села свободьно и твои лȣдие; да ꙗ смь быль рекль моим лȣдемь, да се не бое ницꙗре; да вы како си се сте наȣчили по[2] клетьвѣ

[1] adv. tujđe = ovdje cf. niže вьсеге strsl. вьсежде = svagdje.
[2] post, poslije.

наша села и наше болꙗры ѥмати, такози сте и мнѣ ȣчинили, давше свою рȣкȣ и свою вѣрȣ, тере моѣ села плѣнили и боларе ѥли[1], а дрȣге исѣкьли. да ȣ томь богь да расȣди, на комь ѥ клетьвь ѡстала, а ви що можете чинити, чините. богь ви дай здравие.

Стефан Владиславь.

Ostrag: Кнезȣ дȣбровьчьскомȣ и всѣи опкинѣ.

4. 1250. 1. prosinca. U Povljima.

Knez otoka Hvara i Brača Brečko i njegovi nasljednici daruju zemljama manastir sv. Ivana u Povljima na Braču.

Вь име ѡца и сина и стаго дха. лето ѡть рощенꙗ га нашего Исхово тисȣщьно и сто и осьмь десеть и . ѥ . бы вь дни кралꙗ Белы, бискȣпа Микȣли отокомь ѵварьскимь и брачьскимь, Бречько кнезь отокомь, Прьвожь жȣпань, судꙗ Десѣнь вращикь Прьвославь. ты вси сȣть дедици владанѣ оточьскомȣ. и вь ты дни бы Радько попь и колȣдьрь слȣже цркви стаго Иоана ȣ Павлахь; и бы плькь брачьскы и хварьскы сь кнеземь Бречькомь на Болȣ; и наче говорити Радько калȣгерь: кнеже и вси властели, мольстырь стаго Иоана есть великь бьиль прежде, како вы вѣсте нь ѥ запȣстель и его земле. тако есьмь слишаль, да сие земле, еже вы држите по коньцȣ, кнеже и жȣпане, есȣ былы прѣе стаго Иоана цркве; молю вы, властеле, да бысте ѥ дали цркве. и рече Бречько кнезь и Прьвошь жȣпань: бȣдте бȣ и стомȣ Иоанȣ прощены, како сȣть былы. и сье сȣть тье земле: на Калѣвѣ кȣстѣрьне Драгыщьнь доль ѡдь ниже спилы до Рȣиника, окладь велакь выше его, ниже бȣнь окладь, подь црьквомь стаго Никȣлȣ три оклади. и бы по томь Сѣбенѣ кнезь отокомь, и похȣали вращение кнеза Бречьково и жȣпана Прьвоша. и по томь бы кнезь отокомь Мирославь, снь Славомирь, ȣнȣкь Ȣсемирь иже бѣ дедиць владаню кнежьѣ оточькога. и приде кь цркви стаго Иоана на днь стаго Иоана сь своимь родомь; и потврьди такое ты

---

[1] ꙗти = hvatati.

земле, ѥже беше Бречько вратиль. и бѣше се ȣдаль чловекь ȣ мольстерь стаго Иоана именемь Смольць, а реки: дохрани ме сьмрти а моѣ дедина ȣса бȣди вь црквь. и то его ȣдание похȣали кнезь Мирославь на ть днь, и жȣпань Видошь. и семȣ ȣданью Сьмольца бѣше свѣдоци: Десиславь снь Грȣбениньь и брать его Радошь ѡдь Гьмищь, Прьвославь Немана ѡдь Кȣросѣмь, Драгота ѡдь Сплѣщань, Раде Корьдианищь ѡдь Рогоснице, Добронꙗ, Зокидроугь, Лȣкаи. и заведе ѣ самь жȣпань Прьвошь вь црквь, и да моу пристава Петрихȣ и се соуть тье земле: на Трѣбошинѣ единь дольць, и вь Лȣцѣ дольць единь, ȣ Грьмачи два, при пȣти единь, на югь Гримаче тоже Ѣкѡень дольць, ѡдь нега Дьлги дольць подь здав . . . на Сьмрьковн единь, кнеже осѣци вси сь нивомь ѣже при пȣти; тоже Чьврьѣнь дольць, ȣ Хȣста все, ȣ Смокове ѣми тры; ȣ Глꙗе единь, Кравошь единь, Лихомирь дольць единь, село ȣ капищꙗ цркве сте Мрие до гȣмьна на вѣчеринѣ градьца до Бѣлѣи Сȣтѣске ȣ Бѣлѣи Лȣце, ѡдь Расдоли бȣрна страна до врьха подь Зрьѣки, ѡдь Плоче до Рестинина; тоже ѡдь мее до Ипьненице, тоже Осѣчища; тоже на брѣзѣ окладь, за Накломь печа, подь Омендȣьлȣ дольць, више Млатьви окладь; Гнилищꙗ печа, ȣ Расохахь подь стѣновь печа. приде Порȣга сь тоже Планиковы дольць; тоже подь Расохы дольць, подь своимь синомь Техоемь ȣ црквь стаго Иоана, и быста тȣ колȣдра, и даста село своѥ на Пражьницах, и виногради, и земле, и все достоѣние ню вь црквь стаго Иоана. и быше томȣ свѣдоци: кнезь Себенѣ и кнезь Мирославь и жȣпань Драгославь и жȣпань Видошь. Владина прѣпрѣ рашькомȣ о дольцȣ и о нивȣ до гȣмьна предь жȣпаномь Негоемь, приставь Добронꙗ Михаищь. и да Владинꙗ локьвицȣ и нивȣ вь црквь стато Иоана; свѣдокь вращикь Рѣстимирь, Петрихьна, Раде Кордианищь, Милота, Радомирь . . . . . Вьлкои. Ратько опать кȣпи ѡдь ȣ Драготы четврьть дола за локьвами, а дрȣгȣ четврьть ȣ Живини и ȣ Хранеца. свѣдокь попь Милько, Прьвославь Растимирищь, свѣдокь Доброна Хранотищь а Бокань мȣ да четврьти. Радовань Милинищь прѣ се на Хльмьчани ȣ малихь локьвахь, и сьтвори имы сȣдьбинȣ и взискаше цлеза за сȣдьбинȣ ȣщивене ȣ него . ѥ . спȣди пьшенице. бы томȣ цлезȣ пороучьникь Доброна Хранотищь, Радидроугь, Драгшань. и рѣше вси чесници: кьто не да ȣсȣ приставьщинȣ, да не бȣде

чесникь ȣ локьве. и не да ȣ тȣ прьставьщинȣ Стоѣнь Радешевищь, Бȣдилищь Радȣнь, Драшько Дльгонищь, Мирько Мирешевищь. и продахь ѣ Доброна опатȣ Ратькȣ ихь честь за то порȣчье. и бы томȣ сведокь Станьць и синь его Рȣцько, Драгои, Прибень, Дрȣжина, Мьрчько. приде Мариа раба Рацина искȣпивьши се и дала ѥь бѣше госпоѣ вьсега своега четврьтȣ чѣсть; и да ю ȣ мольстѣрь стаго Иоанна и Плȣлахь. бы Драгонꙗ ȣ Рашьке, и да мȣ чѣтврьтȣ честь ѡдь всега своега. и да Драгонꙗ и Мариа вьсе ȣ цркввь стаго Иоанна, земле на Рȣдинахь о Загони и подь Загонь до Брȣсьꙗ, подь Смречево ихь нива ȣзьгорȣ вса до вьрьха и гольгь не .г. оклади, ниже ȣ гомиле нива, ȣ Толанѥ полаче нива, за Прибидрȣжȣ гомилȣ нива. кȣпихь ȣ Бѣселька нивȣ Боларьщикь за три брави. да Рашька за Локьвицȣ дольць до Завале, да Драгона и Мариа вь странахь сихь честь лозьа: а чѣсть, аже беше Беселькова, кȣпихь за поль цлеза. кȣпихь ȣ Храноте ȣ чьрнехь ȣ Живине за Рȣнинкомь дольць за цлезь. кȣпихь ȣ Речимира вьсȣ Бьльковьщинȣ ȣ брѣзихь до вьрьха. приде Бьлькохьна Петрешевищь ȣ моаьстѣрь стаго Иоанна ȣ Павлахь и да свои ждребе земле; и бы томȣ сведокь Милота Радомирищь и брать ѥга Драшько и попь Радидрȣгь. и се земле сȣдь стаго Иоанна вь Повьлахь: окладь вѣлакь, и еже обое на бȣрȣ ега, и на югь бѣше ега два оклада и ȣ Бȣнахь все, горе надь гомиле два оклада до Миркова, ѡдь Миркова до Копелище все, ȣ Смокове ѡдь горнега стȣденьца долȣ до Рьтьца, и Грачище с Нерези все, поль Деселина дольца, подь Смокове нива, на Сельцехь земле, кадь Расохи нива подь Лопитлѣ брьдо земле Радоȣнѣ до Расохь подь цркввь Никȣлинȣ трие оклади, подь смоковине надь Бранѥво печа Жȣковикь сь вьрха до море, Расохатица вса сь всими нивами на югь и на бȣрȣ ѥ, и одь Негодраже осеке . . . . вощица ѡдь мора до дȣба, на бȣрȣ Сечева дольць до врьха Сѣчева все около. придоста два чловека ȣ мольстьрь стаго Иоанна именемь Порȣга и Смольць, и рѣста опатȣ Радькȣ: дохрани на сьмрьть на наю, виногради и земле вьсе бȣдите вь цркьвь стога Иоанна, и прие ѥ сь вьсими своими, се бы на днь стаго Степана на Бречинȣ, и тȣ бы кнезь Крьнѣ синь Кресимирь, свѣдокь жȣпань Драгославь, Чьрнеха брацикь, опать Станимирь, сȣдьць Прьвославь, Рестимирь брацикь, Десиславь синь

Сьрдань, Милота Радомирищь, Драгота Бьлчиннщь .†. азь Власи слишавь ѿь писькȣпа Микȣле, ѿь кьнеза Влащина, ѿь жȣпана Чепрьне, ѿь сȣдьца Лȣке, потьврьѣю и ȣкладаю рȣкȣ мою.

† Ѣ Иоаннь канȣныкь стаго Дȣима и присешень письць хȣарьски за повеленне господьне Никȣле бискȣпа хȣарьскога и кнеза Влащина и жȣпана Чепренѥ и сȣдьца Лȣке и моленне Иоанна опата стаго Иоанна писахь и зламенахь рȣчьнимь зламенниемь; что видихь писано ȣ старȣ книгȣ, то писахь ѿь рожьства Христова леть тисȣща и дви сти и петьдесеть, и прьви месеца дечебра.

5. 1326. 26. ožujka Danj.

Stjepan Uroš (Dečanski), kralj srpski, dopušta Dubrovčanima da slobodno trguju po zemljama njegova kraljevstva.

† Пише кралевьство ми, да ѥст вѣдомо всакомȣ. створи милость кралевьство ми а поклисаремь дȣбровьчскимь Жȣню Вькасовикю и Жȣню Дрьжикю и Жȣню Лȣкаревикю да имь ходе трьговьци по земли кралевьства ми и по трьговѣхь и по пȣтевѣхь, да имь нѣсть пакосте не и ѡдь кога ȣ земли кралевьства ми, да ходе свободно, да се никьто за нихь не задегѥ: испакости ли имь кьто що или ȣ трьгȣ или ȣ жȣпѣ, да имь сплати вьсе жȣпа; не исплати ли имь жȣпа, да имь плати кралевьство ми из моѥ кȣкѥ. и пакь имь створи милость кралевьство ми, и записа: аке им се где слȣчи дрѣво тере имь се разбиѥ на мори при земли кралевьства ми, да се за ѡнози дрѣво никьтѡ не задегѥ ѡдь властель кралевьства ми ни ѡдь великь ни ѡдь малихь; аке ли имь се коꙗ чьтета ȣчини ѡньдези, да имь сьплате ѡкольна села волꙗ градь, кои бȣде; не сплати ли имь, да имь кралевьство ми плати изь моѥ кȣкѥ; кто ли имь що испакости трьговцемь ȣ земли кралевьства или дрѣвȣ, да приме гнѣвь и наказаниѥ ѡдь кралевьства ми, и да плати кралевьствȣ ми .е. сьть перьперь. а сию им кралевьство ми записа милость на Дани мѣсеца марта .ке. дьнь на благовѣщениѥ, а ѡдь вьпльщениꙗ хри-

стова тисȣщіа и .ткѕ. лѣто. а тȣ бѣше воѥвода Младѣнь и тепьчи Владоѥ и чельникь Гюрашь, и Ранко рече писати.

Стефанъ Урошь краль.

6. 1332. 20. listopada. U Dubrovniku.

Ugovor Stjepana, kralja bosanskoga, i Dubrovčana o svađama među Bošnjacima i Dubrovčanima.

Ва име ѡтьца и сина и светаго дȣха. сиѥ писанѥ ѡдь порогениꙗ сина божиꙗ лиеть .атлв. лѣто, индикьтионь .еі., авгȣста мисеца .ек. дань на свете Марьѥ, господинь бань Степань ȣтврьди законь, ки ѥ прьво био мегю Босномь и Дȣбровникомь, да зна всаки чловекь, кои ѥ законь прьво биль. ако има дȣбровчанинь коюю правдȣ на бошанинȣ, да га позове прѣдь господина бана илли прѣдь негова владаоца, рока да мȣ не бȣде ѡдговорѣти[1]. ако бошанинь запши, да ние дȣожань, да мȣ нарече прѣсеки[2] самошестȣ, коѥ любо постави бань[3] родь, ако бȣде подобань ѡдь банова рода тко, да мȣ сȣ поротници ѡдь негова племена, кога мȣ хотенѥ: а тои да се зна, да не може техен[4] побегнȣти, а веке не може прѣдь никога мȣ нареки˙ ако ли говори бошанинь на дȣбровчанина, да га позове прѣдь дȣбровчани на поредȣ. ако запши, да мȣ нарече прѣсеки самошестȣ, кои сȣ ȣ Босни, на свою волю, а дȣбровчанинь да може побегнȣти трехь, ако ле прѣѥме, коѥмȣ нарече бошнань, а рока такоге да не бȣде дȣбровчанинȣ, кои сȣ ȣ Боснȣ, да томȣ поротници ȣ Босни, а кои ȣ Заврьшю, такоѥ ȣ Заврьшю, а инемь ȣ Заврьши, тими ȣ Заврьши такое поротници да сȣ и бошанинȣ з дȣбровчани. а кто дȣбровчанинь ȣбиѥ алли посече ȣ Босни илли бошанинь дȣбровчанина, таи правда да ѥ прѣдь господиномь банѡмь, а ѡсȣдь да греде банȣ на нихь. ако бȣде свада бошанина з дȣбровчанином ȣ Дȣбровници, да сȣди кнезь дȣбровачки и сȣдиѥ, а глоба ѡпкини. ако има свадȣ дȣбровчанинь з дрȣгомь своѥмь ȣ Босне, господинь бань да не има печали. ако ли се позовȣ прѣдь бана, да даде ѡсȣдь господинȣ банȣ, ȣ що се ѡсȣде. ако бошанинь ȣхити ȣ Дȣбровчанина за коніа, а ѡнь бȣде ȣкраденъ илли ȣхȣшень, а прави дȣбровчанинь: мо-ѥ конь влащи, воліа: га самь кȣпио, не знамь ѡдь кога, волліа повиѥ, ѡдь кога ѥ кȣплень, воліа прѣсеже самошесть, чисть дȣога да бȣде. и ако бошанинь бȣде дȣожань а побегне изь Босне з дȣогомь, да мȣ ниѥ вере ни рȣке[1] ѡдь господина бана. и ако бошанинь изьме добитакь дȣбровачки на верȣ, и книга бȣде ȣ Дȣбровници, ако кнезь и сȣдиѥ пошлю, да ѥ книга права, да ѥ верована, да плати дȣбровчанинȣ и безь прѣставщине[2]. ако ли тать или гȣсарь ȣзме дȣбровчанинȣ ȣ бановȣ владаню, тко се ȣбиѥ, да плати дȣбровчанинȣ безь приставщине, а господинȣ банȣ всаки шесть волова на своюю главȣ и да се не врате, ако рать бȣде, чеса богь ȣлиши, мегю Боснѡмь з Дȣбровникѡмь, да да господинь бань Степань рокь дȣбровчанѡмь .з. мисеца, да си погю ȣ Дȣбровникь слободно: на то им е вера господина бана Степана. а дȣбровчане да живȣ хȣмскомь землѡмь ȣ нихь законȣ ȣ прьвѡмь. а овомȣи писаню сведокь жȣпань Крѣкша и велики воѥвода Владисавь Галешикь и Вокосавь Тепчикь, Радосавь Хлапеновикь, Степко Радосаликь, Милошь Вȣокасикь, Стефань Дрȣжчикь, Бȣдисавь Гоисаликь, Владисавь Вȣокасикь, Миотень Драживоѥвикь, Прѣбисавь Миловратикь. а ѡдь Заврьшіа жȣпань Ивахань Прьбиловикь, Влатко Добровоѥвикь, чеоникь хлапь Иван Бȣдисаликь, Дивошь Тиехорадовикь, Гоисавь Воисиловикь и Браношь Чепрьникь, кнезь Павао Хрьватиникь, Станаць Воисаликь. а сию книгȣ писа Прѣбоѥ диꙗкь велики славнога господина бана Степана, господина свемь землꙗмь босансцемь и хȣмьсцемь и донемь краюемь господинь, а саи преписань хрѣсовои, кои прѣнеше поклисарьѥ дȣбровачци ѡдь господина бана, Лȣче Марька Лȣкаревика и Феличь Матинь Пеличевика, како ѥ законь био мегю господѡмь босанскѡмь старѡмь и ѡдь почела свето почивша, да се не помете, паче да се зна, ѡвои да храни

[1] odrediti.
[2] ѣ mj. i.: priseći.
[3] banj pos. adj.: banov.
[4] gen. pl. od zamj. тъ, тѣхъ-й.

[1] zaštita.
[2] postotak.

господинь бань ȣ свою кȣкю, а дрȣги хрȣсокои да храни господина бана Степана Степань Бенчȣликь. прѣписахь ѡдь заповеди кнеза дȣбровачкога и свега викꙗ, що им се видело, тои писахь, ни прѣмкохь ни ȣмкохь и запечатихь печатю ѡпкине дȣбровачке, и потврьдихь, ꙗко да ѥ всакомȣ вероваио ꙗко граматикь ѡпкине дȣбровачке ȣ врѣме кнеза Мавроштика ȣплȣкениѥ Исȣ Христа. .атлк. лѣто, индиктиона .еі., мисеца ѡ:тобра .к.

7. 1423. 27. prosinca. U Kukanu.

Sandalj, vojvoda bosanski, svjedoči, da je primio sav novac, što je bio na ostavi u vlastele dubrovačke.

† Мии воѥвода Сандаль дамь знати всакомȣ, комȣ се подоба, и прѣдь кога ѡвь нашь листь приде, како, имаюћи великȣ потрѣбȣ, послахь к много почтенои ѡпћини, властеломь дȣбровачцѣмь слȣгȣ нашега, диѥте ȣкȣћниѥ Грȣпка, потрѣбȣюћи аспри наше, ке сȣ посталене ȣ реченихь властеѡ подь записи и листови и ѡбнѥти, ки сȣ мећю нами, и ѡдь много почтенихь властель и ѡпћине дȣбровачке примихь по реченомь Грȣпкȣ аспрни все, ке сȣ биле ȣ записѣхь нихь и нашихь постален ȣ властель реченихь, и за већиѥ виѥрованиѥ и потврьћиениѥ на то ȣчинихь и ȣписахь ѡвь листь ѡтворень, како ѥ тои иста моꙗ риѥчь и посланиѥ и моѥ примлениѥ речене аспри, а тои ѥсть ȣ свѣдочбȣ почтенихь и разȣмнихь поклисаревь ѡпћине дȣбровачке: кнеза Никола Гȣчетићꙗ и кнеза Влахȣше Тамарићꙗ, ки сȣ ȣ тои доба при нась били, милостию божиѡмь и любвомь и приꙗзанию почтене ѡпћине властеѡ дȣбровачцѣхь. писань вь лѣта хрьстова рожтва ти сȣћꙗ и четири ста и .к. и третиѥ лѣто, мѣсеца декембра .к. и .з. дань, ȣ Кȣканȣ.

C. Ogledi proze pisane latinicom.

1. Iz stare hrvatske kronike[1].

Po izdanju Crnčićevu.

Glava VIII. I pomanjkavše ti rečeni i nepravedni kralji, osta sin jednoga, ki bi napokonji komu biše ime Satimir. I ta kako prija gospodstvo, poče ljubiti krstjane i ne da ih progoniti. I za njega opet poče vira procvitati, i očitovati se krstjane, jere cića straha krijahu se. I u tom vremenu biše u gradu, ki se zoviše Tesalonika, jedan človik mnogo naučen i filozof, imenom Kostanc. I taj muž biše sasvim dobar i sveta života, i u onom mistu velik meštar, i velmi spametan, i od detinstva muž svet. I nadahnut Duha Sveta, (i) izide iz Tesalonike, i pojde u Kazariku. I onda pripovida viru krstjansku, i kršćaše ki se obraćahu (i) u ime Otca i Sina i Duha sveta. I na viru krstjansku obrati svu Bulgariju.

IX. I ta umri kralj Satamir, i prija kraljevstvo i poča kraljevati muž dobar i pravden, imenom Budimir, koga biše meu inimi obratil rečeni Božji sluga i muž. Ki kralj biše naučen, koji za mnogo dan pričaše se filozofi, kojih razumom svojih dobivaše. I pojde i on u Kazariku, i onde dobrovoljno primiše ga, i veseljahu se gospodstvu njegovu. I onde pribiva kraljujući sveti puk[2], koji Konstanc biše obratil.

I tada biše papa Stipan, i posla listove ka svetu mužu Kostancu, zovući ga k sebi, jere slišao biše kako pripovidaše viru Isusovu, i da biše tolik puk obratio na viru Isusovu, i za to ga viditi želiše. I tako sveti muž Kostanc naredi popove i knjigu hrvacku, i stumači iz grčkoga hrvacku, i knjigu hrvacku istumači evan'jelja i sve pistule crikvene, i tako staroga kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem, i naredi misu, i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu. I vaze prošćenje, i obrati k Rimu put svoj, koji mu pod posluh sveti zapovidin[3] biše. I greduće

[1] Vidi o tom ljetopisu str. 25.

[2] Ime Svetoplk = Svetopuk je krivo, da je onaj, koji je prevodio ili prepisivao: „Regnante vero rege Sťetopelek“ napisano: „kraljujući sveti puk“.

[3] zapoviđen.

navrati se na kraljevstvo svetoga puka [1]), koga biše na viru obratio, kojih gospodovaše mudri i dobri kralj. Budimir, koji po Kostancu biše naučen u viru. I razumivši kralj prišastje Kostanca, bi vele vesel, i s poštenjem primi ga. I tada poče Kostanc život i čudesa Isukrstova pripovidati, i napuni i utvrdi kralja u viri Svetoga Jedinstva i Trojstva božanstvenoga. I u svem kralj virova, i krsti se sa svimi, ki još u kraljevstvu njegovu bihu nekršćeni. I papa kada biše poslal po blaženoga muža Kostanca, posal, koji k njemu dojde, po papinu dopušćenju posveti ga za koludra. I pribivši blaženi muž s kraljem nikoliko dan, koji jure utvrjen u viri i u zakonih Isukrstovih vazam prošćenje od obraza kraljeva i onoga svetoga puka pojde k Rimu.

XXVI. I osta na njegovo misto sin Krišimir, i bi svakom dobrotom urešen i napunjen straha Božjega. I kraljujući imi sina, i postavi mu ime Zvonimir. I tako živi lit trideset i jedno, i umri.

XXVII. I osta kraljem Zvonimir, koji počteni kralj, sin dobroga spomenutja, poče crikve veoma čtovati i ljubiti. I poče dobre pomagati, a progoniti zale. I bi od svih dobrih poljubljen, a od zalih nenavijen, jere ne mogaše zla viditi. I tako ne biše on za Hrvate, zašto oni ne će biti dobrotom dobiti, dà bolji su pod strahom. I za dobroga kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jere biše puna i urešena svakoga dobra, i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi da ga izji bogati, i nejaki da mu vazme jaki, ni sluga, da mu učini nepravo gospodin. Jere kralj svih branjaše, zašto ni sam prezpravdeno ne posidaše, tako ni inim ne dadiše. I tako veliko bogactvo biše, tako u zagorje kako u primorje, (biše) za pravednoga kralja Zvonimira. I biše puna zemlja svakoga blaga, i biše veće vridna ureha na ženah i mladih ljudi, i na konjih, ner inada sve imanjè. I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom raskošom, ni se nikoga bojaše, ni jim nitkore mogaše nauditi, razmi gnjiv Gospodina Boga, koji dojde svrhu ostatka njih, kako pismo govori: „Otci zobaše kiselo grozdje, a sinovom zubi utrnuše.“ Po ovi način i u to vrime zgodi se, da cesar rimski s voljom svetoga oca pape posla posle i listove svoje ovako g dostojnomu kralju Zvonimiru, proseće i moleće kako draga brata i meu kralji krstjanskimi kralja počto-

[1]) Svetoplka (Svetopuka).

vanoga: „Oto te molimo i prosimo, da skupiš k sebi svu gospodu zemlje tebi podložne, i svih od vridnosti. I kada bude skupšćina da pročtiš meu svimi ovi drug ist, koga s tvojim listom šalje se od strane naše gospodstvu vasemu moleće, kada pročte, da odgovore i da dadu nam na znanje volju svoju i odlučenje, ko učine vitezi, i baruni s voljom dospodstva tvoga.“

I tako dobri i sveti kralj Zvonimir, prijamše lištove od pape i cesara zapovidi po sve kraljevstvo svoje, da bude skupšćina i sa shodom u Petih Crikvah u Kosovi, da svaki bude do dan dvadeset i pet, i prišatče vrime da pride mnoštvo veliko. I ležoše vojske i naredišе straže. I kada dojde dan, dâ slavni i dobri kralj Zvonimir otvoriti listove pape i cesara velikoga grada Rima, s voljom svetoga otca pape, koji kazahu:

„Brata našega Zvonimira molimo s vlastnici i pukom zemlje i kraljevstva njegova, da bi hotil odlučiti, i s nami biti zajedno s pomoću ine gospode krstjanske, koji ovake listove imaju od nas, i oni da odluče volju njih, i da nam dadu na znanje, jesu li k volji našoj pristali, ča jest z dopušćenjem Božjim i Sina njegova, koji jest porojen od Dive Marie, i muku (trpel) i krv prolijo na drivo križa, i na njem umoren; koja smrt bi odkupljenje svita i oslobojenje svetih otac iz limbne tamnosti. I tako z dopušćenjem njegovim i s pomoću i njega virujućih jesmo odlučili osloboditi mista, koja je za ljubav našu okrvavio, i gdi je pridao duh otcu kroz muku i trud i greb, u kom bi položeno prislavno tilo njegovo.“

I to čuvše Bogom prokleti i nevirni Hrvati, ki ne mnogo prija daše pomoć hudobnomu sinu, (da) dobroga njih gospodina kralja Radoslava iz kraljevstva njegova izagnati i s oružnom rukom s nemilostivim sinom njegovim iz zemlje prognati. Tada čuvši toj nevirnici, ne daše ni listove dočtiti, i skočiše, ne samo da bi pristali na dostojnu molbu svetoga otca pape i cesara rimskoga, da sveta mista iz ruk poganskih izmu i oslobode, dà oni Bogom prokleti počeše kričati i vikati na svetoga kralja, tužeći se i vapijući jednim glasom kano na Isukrsta Židove: „da on išće izvesti njih iz domov njih, iz žen i ditce njih i s papom ter s cesarom otimati mista, gdi je Bog propet i gdi je greb njegov. A što je nam za to?“

I nevirni Hrvati vazeše zlu misal i nepravedan svit, i meu sobom zlo viće učiniše, i sebi i ostatku svomu rasap i vičnje

pogr'jenje. I tako počeše upiti kakono Židove vapiše na Isukrsta, kada reče poglavica: „Bolje je da jedan umre, nere tolik puk da pogine.“ I tako sramotni i nevirni Hrvati počeše govoriti vapijuće kao psi ali vuci: „Bolje da on sam pogine, ner da nas iz didine naše izvede ciéa Boga i inim mista toliko daleko obuimati, zemlje i gradove.“ I ne inako, nere kako psi na vuke lajući kada idu, tako oni na dobroga kralja Zvonimira, komu ne daše ni progovoriti, nere s bukom i oružjem počeše sići njega, i tilo njegovo raniti, i krv prolivati svoga dobroga kralja i gospodina, koji ležeći u krvi izranjen velicimi bolezni, prokle nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i Svetimi njegovimi, i sobom i nedostojnom smrtju njegovom, i da bi veće nigdar ne imali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili. I tako izranjen ležeće a Hrvate proklinjuće izdahnu. I pojde duh njegov po milosti onogaj, ki sve može, s anjeli veseliti (se) u vike vikom.

XXVIII. I toj slišavši kralj ugarski imenom Bela prvi, što se biše zgodilo u Hrvatih, pride na pospih s vojskom golemom, i vaze kraljevstvo hrvacko, i požali smrt slavnoga kralja Zvonimira, i vazam Hrvate i zagorsko i primorsko i bosansko kraljevstvo. I imiše kralja Belu za gospodina, jere svoga bihu ubili pres krivine. I po rečenomu kralju ugarskomu Hrvati biše podloženi od volje u nevolju; i od slobodnih u rabotu obrati, i bi kako pismo govori: da zli teg zlu plaću čeka. I biše za svoj teg plaćeni oni prokleti i nevirni Hrvati krozi griha, zašto pogubiše svoga dobroga gospodina kralja Zvonimira, kako Žudiji gospodina Isukrsta. I tako prokleti Žudiji inim služe ne imajući ni oni od svoga jazika gospodina Dobri kralj Zvonimir živi u kraljevstvo, dokle bi ubijen, lit trideset i pet. A ubijen bi na lit Isukrstovih tisuća osamdeset, a toj tisuća i osamdeset manje jedno.

Gospodin Dmine Papalić najde ovo pismo u krajini u Marković, u jedne knjige stare, pisane hrvatskim pismom, i ispisa(h) rečeni Dmine rič po rič. A ja Jerolim Kaletić ovoj prepisah iz rečenih knjig na tisuću i pet sat i četrdeset i šest, na sedam dan otubra miseca u Omišu. Bogu hvala.

2. Iz Lekcionarija Bernardina Splićanina.

Knjiga Lekcionarij tiskana je 1495. godine gotičkim slovima kao i ostale knjige onoga vremena u Evropi. U knjizi su poslanice i evanđelje, što se čitaju u crkvi kroz godinu.

Odlomak je ovaj tiskan po akademijskom izdanju (1885.) onakim pravopisom, kakim je tiskano izdanje od 1485. god.

Luka XV. 11—32.

U ono vrime: Recçe yſus vçenichom ſuogijm. pritaç ouu:
Clouich nichij gymiſſe dua ſijna y reçe mlagij od gnih otçu Otçe
day meni dijl blaga chijmi priſtogij: Irazdilijgym. blago Ine yzijde
velle daan. ſchupiſſi ſſe mladij ſijn. yodprauiſſe poyde vnycho
vladanye dalecho. y onde razſtrati blago ſuoye xiuchi neçiſto
vbludu. Ibuduchi ſſe blago razprauijl vçinijſe glad vellik vonom
vladangij y on poçe. v neuogli potribouati: Ipoy de ypritiſnuſſe
chyednomu grayaninu od onoga vladanya. aon poſla gnega
naſſello ſuoje. da paſe praſçe. Aon xeliſſe naſſitìtiſſe xegliuda
choga praſçi zobahu. anitchormu niſtar nedadijſſe: I on vſebi
ſmiſliſſciſſe reçe: Kolichiſſu nayamnijci vhyxi otca moga. chij
obyluyu chruha. aya oſde ſada od glada mruu? Ustati hochiu
y poytichiu kotçu momu yrechichiu gnemu: Otçe moy ſagri-
ſcijlſam bogu nanebi. atebi na zemgli. yure nijſam doſtoyan
zuatiſſe ſyn tuoy: Da vçinijme kako yednoga odnayamnijchof
tuogyh: Iuſtaſſciſſe: doyde chotçu ſuomu: Ibuduchy yoſchie. dal-
lecho vgliedaga otaç gnegof. ymilloſſardyem bij ganut y po-
techſi obuyaga zagarlo gnegouo ypogliubij gnega: Ireçe gnemu
ſijn: Otçe moy. sagrijſylſam nanebu yprid tobom: yure nijſam
dostoyan zuatiſſe. ſijn tvoy: Reçe tada otac. ſlugam suogijm:
Barzo ſada yzneſſite nayboglyu ſuitu y obucite gnega y poſta-
uite parsten naruchu gnegouu y obuchiu na noge gnegoue: Ido-
uedite iunça nay tuſchiega. y vbijtega da blaguyemo veſſelechiſſe.
yere euo ſijn moy vmarl bijſſe yoxiuilge. yzgibal bijſce ynaſſa-
ſtye: Ypoçaſſe blagouati ſueſeliem: Abijſſe tada ſijn gnegov ſta-
rigij v pogly; Igreduchi priblixaſceſſe chſtanu. ysliſſa suiralle
ynakaralle: Yzazua yednoga od ſluug y vpijtaga çaye to veſſelye
vnas: Aon reçe. gnemu: Bratye tuoy priſſal: y vbijlye tuoy otaç.
yunça nay tuſchiega. zaçye gnega zdraua priçechal: Razſardyf-
ſiſſe tada on ynehtyjſſe vliſti v hyzu: Tada otac gnegov yzayde

vancha. ypoçega moliti da vlize vhyzu: Aon odgouvoriſſi otçu
ſuomu. reçe: Euoye tollicho godijſch. dati ſluxu. ynigdare za-
pouidi tuoye nepriſtupih. ati nigdare meni nijſi hotijl datt yednoga
chozlichia. dabyh ſmogymi pryategli poblagoual: Asada chadaye
doſtal ouij ſijn tuoy. chijge razſul blago ſuoye zbludniçami.
vbijlſy gnemu yunça naytuſchiega: aon reçe gnemu: Sijnu tijſi
vazda samnom. yſſacha moya tuoya yeſſu: Blagouati yueſſelitiſſe
potribouaſce. zaç brat touy vmarl bijſſe i oziuilge. yzginul bijſſe
ynaſſaſt yeſt;

3. Krašićki sud rješava pravdu

između Ivana Kozlovića i Marka Talkovića 30. studenoga 1581.

Leta 1581 Dan Zadny Nowembra, cha ye Na Dan Zwe-
togha Jandrya, w kraschychyh, Na Lycze Zemlye, na Zenokossy
Dwgawy, By Prawda z yedne Ztrane med Matakom Thalkowy-
chem, A zdrwge ztrane med Iwanom kozlowichem. Goworasse
recheny Matak Thalkowich: Gozpodo I Prawdo! Ja nyzam byl
Josche royen, Da ye moj Dyd I moj otacz owu zenokossw kwpyl
po zakonw kraschychkom, I Iz tretyh rwk wazel. zach ye tw
zenokossw Dersal Nyky Gergur pychwlin na zalog; Pak yw ye
byl wcsynyl Jane Berdyk, Pak yw ye moy dyd martyn Thalko-
wych od nyega wazel za onw czenw, kako yw ye on byl wczinyl,
I platvl yw ye. zach onda wa no wryme nye mogal nyedan kra-
schych kwpyty ny platyty; I Dersal yw ye moy Dyd i moy otacz
myrowno bolye od 30 Let, I nygdare ga nygdor wa nyoy ne
zastavy I nezbantowa; Vazda zam do zada wa nyoy myrowan
byl I wdersan; I onda ye kozlowich zam zwoye Imynye pro-
dawal Penychw I Brezarychw. Na to Iwan Kozlowych odgovory:
Gozpodo I Prawdo! cha gowory matak Thalkovych, da ye owa
zenokossa Dwgawa nyegova Dydyna, a Ja goworym, da ye moya
prawa dydyna I predydyna; I cha ty govoris, Da nyzy nygdar
do zada Va nyoy zbantowan, pache ja govorim, da ye i onda
oglasewano, kada yw ye kwpowal moy ztrycz matak kozlowych,
ako ze Izwy nakon 10, 20 Let Ili 50, da yw gdo Iny kwpwye
zeby, nego matak kozlowich, moy ztrychych, da nygdar wa nyoy
ne che byty myrowan, I zada da by w on zeby kwpowal, I da

by w dersal, Ja ga ne bych bantowal, Da on yw ye wam kwpowal, zeby chynechy z prehymbom I zlayharyom; I po tom zw twoye perwy wa nyw wlyzly, A w prawu moyw Dydynw. A Zamyte my, moya gozpodo naperwo zwydochaztwo. I Jos cha zy rekal, da nyzy nygdar do zada wa noy od nykogar zbantowan, Pache zam te dozta krat opomynal I goworyl za nyw I zeno zy na nyoy zdiwal, da ga nyzy domom wozyl. I polagh toga wzega, moya Gozpodo, wygte Prawdenym zakonom, Je ly w Prawadno kwpil I po zakonw kraschychkom, Ne ymayochy ponwdnoga kmeta, ny Aldomasnyka, ny owodnyka, ny nyedne prawicze od zakona kraschychzkogha. Na to matak talkowich odgowory: cha goworys ty Ivan kozlowych, Da je nyzam kwpyl po kraschychkom zakonw, I Lyzt ye potle pyzan na pogodbw, ondy e byl Jwre kozlowych I dopwztyl yo ye kwpowaty, kako na to weroyem Bernetw brezarychia, I martyna pernychia, I Gergetw brezarychia, I na zakon kraschychky, ky e onda tekal meyw nymy. Na to Iwan kozlowych odgovory: Gozpodo I prawdo! ogleyte prawdenym Dwgowayem. I po zakonw, more ly meny on zam Lywdy namytaty I Izbyrati; I neka matak kozlowych powy, ky yw ye kwpowal, kako je kwpowana, I kako ye bylo, Dokle zam Ja Izwydyl, kako hody za rechenw zenokossw. Na to matak talkowych odgowory: kada ty Newerwyes owyh tryh ztarczew, A Ja tebe weroyem na no Imynye zenokossw, cha ye wrydno. Prawda naperwo dozwa zwydoke Iwana kozlowychia: ky perwy zwydok by Gerge brezarych, Drwgo Jwre Nowakowych: ky powydasse pod rotw: Ja Gerge brezarich zykal zam Jedan kamyk malynzky z otczem Jwrete Nowakowycha, I dosal ye k nam Ded Jwrech Petar Nowakowych, I powyda nam: owo chwh, Da kozlowych prodaye zenokossw Dwgawu talkowychem, Zato moy Gerge, hodwa, wazmymo yw my Dwa, ne daymo ye w meyw; I kada zmo naperwo ztaly, pochel ye matak kozlowich swprot nam ghoworyty; Ja zeby kwpwyem rechenw zenokossw. A nykomwr Inomw: Na to Gerge nowakowych I gherge Brezarych odgoworyzmo: onda moy matak, ako ty zeby I zwoyem rechenw zenokossw kwpwyes, ty zy naywolney od brata zwogha, Da ako yw gdo Iny kwpwye ter ze Izwy nakon 50 Let, my ogowaramo tw prodayw, Da on, ky by w Iny kwpyl Nego ty, Da neche nygdar wa noy bythy myrowan, ny nyegow oztanak, Prawdy by wydyty polagh Jedne I Drwge ztrane rychy. I polagh Lyztow mataka talkowichia, ke

w prawdw naperwo bysse Dal, Da ye rechenw zenokossw po zakonw kraschychkom wczynyl. kwpyl i platyl. to se nenayde w rechenych Lyztyh, I Prawda Lyztom ny yedne mochy Ne da, Nego da zw Lyzty falssywy, I nyzw po zakonw kraschychkom pyzany, I Da nymayw nyedne mochy male ny velyke. Zato prawda obnayde, Da recheny Iwan kozlowych zwoyemy braty Ima od danas na 15 Dan poztawyty I Daty matakw Thalkowichw Dwkat Zedamnayzte I pol, Pak Da Imayu wlyzty w rechonwu zenokossw Dwgawu, I myrowno yw Dersaty I Ladaty I wsywaty, ony I nyh oztanak, kako prawu zwoyw Dydynw: A matak kozlowych, ky e tako prehynbeno hodil zwprot zwomw rodu I Lassno, Thako Da w rechenoy zenokossy Dwgawy nyma I nemore imaty nyednoga Dela mala ny welyka. Na to pristave wzesse; Matak Thalkowych Vaze Gaspara Speletychia, ryhtara terskoga, I Lwketw Smwndychia: Iwan kozlowych waze Francetw chywka, zwdcza kraschychkoga, I Barychia Skerlcza, zwdcza kwpchynzkoga. Wa toy Pawdy zydyly zw w kypw Gdna m. knez myhal Herendych I knez Jwray Hrelyacz; od ztrane kneza Steffana Gregoryanczia byly zw knez myho Voykowych, knez Jwray Govorkowych, knez Petar Berczkowych. Polagh toga byly zw oztaly dobry lywdy Domachy I meyasky, knez Iwan norsych I myhal repych, k. Jwray Goymerchych, knez Gergwr Dolyanzky, k. Iwan Jwngych, k. myhal mwskowacz, k. Petar wolowych, Francze chywk, Gaspar Speletych, Fabyan wlassych, Iwak Skerlacz, Perych werbaz, myhall krayachych, Iwan bylychych, Vale kossawych, Syme nowakowych, myhe mayhanowych, Iwak Swpanych, Marko Domandowych, Lwke ztanych, Iwan wochkowych, Iwan Jwrgewych, Pawal magdyn, Gerge Jemryhowych, Syme Bedenychych, jwan mwhych Fabyan slybycz. Steffan Wynczalych. I za weche werowanya I bolye thwerdyne zgora Imenowany, ky zw w kypw gdna m, byly gdna Jwrya Zrynzkogha, knez myhal Herendych I knez Jwray Hrelyacz. zwoyemy ze rwkamy podpissasse I zwoye pechate na owu Sentenczyw poztawyse, koyw po nyh odlwchenyw I z prawdenoga gradczkoga Legystroma Izpyzal ye zwoyw rwkw myklows Dyak Perytth, Grada ozlia rachonnyk, Letto I Dan kako zgora.

ⰌⰖⰓⰀⰋ ⰘⰓⰅⰎⰡⰜⰠ, ⰓⰖⰍⰀ m. p.
Jwray Hrelyacz, manu ppria.

Kukuljević: Acta croatica str. 283.

III.

RJEČNIK.

U ovom rječniku nema onih riječi, koje su ili posve jednake u značenju i u obliku riječima današnjega hrvatskoga jezika, ili se tako malo razlikuju, da se lako raspoznaju prema onome, što se učilo o glasovima i oblicima jezika staroga slovenskoga i staroga hrvatskoga. Ako nema riječi s ь, onda se nalazi s ъ.

А.

абию adv. umah.

авити, ꙗвити, ꙗвлѭ, ꙗвиши, javiti. Tako i drugdje dolazi rado **а** m. **ꙗ**.

аврамль adj. Abrahamov.

агньць m. jagnje.

адь ᾅδης, pakao, ad.

азимьство n. upotreba nekvasnoga hljeba, usus panis infermentati.

акрогониеи dj. ἀκρογωναῖος -**камень** ugalni kamen.

акье = **аће** = **аште** adv. ako.

акъı adv. kao.

алавастръ ἀλάβαστρος, posuda od alavastra, sklenica.

алазоникь adj. hvališa, ἀλαζών.

àldomâšnîk m. svjedok kupovnini, koji pije aldomaš.

алекторъ m. pijetao, ἀλέκτωρ-ορος, ὁ.

алъкати, алъчѫ, алъчеши gladovati.

алъчьнъ adj. gladan.

апелати се prizvati se, appellare.

аре adv. jer.

аредитати baštiniti, tal. ereditare.

ароматъ m. miris, ἄρωμα, aroma.

арсал m. poslanik (isp. arapski irsāl, poslanstvo, rasūl, poslanik).

архиіереи, архиереи m. glavar svećenički, ἀρχιερεύς.

архитриклинъ m. ἀρχιτρίκλινος, magister convivii, prvi kod stola.

аште konj. ako; — **да** ako; — **оубо не** εἰ μή τι, osim ako; **иже аште** ὃς ἄν (ὃς ἐάν), kogod, quicunque. **аште ли же ни** εἰ δέ μή, inače.

Б.

Бабоуньска речь riječ je, što pripada Babunima. Babúni zvali su se odmetnici od vjere, bogomili, a ime će im biti od babe, i tako će biti nazvani zato, što se uzimalo, da su im u vjerovanju bapske gatnje.

балии m. liječnik.

бандъ m. osuda, koja može biti i na plaćanje u novcu, potom i globa. od tal. bando.

безаконьние n. bezakonje, grijeh, zločin.

безвѣстьнъ adj. neizvjestan, nejasan.

безмлъвье n. šutnja.

безочьство n. bestidnost, sramota.

безчисльнь adj. bezbrojan.

бестоудьнь adj. bestidan.

бештисльнъ adj. nebrojan, bez broja.

бимь, би od бъıти.

благоволити, -лѭ, -лиши odobravati, zadovoljan biti čim.

благоколение odobravanje.

благовѣрие n. pobožnost.

благовѣстити, -вѣштѫ, -вѣстиши i благовѣштати, аѭ, -ѥши vb. objaviti.

благодѣтель m. dobročinac.

благодѣть f. milost.

благодѣıание n. dobročinstvo.

благословествити, -вештвлѭ-вествиши blagosloviti.

благословештение n. blagoslov.

благосрьдь adj. milostiv, blag, benignus.

благоѫханьнъ (благооуханъ) adj. mirišljiv.

благъ adj. dobar.

благъıни, нѩ f. dobrota.

ближика m. f. bližnji, susjed, rođak.

блюдъ m. zdjela.

блюсти, блюдѫ, -деши verb. čuvati.

боланча f. neki novac, grč. βαλάντιον, pa i neka vrsta težine.

болий -льши -лие komp. adj. veći, više (болие).

большьми adv. većma.

бракъ m. brak, svadba, γάμος.

брань f. rat.

братрьıа f. braća.

брачинь m. haljina od svile; prema srednjem lat. barracanus, barchanus = baršun.

брашьно n. jelo

боуй adj. lud.

боукарь m. književnik.

бѣсъ m. đavao.

бъдѣти, бъждѫ, бъдиши bdjeti.

бъıтие n. biće κτήματα; небъıтие n. nebiće.

В.

Вазети се за кога zauzeti se koga.

варъ m. vrućina, žega.

варıати -рıаѭ -рıаѥши (варати) naprijed ići, čekati.

величьство n. veličina, veličanstvo.

веселоумъ m. (авеселоумъ) Apsolom.

ветъхъ adj. star, vět, vĕgd -a -o.

вешть f. stvar.

видѣти, виждѫ, -диши vidjeti, gledati.

вина f. krivica, izgovor.

вита f. βῆτα.

витвие = вѣтвие n. granje.

владика f. gospodin, gospodstvo, vlasteoka, vlast.

владичьство, владъıчьство n. vlast.

влахь m. Romanus, čovjek od starih naselja rimskih po obližnjim krajevima grada, stoga katkad i Dubrovčanin, a po glavnoj radnji onih prvih i svaki, koji radi oko stoke, pecuarius.

влашть adj, vlastit.

влъна f. val.

влъхвъ m. (pl. влъсви) mudarac, prorok.

влъховство n. mađije, čaranje, čini.

влъшвление n. vráčânje.

внимати, (вънимати) -маѭ -имаѥши ili -ѥмлѭ -ѥмлѥши paziti, προςέχειν,, attendere.

водонось m. sud vodênî.

вой m. vojnik.

воинъ m. vidi вой.

вольнь adj. komu je slobodno, slobodan.

волıа conj. ili.

вонıа f. miris.

впрашати vidi въпрашати.

врагъ neprijatelj.

вражба vidi вражьда.

вражьда f. globa, što je plaća, tko ubije čovjeka.

вражьдовати, -доуѭ, -доуѥши neprijatelj biti.

врачевание n. vráčânje.

вранъ m. gavran.

вратьникъ m. vratar.

врнез m. vernensis, veronski novac; uopće sitan novac.

връвь f. uzica, vrvca.

врътоградъ m. vrt.

врѣдити, врѣждѫ, врѣдиши vrijeđati, uvrijediti.

врѣшти, връгѫ, връжеши baciti.

вьселенаıа, vidi въселенаıа.

вспѧть vidi въспѧть.

всток (въстокъ) m. istok.

въдати, въдамь, въдаси uručiti, predati.

въжделѣвати, -ваѭ, -ваѥши željeti.

възбранити -нѭ -ниши zabraniti, zapriječiti.

възвѣстити, -штѫ, -стиши oglasiti.

възвѣштати, -штаѭ, -штаѥши iter. oglašivati.

възгласити, -шѫ, -сиши oglasiti, zapjevati.

въздание n. naknada, zasluga, retributio.

въздати, -дамь, -даси vratiti.

въздрадовати сѧ, -оуѭ, -оуѥши сѧ poradovati se, obradovati se.

въздрѣмати, -млѭ, -лѥши dormire, podrijemati.

въждѧдати се, -ждѫ, -ждеши ožednjeti.

въздрѫжати сѧ, -жаѭ, -жа-

ѥши сѧ biti zabijan, figi, πήγνυσθαι.
въздоухъ m. vazduh.
възирати, -раѭ, -раѥши poglédati.
възлежати, -лежѫ, жиши ležati za stolom.
възлешти, -лѧгѫ, лѧжеши leći za stol.
възложити, -жѫ, -жиши položiti.
възненавидѣти, -виждѫ, -видиши nenavidjeti.
възношениѥ n. prinos.
възпити, -пиѭ, -пиѥши zavikati.
възтрепетати vidi въстрепетати.
възоупити, -пиѭ, -пиѥши zaùpiti, — pijêm, exclamo.
възѧти cf. ѩти.
възъ praep. c. ak. za.
въ инѫ adv. svagda, uvijek.
въиспрь = испрь adv. gore.
въмѣстити, -мѣштѫ, -стиши brati (na pr. zlatna kupa devet bere litar'), uzimati, obuhvatiti.
вънити, идѫ, идеши unići.
вънѥгда (вьнегда) konj. kad.
вънъ adv. van, napolje, nadvor.
въпити, въпиѭ, въпиѥши zvati, vapiti.
въорѫжити, -жѫ, -жиши oružati.
въпл̑ь m. vika.
въплътити, -плъштѫ, -плътиши utjeloviti.
въпрашати, -аѭ, -аѥши pitati, moliti.
въпросити, -прошѫ, -сиши upitati.
въселѥнаꙗ f. od part. svijet, naseljena, ἡ οἰκουμένη. Isp. вьселѥньна.
въскрѣшати, -шаѭ, -шаѥши podizati, činiti da tko uskrsne.
въслѣпати (= въз слѣпати) teći, strujati.
въспитѣти, -тѣѭ, -тѣѥши othraniti.
въспѧть (вьспеть) adv. opet, natrag.
въстати, -станѫ, -неши ustati.
въстрепетати, -штѫ, -штеши uzdrhtati.
въстръгати, -гаѭ, -гаѥши iskinuti, istrgati.
въстръгнѫти vidi тръгнѫти.
въсх'ꙑтати, -таѭ, -таѥши uhvatiti.
въсх'ꙑтити, -штѫ, -тиши grabiti, uhvatiti, ugrabiti.
въчисти, чьтѫ, -чьтеши uvrstiti, ubrojiti.
въчѧти, -чьнѫ, чьнеши početi; infin. i prez. toga glag. izriče se futur.
въшьствиѥ n. uzašašće.
вьведениѥ n. uvod.
вьзвѣстити, -вѣштѫ, -вѣстиши dojaviti.
вьзрѣниѥ n. pogled, intuitus.
вьлоучити dobiti.
вьнезапоу (вънезапѫ, в'незаапь) adv. iznenada.
вьображати oblikovati.
вьпльштениѥ, въплъштениѥ n. utjelovljenje, incarnatio.
вьсакоюдѣ adv. sa sviju strana.

вьселѥньна f. odasvud nastanjena zemlja, ἡ οἰκουμένη, vasiljena.
вьсесъжагаѥмъ adj. što se upali.
вьсесъжагаемаа жрътва f. žrtva paljenica.
вьсприѩти, въсприѩти, имѫ, имеши primiti.
вьстаникь adj. ustalac t. j. čovjek marljiv, radin, stalan.
вьсхитити сѧ, -хиштѫ, -хитиши сѧ podići se.
вьсходъ m. uzlazak, uzašašće.
вьсь, весь f. zemlja, selo.
вьшствиѥ vidi въшьствиѥ.
вѣдомъ adj. poznat.
вѣдѣти, вѣмь (вѣдѣ), вѣси znati.
вѣдѣти сѧ znati se, poznati se.
повѣдѣти, -вѣмь pripovjediti, kazati.
исповѣдѣти, -вѣмь priznati; -сѧ ispovjediti se.
съвѣдѣти συνειδέναι, svjedočiti, t. j. znati s kime nešto.
оувѣдѣти doznati, upoznati, naučiti.
вѣтвь f. grana.
вѣтвьѥ n. granje; vidi витвиѥ.
вѣштавати, -ваѭ, -ваѥши govoriti.

Г.

Гвоздь m. čavao.
гибель f. pogibao, pogibija.
главьнꙗ f. glávnja, veliko drvo, što se loži na vatru.
глаголати, -лѭ, -ѥши govoriti.
година f. sahat, čas, vrijeme.
годѣ (lok. od годъ) = волꙗ ili, lat. sive.
гой m. mir.
господь m. gospodin, gospod.
градьць m. mala ograda, vrtlić, gradić.
грести strsl. грѧсти, грѧдѫ ići, gresti, gredem.
грьдꙑни f. oholost.
гръсть f. šaka.
грьдѣливь adj. ohol.
грѧсти, грѧдѫ, -деши grem, gredem, idem.
гѫба f. spužva.

Д.

Даже konj. da; даже до sve do usque ad.
дарьствовати, -ствоуѭ, ѥши darivati.
даꙗти, даѭ, -ѥши davati.
двородрьжица m. dvorodržica, koji upravlja kućnim poslom.
двьрь f. i pl. двьри vrata.
дел' adv. (дѣлꙗ) poradi.
денет taj dan (день тъ).
дивъ m. čudo; дивъ творити divljenjem napuniti, stupefacere.
диднѣь m. plemić.
дирѣ (= дирꙗ, дира) f. rupa. díra, što je razdrto.

диѣкь m. (дıакь) đak.
дльготрьпѣнию n. ustrpljivost.
длъжьнъ adj. dužan.
добрѣ adv. dobro (dobre).
добытъкъ m. blago.
доволе крат dosta puta.
доволъ m. dostatnost.
довьлѣти, -лю, -лиеши i -лѣю, -лѣиеши dostajati.
дойдеже konj. dok (до идеже).
дола f. dio.
домовитъ m. domaćin.
доньдеже, доньже konj. dok.
досажденние n. pogrda.
достоıание n. baština, hereditas.
достодивьнь adj. prema grčkome ἀξιοθαύμαστος, dostojan, divljenja.
достохвальнь adj. dostojan hvale, dignus laude.
древлю adv. davno.
дроугъ m. prijatelj.
дрьзати, -заю, -заиеши usuditi se.
дръколь m. batina.
дрѣво n lađa, drijevo.
дрѫхлъ adj. neveseo.
доуплица f. duplo, dvostruko.
доучипаль m. konj Aleksandrov Βουκεφάλας, ὁ.
доушевници m. dobri, duševni ljudi.
дъмение n. nadutost.
дърати vidi дьрати.
дъска f. daska.
дьрати, дерѫ, дереши derati, kidati.
дѣıание n. djelo.
дѣлатель m. radnik, poslenik.
дѣлıа praep. c. gen. radi.
дѣть f. djeca.
дѣти, дѣю, дѣиеши, i деждѫ, деждеши djeti, postaviti, tvoriti, силы дѣıатъ сѧ о немь i čudesa on tvori.

Є.

Neke riječi, koje se počinju sa slovom є, naći ćeš kod ю.
еред m. tal. erede, baštinik.

Ж.

Жало n. žalac, žaoka.
ждати = жьдати, жидѫ, жидеши i жьдѫ, жьдеши čekati.
ждрѣбий m. vidi жрѣбий.
же adv. a; kad stoji na kraju riječi, pojačava joj značenje.
женихъ m. ženik, mladoženja.
жестосрьдие n. tvrdoća srca.
жешти, жегѫ, жежеши, imper. жьзи peći, žeći.
жизнь f. život.
житие n. život, žiće.
житийскъ adj.: сласть житийскıа slast života, ἡδονὴ τοῦ βίου.
жрьвьна f. žrvanj.

жрѣбий m. ždrijeb, dio.
жоупа, pagus, kotar. Župa je imala svoju upravu odvojenu od državne, koja je bila po gradovima u župamą, a uprava je njezina bila u vlastelina, kojega je bila župa, ili u više njih, ako ih je bilo više.
жьдати, жидѫ, жидеши i жьдѫ, жьдеши čekati, oklijevati, izglédati, iščekivati.
жьзлъ m. žezlo, ῥάβδος, virga.
жѧдати, -ждѫ, -ждеши žeđati.
жѧти, жьнѭ, жьнеши žeti, žnjeti (žnjem, žanjem).

З.

За prijedl. poradi; за не, за нѥже adv. zato, jer.
забъдѣти biti budnu, bdjeti početi.
забыти, -бѫдѫ, -бѫдеши zaboraviti.
завез m. obveza, obligatio.
заводъ m. tečaj, δρόμος, cursus.
загокор m. zalog, pignus, vadium.
задѣти, -деждѫ, -деждеши, -дѣю, -дѣиеши zadjeti, (deđem), natjerati.
зазорьнь adj. ukora vrijedan, reprehendendus.
занимодавьць, m. davalac zajma, δανειστής.
запрѣштати, -штаю, -штаиеши (iter. prema perf. запрѣтити) priječiti, zaprečivati.
запъшити mj. забъшити zanijekati (cf. udario u bah = zanijekao).
зарѫвати, -вѫ, -веши udarati.
застѫпити, -плю, -пиши zastupiti, obraniti, zaštititi.
зацѣдити, -ждѫ, -диши nacijediti.
зговарати се izgovarati se.
згониик m. prognanik.
згриха f. grijeh.
звѣздочьтение n. čitanje, gatanje iz zvijezdâ.
здание n. građevina.
здрьже part. dalje, nastavljajući.
зиждитель, зьждитель m. conditor, stvoritelj, osnivač.
златница f. zlatan novac.
змьй m. zmaj.
знание n. poznanici, prijatelji.
зракъ m. lice.
зьдати, зиждѫ, зиждеши zidati, graditi, tvoriti.
зълъ adj. zao.
зьдъ m. zid.
зьледь (злѣдь f.) f. zlo, ispor. zlijediti, zlijedim.
зьрѣти, зьрю, зьриши gledati, zreti.
прѣдьзрѣти naprijed vidjeti.
оузьрѣти vidjeti.
зѣло adv. veoma, silno.

И.

Иго n. jaram.
иде, идеже konj. gdje, jer; **до идеже, доньдеже** dok. dokle, kako daleko.
иерей m. svećenik, ἱερεύς.
иждe adv. jer.
иждеконьнъ adj. od iskona, iskonski.
иждешти, -дегѫ, -жеши ispaliti, exurere.
избытъковати, -оуѭ, -оуѥши vb. obilovati.
избытъкъ m. izobilje.
изволити, -лѭ, -лиши htjeti, izvoljeti (**изволѣти**).
изволѥниѥ n. volja, placitum.
извѣстовати, -стоуѭ, -стоуѥши potvrditi.
извѣштати, -штаѭ, -штаѥши iter. potvrđivati.
извѣштениѥ n. dokaz.
изѩти, из-ьмѫ uzeti; vidi **ѩти**.
импач m. zapreka, smetnja, tal. impacciare.
имьже adv. jer.
индиктионь m. indikcija, lat. indictio. Tako se zove ciklus od 15 godina kod godišnjega crkvenoga brojenja. Da se proračuna godina indikcije, valja godini od rođenja Isusova dodati broj 3 i onda taj zbroj podijeliti brojem 15. Ostatak ove diobe pokazuje broj indikcije. Ako nema ostatka, onda je indikcija 15, kako je u ovoj knjizi na str. 154. u ugovoru Stjepana, kralja bosanskoga, od 24. listopada god. 1332. (U Rimljana bijaše indictio doba za porez, koji se uzimao od svega posjeda, roblja i marve, te su se zato svakih 15 godina sastavljale listine i po njima razrezivao porez).
инокь m. kaluđer, μόναχος.
инодоушьнъ adj. jednodušan.
иночьскъ adj. kaluđerski.
иночѧдъ adj. jedinorođeni, μονογενής.
инъ drugi; **въ инѫ** svagda, neprestano.
иродиꙗ, иродиꙗда f. Ἡρωδιάς, Herodijada.
исекноути smalaksati, pomanjkati.
ис-кони adv. (**конь**) u početku.
искрь adv. blizu.
испакостити, -штѫ, -стиши nanijeti štetu, pakostiti.
исплънь adj. indekl. pun.
испльнѥниѥ n. punost.
исплѣти, -плѣвѫ, -плѣвеши ispljeti, isplijèvêm, plijevući iščupati.
исправити, -влѭ, -виши izvršiti.
исправлꙗти, квлꙗѭ, -влꙗѥши raspravljati, odlučivati.
исправлѥниѥ n. sjajno djelo.
истиньнъ adj. istinit, pravedan.
истлѣниѥ n. truhljenje.
истовъ adj. prav.

источьникъ m. vrelo, izvor, vrutak.
истъ adj. ovaj, onaj.
исцѣлити, -лѭ, -лиши, iscijeliti, ozdraviti.
исъхнѫти, нѫ, неши (aor. **исохъ**) usahnuti, uvenuti.
ицѣлити vidi **исцѣлити**.
исцѣлꙗти, -лꙗѭ, -лꙗѥши iscjeljivati, ozdravljati.
исѧкнѫти, -нѫ, -неши osušiti se, ohladnjeti.
ичезнѫти vidi **иштезнѫти**.
иштезнѫти = ис-чезнѫти iščeznuti, nestati.
июдѣй = июдей m. židov, Ἰουδαῖος.

К.

Каде adj. **къде**.
казати, кажѫ, кажеши kazniti.
капоучь m. u svezi po svoj prilici s talij. cappuccio, što znači kukuljica, kamilavka, pa može biti kalpak ili kapa.
каснити doći kasno, učiniti kasno.
катоунь m. mjesto za pašu. Na katunima je sjedilo i po više porodica.
квештиоунь m. pravda, tal. questione.
келиꙗ f. ćelija, novogrč. κελλίον.
кесаръ m. καῖσαρ (kao rimski ćesar za razliku od cara: **цѣсарь**).
клевритъ = клеврѣтъ m. drugar.
клѣть f. soba, ćelija.
клѧти, клънѫ, клънеши kleti, **-сѧ**, uklinjati se.
книга f. pismo, knjiga.
книгъчий, -чиꙗ m. pisar.
ковъ m. prijevara, lukavost.
козмикь m. svjetovnjak, κοσμικός.
коли adv. god.
конь m. početak (**ис-кони**).
конь praep. kod.
коньчина f. konac.
кораблльникъ, кораб'никъ m. mrnar, korabljar.
короуна f. vijenac, lat. corona.
которати, -аѭ, -аѥши osuđivati.
которъй, котерꙑй adj. koji.
краниѥво (n. adj.) **мѣсто**, κρανίου τόπος, košturnica.
кровъ m. krov, šator.
кромѣшьнь adj. izvanji, spoljašnji.
кроушьць m. kovina.
кръзно m. odijelo od kože.
кръштати, -штаѭ, -штаѥши iter. kršćavati.
крѣвати, -ваѭ, -ваѥши počivati.
ктиторъ m. osnivač, κτήτωρ.
коудѣльница f. ne zna se pravo što je. Značenje će joj biti „sirota“, koja kudjelju prede.
коукꙗ, коуѣа f. blagajnica, kuća.

коунътенътъ adj. tal. contento, zadovoljan.
коуплянъ adj. trgovački.
коупьно adj. zajedno.
коупь m. kûp; въ коупѣ zajedno.
коустѣрьна f. gustijerna, cisterna; jama, iz koje se crpe voda.
коучьма f. vrsta šubare.
коуцию = коутию f. pšenica ukuhana s medom.
къде adv. gdje; ни-къде-же nigdje.
къжде pron. svaki.
късьнъ adj. (коснъ) spor.
ктиторъ cf. ктиторъ.
кьбьль m. kabao.
коунокию f. zajednica, zadruga, κοινόβιον.

Л.

Ланита f. obraz.
левѣий m. Λευίς, Levi.
левѣитъ m. Λευίτης, Levit.
ли adv. ipak.
ликра f. mjera i idealna novčana jedinica od 20 soldina; soldin = 12 dinara.
ливанъ m. λίβανος, thus, tamjan.
листвиѥ n. lišće.
лице, stvar ukradena ili porobljena, koja daje najjači dokaz. „Ако се што годѣ лицемь оухвати“ znači: na djelu, u stvari. Prema tome je обличениѥ uhvaćeni stvarni dokaz, a облични i облично stvarju dokazano i uhvaćeno.
лихоимьствиѥ n. lakomstvo.
лихъ adj. zališan, лихо zališno.
лобъзаниѥ n. (subst. verb. od лобъзати) cjeliv.
ложе n. ležaje, loža.
лоно n. krilo. naručje.
лоуна f. mjesec.
лъжь adj. lažan (лъжь f. laž).
лъсть f. prijevara.
любо, што любо štogod.
любоништь adj. prijatelj sirotasima.
лоукавъ adj. zao.

М.

Мазда f. vidi мьзда.
маломошть m. siromah.
мартолосъ m. trgovac robljem, (grč. ἁμαρτωλός).
масло n. ulje, mast.
мастити vidi мьстити.
маштени, маштениѥ n. osveta, (мьстити, osvetiti se; мьсть osveta).
мехоскоубина f. kazan za očupanu bradu; cf. мѣхоскоубина.
мечь — мьчь m. mač.
миноути prijeći, transire.
мироточьць m. pomazanik.
миръ m. 1. mir; иди въ миръ idi s mirom; 2. svijet.
миса f. zdjela, krug.

млъва mrmlanje, buka, ταραχή.
млънии f. munja.
млъчаниѥ n. mučanje, muk, tišina.
многажди adv. mnogo, često.
моштьнъ adj. moguć.
моудити vidi мѫдити.
моуро (муро) n. pomast, μύρον.
мытарь m. carinik.
мытарьница f. carina, Zollamt, telonium.
мьзда, мазда f. plata.
мьздовъздатель m. platac.
мьнъшьми adv. manje.
мьнѣти, -ниѫ -нишн misliti, mniti.
мьска f. maska, mazga, mula.
мьстити, мьштѫ, мьстиши osvećivati.
мѣропьхь vidi себарь. Meropsi ili n e r o p s i bili su vlasteoski ljudi na zemljama crkvenim, vlasteoskim i kraljevskim ili carskim, i onomu su, čija bješe zemlja, bili dužni nešto raditi i davati. Imali su prava ličnosti i imanja.
мѣхоскоубина f. kazan za čupanje brade.
муро vidi моуро.
муроточьць m. koji toči mast, unguentum fundens.
мѫдити, -ждѫ, диши oklijevati.

Н.

На adv. nego; cf. нъ i нѫ.
навадити, ждѫ, -диши podgovoriti.
навести, -ведѫ, -ведеши navesti.
навлашни osobni, privatni.
наказаниѥ n. kazan, poena.
накарале f. vrsta sviralâ.
наковало n. nakovanj.
налешти, -лѫгѫ, -лѫжеши naleći, počekati, permanere; грѣсѣ ostati u grijehu.
напльнити, -нѭ, -нѥши napunjati.
напрака f. nagodba, оучинити направоу nagoditi se.
напрасьно adv. iznenada.
нарицати, -лѭ, -лѥши i -чѫ, -чеши zvati.
нарокь m. sreća.
настоıати, -стоѭ, -стоиши biti tu; настоѩ sadašnji.
насытити, -штѫ, -тиши, nasititi, nahraniti.
начинаниѥ n. nastojanje, ἐπιτήδευμα.
начинати, -наѭ, -наѥши počinjati, načinjati (impf. prema начѧти).
начѧло n. početak.
начѧти, начьнѫ, -неши početi.
начѧтъкъ m. početak.
наѥмати naimati; vidi ѥмати.
наѩти cf. ѩти najmiti.
небытиѥ n. nebitak.
невольнь adj. preko volje, nerad.
неврѣкенъ mj. неврѣѣенъ = nepovrijeđen, illaesus, incorruptus, od врѣдити laedere.

невѣдѣние n. neznanje.
невъзможьнъ adj. što ne može biti.
невѣдꙑ, невѣдѫшти preko volje.
недомꙑшлꙗти сѧ, -шлꙗѭ сѧ, -шлꙗѥши сѧ о чемь čuditi se čemu.
неискврьнъ adj. neoskvrnjen.
ненавидѣти, -ждѫ, -диши mrziti na koga.
неподобно adv. nepošteno.
непраздьнъ adj. trudan.
непрѣложьнъ adj. nepromjenit.
непрѣсѣкаѥмъ adj. nedjeliv, indivisibilis.
непьштевати, -штоуѭ, -штоуѥши nagađati.
нерь adv. nego.
несьмꙑсленъ adj. bezuman.
несьблюдьно adv. nerazumno.
неоуставьнъ adj. nepostojan.
нечьстивъ adj. grješan.
нечьсть f. grjehota.
неꙗсꙑть f. gem, pelikan.
ни part. ne, οὐκ, non.
никада adv. nekada.
николиже adv. nikad.
никоториже, никоторꙑже nitko.
никъдеже adv. cf. къде.
никꙑйже pron. nijedan.
ништь adj. siromašan, ništ, nevoljan.
нравъ m. običaj.
ноудити vidi нѫдити.
ноутарьдоу isp. нѫтрьѫдоу.
нъ adv. ali, no.
нꙑнѣ, нꙑнꙗ adv. sada.
нꙑриште n. duplja.
нѣколи adv. nekoć, jednoć.
нѫ adv. nego.
нѫтрьѫдоу adv. iznutra.
нѫдити, нѫждѫ, нѫдиши siliti.

O.

Обакъ adv. ipak; vidi обаче.
обара f. straža.
обарителник m. čuvar.
обаче adv. tä.
об(в)етъшати, -аѭ, -аѥши (ветъхъ), ostarjeti.
обидивъ adj. nepravedan.
обиѥт vidi обѣть.
облешти, -лѧгѫ, -лѧжеши ostati, noćiti.
обличати, -аѭ, -аѥши tužiti.
обличение vidi lice.
обличитель m. tužitelj.
обличити, -чѫ, -чиши obličiti koga, kriviti, t. j. licem uhvatiti i dokazivati; vidi лице.
облични cf. лице.
облобꙑзати, -заѭ, -заѥши cjelivati.
обонꙗние n. vonjanje, miris.
образъ m. 1. oblik, lik; 2. način.
оброучьникь, обрѫчьникъ m. jamac, poruk.
обрѣсти, обрѧштѫ, -ѧштеши naći, pronaći.

обрѣтати, -таѭ, -таѥши nalaziti.
обрѣтатель m. nalaznik.
обьштьникь m. drug.
обѣть m. obećanje.
обѣтование n. obećanje, zavjet.
обѧти, объѩти, -имѫ, -имеши, obuhvatiti, uhvatiti; vidi kod ѩти.
овогда-овогда sad-sad.
овьцѧ (овче) n. ovca.
одговорник m. odvjetnik.
одложе konj. osim.
одрь m. krevet.
одвноудь adv. posve, omnino.
озмьрено вино vino sa smirnom, myrrhatum vinum.
окаꙗнъ adj. jadan.
окрьстьнъ adj. susjedni, okolni.
олѣи m. ulje.
омꙑти, -мꙑѭ, -мꙑѥши oprati, umiti.
онѫдоу adv. s onu stranu.
оплоть cf. (плѧти) zavjes.
опосоунь, на опосоунь inversum, obrnuto.
оправдание n. pravda, opravdanje.
оправдити, -ждѫ, -диши (правда) opravdati, δικαιοῦν.
эсвал adv. vidi освѣнь.
освѣнь adv. osim.
осезание n. doticanje.
осезати, -заѭ, -заѥши doticati, dotaknuti (осѧзати).
осик, осѣкъ m. ograđeno mjesto za marvu.
осило n. ἀγχόνη, laqueus, zamka.

ослоуха f. globa.
ослоушание n. neposluh.
осмꙋдити opaliti.
особити сѧ, -блѭ сѧ, -биши сѧ (особь) biti sam, samotovati.
осфъ m. isop (lat. hysoppus, grč. ὕσσωπος), neka mirisna biljka.
остати, останѫ, останеши biti krivcem (останен).
остѫпати, -аѭ, -аѥши uzmicati, odstupati.
остѫпити, -плѭ, -пиши podsjedati.
осꙋд m. delictum, prekršaj.
осѣнꙗти, -ꙗѭ, -ꙗѥши zasjenjivati.
осѧгнѫти, -нѫ, -неши opipati.
осѧзание n. opip.
осѧзати, -жѫ, -жеши і заѭ, -заѥши pipati.
отай adv. tajno.
отирати, отираѭ, -раѥши, (отрѣти) otirati.
отрокъ cf. себрь. Otroci su od sviju sebara imali najmanje prava u srpskoj državi srednjega vijeka.
отрочѧ, -ѧте n. dijete.
отъврьзати, -врьзаѭ, -заѥши, otvorati.
отъврѣсти, -врьзѫ, -зеши otvoriti.
отъврѣшти, -врьгѫ, -врьжеши odbaciti, odriješiti; — сѧ s gen. otpasti, zanijekati.
отъвѣштати, -штаѭ, -штаѥши odgovarati.

*

отъвѣтъ m. odgovor.
отъдати -дамь, -даси pokloniti.
отъкѫдѣ adv. otkuda.
отлѫчити, -чѫ, -чиши isključiti.
отъмаштениѥ n. (отъмьштениѥ n.) = odmazda, osveta.
отъмѣтати, -лѭ, -лѥши odbacivati.
отънѥлиже konj. otkada.
отъсели odsele.
отъотоꙗти, -стоѭ, -стоиши daleko biti.
отъѣдь m. (ѣ = ꙗ) ἀντιφάρμαχον, protivulijek.
отьноудь (отънѫдъ) odv. uopće, posve.
отьсоудоу adv. odavle.
отьчь adj. očinski, očin.
отьчьство n. domovina, otadžbina.
очистити, -чиштѫ, -стиши očistiti.
отѧти vidi ꙗти.
оцѣстити, -штѫ, -стиши očistiti.

П.

Пагоуба f. propast, ponor.
пажить f. livada, paša.
пакость-и f. pakost, šteta.
пакꙑ adv. opet.
параклитъ m. utješitelj.
парамахерь m. mač, παραμάχαιρα.
паприште n. neka udaljenost.
параскевгии, -иꙗ f. g. παρασκευή, Paraskeva, Paraskevija, sveta Petka.
Парике mj. парици. Daničić u rječniku iz književnih starina drži, da to ne će biti ime kraju, već ljudma, koji se zovu парикъ πάροιχος, colonus, težak.
парижь m. arapski konj, φάρης, sr. lat. farius.
парна, **парьна** f. parba, parnica.
паска = пасха f. πάσχα, pascha.
паче adv. većma.
пелати voditi.
пелена pelèna (najviše se govori pl. pělene).
пермаи nekaka čast. Jagić izvodi iz lat. primarius.
перьпера f. ὑπέρπυρον, novac. Perpera se uvijek dijelila na dvanaest dinara, a vrijednost joj je bila otprilike šest franaka.
печа f. komad, tal. pezza.
печаленъ adj. tužan.
печаль f. briga, skrb.
пешти сѧ, пекѫ сѧ, печеши сѧ brinuti se čime ili za što.
пистикъ m. πιστάχη, arbor ferens pistacia; drvo u Siriji, koje rađa plodom roda orahova.
питати, **питаѭ**, **питаѥши** odgagajati, othranjivati.
питѣти isp. питати.
пишта f. hrana, pìća.

пладьне adv. (= пол-дьне, дьне lok. sing.) o podne.
платъ m. sukno.
племенщина f. baštinjeno dobro, bonum hereditate acceptum.
плованъ m. župnik.
плоть cf. плъть.
плѣньникъ m. zarobljenik.
плъть f. put, meso, tijelo.
плътьскъ adj. od mesa.
плѩвати, плюѭ, плюѥши pljuvati.
плѣвелъ m. pljeva, τὰ ζιζάνια.
плюти, плюѭ, -ѥши pljuvati.
плѧсати, -шѫ, -шеши, plesati.
повелѣвати, -лѭ, -лѥши zapovijedati.
повелѣти, -лѭ, -лѥши zapovjediti.
повелѣниѥ vidi повелꙗ f. zapovijed.
повиновениѥ, n. poslušnost.
повиньнъ adj. kriv.
повинѫти сѧ, -нѫ сѧ, -неши сѧ pokoriti se.
повиштати, -штѫ, -штиши za'rzati.
поводьчиѥ griješkom mj. подьочиѥ n. trepavice.
повѣстовати, -оуѭ, -оуѥши pripovijedati.
повѣсть f. pripovijedanje, povijest.
погрѣсти = погрети, -гребѫ, -гребеши pogrepsti.
погꙑбати, -аѭ, -аѥши (-блѭ, -блѥши) pogibati, mahati.
подвигъ m. posao, natjecanje.
подвизати, -заѭ, -заѥши i -жѫ, -жеши dizati se, gibati se.
подкнежин m. potknez.
подобан adj. dobar.
подобати, -аѭ, -аѥши, pristojati se.
подобити сѧ, блѭ, -биши nalik biti, ὁμοιοῦσθαι, similem fieri.
подобиѥ n. podobnost, jednakost, sličnost; съмрътн = jednaka smrt.
подърꙑти, -рꙑѭ, -рꙑѥши potkopati.
подъроучьнъ adj. (подърѫчьнъ) podložan, područnik.
подъꙗти, -имѫ, -имеши ododzo uzeti, uzeti.
подѣлиѥ n. dodatak.
пожити, -живѫ, -еши poživjeti.
позовь m. pozivanje, poziv.
позорьникъ m. gledalac.
позрѣти, -рѭ, -риши gledati, pogledati.
поколе adv. pošto.
пола f. polovina; полама napola.
поли, пѹли praep. c. gen. uz, osim toga.
полоудньнъ adj. (od lok. полоудьне podne) podnevni.
полоу-нощти adv. lok. (пол i нощть) o ponoći.
полъ, **полоу** m. strana, polovica.
полъма adv. napola.
польза g. зѧ f. korist.
помаꙗти, -маѭ, маѥши namagnuti.

помьнѣти, -нѭ, -ниши sjećati se.

помѧнѫти, -мѧнѫ, -неши pomenuti.

пооштравати, -лѭ, -лѥши pobuđivati, poticati.

поносити, -шѫ, -сиши комоу prekoravati koga, ružiti.

поноудити, -ждѫ, -диши prisiliti.

понѥже konj. jer.

попирати, -лѭ, -лѥши poduprijeti.

поплѣнити, -нѭ, -ниши oplijeniti.

поразити, -жѫ, -зиши udarati.

поредa f. red, sud.

порода f. raj; παράδεισος, paradisus.

пороучьѥ n. jemčenje.

порѫгати сѧ, -гаѭ сѧ, -гаѥши сѧ narugati se.

порѫчьникъ m. jemac.

носагати, -аѭ, -аѥши udavati se, opirati se, repugnare.

посал m. poslanik vlasteoski.

посегаль od посагати.

послоухь m. svjedok.

послѣдиже adv. poslije.

послѣдованиѥ n. nastavak.

послѣдовати, -доуѭ, -доуѥши slijediti.

послѣдь adv. napokon, poslije.

послѣдьникъ m. posljednje, extrema.

поспѣшениѥ n, brzanje, pomoć.

поспѣшьникь m. pomoćnik.

поспѣшьствовати, -воуѭ, -воуѥши pomagati, brzati.

постать m. stvar, dio.

постити сѧ, поштѫ сѧ, постиши сѧ postiti se.

постраꙗти сѧ, -ꙗѭ се, -ꙗѥши сѧ popravljati se, usavršivati se.

посѧгати vidi посагати.

потрѣблꙗти, -лꙗѭ, -ꙗѥши vb. uništiti (r. потреблять).

потъкнѫти сѧ, -нѫ, -неши dotaknuti se.

похоть f. pohota, naslada.

почитати, -аѭ, -аѥши štovati.

почръпалникъ m. posuda, sûd, crpalo, čim se voda crpe ili zahvaća.

почьсть f. počast, čast.

почьтениѥ n. čast.

пошишиоунь m. tal. possessione, posjed.

поꙗти (поѩти vidi ѩти), -имѫ, -имеши uzeti.

правити, -влѭ, -виши govoriti, upravljati, voditi.

правь adv. pravo.

праздьнъ adj. prazan, besposlen.

преторь m. πραιτώριον, sudnica.

прелесть f. vidi прѣльсть.

пригласити, -глашѫ, -сиши zovnuti.

прикасати сѧ s lokat. predmeta, doticati se čega ili do šta.

прикладъ m. primjer, simbol.

приключениѥ n. slučaj, događaj.

приключити сѧ, -чѫ сѧ, -чиши сѧ dogoditi se, doći, contingere (s lokativom).

прилежьнъ adj. marljiv; прилежьно, прилежьнѣ marljivo, neprestano.

приложениѥ n. zakrpa.

прилоучити сѧ, -чѫ сѧ, -чиши сѧ desiti se.

прильнѫти, -нѫ, -неши prionuti.

примисалѣ mj. примыслиꙗ od примъıслиѥ n. sumnja, briga.

примъıсль m. misao, cogitatio adiuncta.

приникнѫти, -нѫ, -неши natkučiti se.

приобрѣсти, -брѧштѫ, -брѧштеши steći.

присежникь m. prisežnik.

пристаниште n. luka, pristanište.

пристрашьнъ adj. uplašen.

присьнъ adj. pravi.

присьно adv. svagda.

присѣштати, -лѭ, -лѥши nadgledati.

причитати сѧ, -аѭ сѧ, -аѥши сѧ pribrajati se.

причьть m. (причьтъ) svećenstvo.

приоурь m. prior.

причѧстьникъ m. dionik, zajednik.

причѧштениѥ n. zäjedîn.

пришьльць (пришлець) n. stranac, došljak.

приѩти, -имѫ vidi ѩти primiti.

прозѧбнѫти, -нѫ, -неши nići, niknuti.

прокажениѥ n. guba.

прокаженъ adj. gubav.

проповѣданиѥ n. prömîsao — prömîsla.

проповѣдѣти, -вѣмь, -вѣси propovijedati.

просадити, -ждѫ, -диши raskinuti, prodrijeti.

протесати, -шѫ, -шеши rasjeći.

противѫ praep. protiv, prema, πρός.

прочий adj. adj. òstâlî.

пръвъ num. ord. prvi.

пръвѣѥ adv. prije.

пръсть f. prah.

прѣгръшта f. pregršt.

прьвадь m. sveštenik, tal. mletač. prevede.

прѣбъıти, прѣбѫдѫ, -бѫдеши ostati, preostati.

прѣвъıспрьнъ adj. previšnji.

прѣданиѥ n. izdaja.

прѣдьзрѣти (vidi зьрѣти) naprijed gledati, zreti.

прѣжде adv. prije, pređe.

прѣзорикь adj. ohol.

презь законь mimo zakon.

прѣизбъıти, -бѫдѫ, -бѫдеши većma se umnožiti.

прѣимати, -ѥмлѭ, -ѥмлѥши i -имаѭ, -имаѥши preuzimati u nasljedstvo.

прѣимьникъ m. nasljednik.

прѣисподьнь adj. najdonji, najniži, preispodnji.

прѣклонити, -клонѭ, -ниши prekloniti, inclinare.

прѣльстити, -штѫ, -стиши prevariti.

прѣльсть f. prijevara.

прѣльстьникъ m. varalica.

прѣмлъчати, -мъчѫ, -млъчиши mučati, šutjeti.

прѣмоудити, -моуждѫ, -диши proboraviti.

прѣподобьнь adj. vele častan.

прѣполовлѥниѥ n. (subst. verb. od прѣполовити) polovina.

прѣпрость adv. sasvim.

прѣпрѣниѥ n. prepiranje.

прѣпрѫда f. grimiz.

прѣпрѫдьнь adj. (прѣпрѫда) skerletan.

прѣсмыкати сѧ, -аѭ сѧ, -аѥши сѧ, micati se.

прѣспѣти, -спѣѭ, -спѣѥши prevršiti, natkriliti.

прѣтворити, -рѭ, -риши promijeniti.

прѣти сѧ cf. пьрѣти сѧ.

прѣоужастити, -штѫ, -стиши uplašiti.

прѣходити, -ждѫ, -диши obilaziti.

прѣчоути, -чоуѭ, -чоуѥши ne pokoriti se.

поустыньнъ adj. (поустини) pustinjski.

поуть m. modus, način: по пѫтѣ и по правдѣ.

пьрѣти, пьрѭ, пьриши ili пьрѫ, пьреши prepirati se; — сѧ prepirati se.

прѣпьрѣти -рѭ, -приши nadgovoriti, natpravdati, распьрѣти сѧ ἀμφισβητεῖν, raspravljati što, dokazivati.

пѣна f. kazan, globa, tal. pena.

Р.

Работати, -аѭ, -аѥши rabotati, služiti.

рабий adj. ropski.

рабъ m. rob, sluga.

раждешти, -гѫ, -жеши ražeći, ražežem.

развѣ praep. osim.

разгнѣвати сѧ, -ваѭ сѧ, -аѥши сѧ rasrditi se.

раздроушениѥ n. razrušenje.

раздъръати vidi раздьрати.

раздьрати razderati, raskinuti vidi дерати.

размѣсити, -мѣшѫ, -сиши razmijesiti, pomiješati.

раса f. haljina.

раслабленъ adj. ùzêt, a, o; paralyticus.

распачениѥ n. sumnja.

распачати, -аѭ, -ѥши sumnjati.

распонъ m. (пѧти) vješala, križ.

растворити = rastaviti (διαχωρίζειν, disiungere).

рачениѥ (рачени) n. želja, težnja, od рачити = htjeti.

ревновати vidi рьвьновати.

рекоу i рекьше znače često što i lat. id est, grč. ἤτοι.

реноуць part. od гънати (renem).

риза f. odijelo, haljina.

ризьно = ризьнъ m. odijelo, haljine.

ричь f. stvar.

ровъ m. jama.

рогозина f. rogožina, tapet.

родимъ m. rođak.

родъ m. rod, koljeno, γένος.

розьство n. mj. рождьство prema češkom, rođenje.

рота f. zakletva.

ротити potvrđivati zakletvom, роћен zaklet, iuratus.

роубани (роубати — rubare, robare, raubare) plijenjenje, krađa, robaria seu depraedatio.

ръпътати, -штѫ, -штеши roptati.

рьвениѥ n. revnost.

рьвьновати, -ноуѭ, -ноуѥши s dat. nasljedovati.

рѣсьнота f. istina.

рѣсьнъ adj. prâvî, istinit, siguran.

рѫдъ m. red.

рѫкополагати, -аѭ, -аѥши rediti.

С.

Сакеларь m. blagajnik, sacellarius, σακελλάριος.

санамъ m. skûp, sajam, sabor, — (сънимь).

санъ m. čast, dostojanstvo.

сапогъ m. cipela, crevlja.

сварь f. grdnja.

сватъ m. svojak, svak, affinis.

светитель m. biskup.

свидѣтель m. cf. съвѣдѣтель.

свиниꙗ f. svinja; свинъ adj. svinjski, što pripada svinjama.

свита f. odijelo.

свободити сѧ, -ждѫ сѧ, -диши сѧ sloboditi se.

свободь adj. slobodan.

свьтѣти сѧ, -штѫ сѧ, -тиши сѧ svijetliti se.

свѣтильникъ m. svjetionik, žižak.

свѣтъ m. svjetlost.

свѣштати, -аѭ, -аѥши vidi сьвѣштати.

се adv. gle.

себрь m. stanovnik stare države srpske, koji nije bio vlastelin ili svećenik. Vlastela (koja su se dijelila na veliku i malu, na vlastele i vlasteličiće) i svećenstvo bili su privilegovani staleži, te su imali osobite povlastice (privilegija) pred zakonima zemaljskim. Sebri (građani, sokalnici, meropsi ili neropsi i otroci) nijesu imali nikakih privilegija.

севастократорь m. visoki dostojanstvenik, σεβαστοκράτωρ.

сежань n. (сѧжьнь) hvat.

село n. polje, njiva, selo.

селѣ, сели adv. sada; до селѣ dosad; отъ сели, отъ селѣ odsad.

сиковъ adj. cf. сикъ.

сикъ adj. talis, takav.

сильнъ adj. moguć, silan.

скоть m. životinja.

скровиште n. vidi съкровиште.

скрѫжьть m. škrgut, βρυγμός.

скрьбь f. muka, briga, nevolja.

скоудельница f. (скѫдельница) zemljana posuda.

слово, -есе n. riječ, govor.

словесьнъ adj. razuman, rječit.
слоухъ m. sluh, glas.
слоучити сѧ (**сълоучити**) **-чѫ сѧ, -чиши сѧ** slučiti se, dogoditi se.
слѣдъ m. trag; **въ слѣдъ** adv. ostrag, ὀπίσω, a tergo.
смиръна f. σμύρνα, myrrha.
смоковьница, смокъвьница f. smokva.
смѣшениѥ v. vidi **съмѣшениѥ**.
сокальникъ m. nekakav zanatlija: kuhar ili pekar ili možda zidar, koji je gradio peći.
сокѥ t. j. s o ć e ili s o ć, žitni danak caru (tributum frumentarium). To je neki carski danak u Bizantu (σακέλλη) i u Srbiji prema Bizantu.
солдин m. novac mletački, soldin, soldina, tal. soldo. soldino. U libri (liri) bijaše 20 soldina, a u soldinu 12 dinara.
сотъ m. (**сѫтъ**) = sât, die Honigscheibe, favus; coll. saće.
союзъ m. sveza, savez; ruski союзъ.
спан'жа f. trošak, tal. spesa.
спира f. konop, uže, četa, vojska, σπεῖρα.
сподобити (**съподобити**) **-блѭ, -биши** držati za vrijedno, dignum iudicare.
сп'ыти adv. zaludu, nizašto.
спѣхъ m. nastojanje, dobra volja, προθυμία.
спѫдъ m. vagan.
срѣдоградиѥ n. sredograđe, media urbs.
стадий m. trkalište, mjera za prostor, στάδιον.
стазати, стѣзати сѧ, isp. **сътѧзати сѧ**.
стакти f. στακτή, stakte; ulje, što iz smirne kaplje.
стапиѥ coll. batine, štapovi.
стар m. tal. stajo, modius, mjera.
стема f. στέμμα, mitra.
стисноути prisiliti.
стлъпотвореннѥ n. građenje stupa, kule.
стлъпъ m. stup, kula.
страдати, -ждѫ, -ждеши trpjeti, stradati.
стража f. straža, vrijeme.
страньнъ adj. tuđ, strani.
страстьнъ adj. koji trpi, passionis.
стрий m. stric.
стрићи vidi **стрѣшти**.
строити, -ѭ, -иши stražiti, čuvati.
стоуждь cf. **тоуждь** adj. tuđ.
стѣзати се natezati se.
соудьство n. zemlja sučeva.
соупостатъ, сѫпостатъ m. neprijatelj, πολέμιος, hostis, adversarius; σύμμαχος, commilito.
соупрьница f. protivnica.
соуй adj. zaludnji; **въ соуѥ** zaludu, ματαίως.
соумьнѣти сѧ, -нѭ сѧ, -ниши сѧ sumnjati se, čuvati se (str. 105.)
соушило n. suho drvo, suhovina, suharje.

соуѥтьнъ adj. tašt.
схабити pokvariti, oštetiti.
сходъ vidi **съходъ**.
схранити pohraniti, (**схранено** = osim, salvo).
съблюдати, -лѭ, -лѥши čuvati, zadržati.
съблюсти, -дѫ, -деши održati, sačuvati.
съб'ыти сѧ, сбѫдѫ сѧ, сѫбѫдеши сѧ zbiti se, dogoditi se.
съвада (**свада**) f. svađa.
съвъпрашати сѧ, -лѭ сѧ, -лѥши сѧ zapitivati jedan drugoga.
съвѣдѣтель m. svjedok.
съвѣдѣтельствовати, -ствоуѭ, -ѥши svjedočiti.
съвѣдѣтельство n. svjedočanstvo.
съвѣтъ m. svjet, savjet.
съвѣштати, -лѭ, -лѥши govoriti; — **сѧ** pogoditi se.
съвѧзати, -вѧжѫ, -вѧжеши svezati.
съдравъ adj. zdrav.
съзьдати sazdati, sagraditi, učiniti; oblik vidi kod **зьдати**.
съзьдатель m. stvoritelj.
съказатель m. tumač.
съказати, -заѭ, -залѥши (**-жѫ, -жеши**) pokazivati, značiti, tumačiti.
съкровиште n. blago, θησαυρός.
сълати, сълѭ, сълѥши i **шлѭ, шлѥши** slati.
съмотрьливьнъ adj. što ide pazitelja; **съмотрьливьнаꙗ** τὰ τῆς οἰκονομίας.
съмѣренъ adj. vidi **съмѣрѥнъ** adj. ponizan.
съмѣрѥниѥ n. smjernost.
съмѣшениѥ m. miješanje.
сънитиѥ n. silaženje.
снѣдь f. jelo, hrana.
снѣдьнъ adj. što se može jesti.
снѣсти, -нѣмь, -нѣси izjesti.
сънѧти, сънимѫ, -мешн sabrati.
съобразьнъ adj. jednak, sličan.
съпати, съплѭ, съпиши spavati,
съподобити сѧ, -добѭ сѧ, -биши сѧ biti cijenjen.
сърѣтениѥ n. sastanak, occursus.
съставьникъ m. zastupnik, branitelj.
съсъхнѫти, -нѫ, -неши osušiti se.
съсѫдъ m. sûd-sûda, posuda.
съто n. sto.
сътрѣти, -тьрѫ, -реши satrti.
сътѧзати сѧ, -лѭ сѧ, -лѥши сѧ i **-жѫ сѧ, -жеши сѧ** raspravljati.
сьтѫжати, -жаѭ, -жаѥши (iter. prema **съ-тѫжити**) s dat. stužiti, smutiti.
съходъ m. sastanak, skupština, zbor.
съхожденнѥ n. silazak.
съхранити, -нѭ, -ниши sahraniti, sačuvati, spasti.
съвъкоупити, -коуплѭ, -пиши sakupiti.
съде adv. ovdje.
съкроушити, -шѫ, -шиши rastjerati, rasuti, razriti, razvaliti.

съплѣсканиѥ n. stvorenje, formatio.
сьпждь (спждь) m. vagan, modius.
сьоузь (съѫзъ) m. vez.
сѣдѣти, сѣждѫ, -дишн sjediti.
сѣменитъ adj. sa sjemenom plodan.
сѣнь f. sjen.
сѣти, сѣѭ, сѣѥши sijati.
сѧтъ verb. def. reče, inquit, ἔφη.
сѫдитель m. sudac.
сѫдиште n. sudište.
сѫдоу adv. s ove strane.

Т.

Тапть isp. **тъщть**.
тачай adj. komp. gori, rđaviji.
тварница f. otrovnica.
тварь f. stvar.
творити сѧ, -рѭ сѧ, -риши сѧ činiti se; **и той творяше сѧ далечайше ити** = καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρωτέρω πορεύεσθαι.
творьчь adj. tvorčev.
твръдь f. tvrdost, firmamentum.
теньчии, -ьа m. neki dvoranin.
териакъ m. theriacum, lijek od otrova.
тесним законом lege stricta, strogo po zakonu.
течениѥ n. tijek, cursus, δρόμος.
тешти, текѫ, течеши trčati.
титлъ m. natpis, τίτλος.
тожде adv. isto.
толѣ, оть толе adv. otada.
толикъ pron. tolik, kao imenica **толикоу чюдесъ вѣ вина** τὸ τοσούτων θαυμάτων παραίτιον.
толорь m. vrsta novca, talijer, talerus.
торжество rus. торжество́, slava.
точило n. tijesak, prešnica, torcular, ληνός.
трепеза, трапеза f. sto, trpeza, τράπεζα.
трепьтьнъ adj. trepećući, dršćući.
тришти adv. tri puta, triš, triž (u C. G.)
троѥроучница f. ime crkvi.
троудоположьникъ m. sudac. ἀγωνοθέτης, qui operam dat.
троудити сѧ, троуждѫ сѧ, троудиши сѧ mlitav biti, klonuti.
троупъ m. trup, strvina.
трѣбовати, трѣбоуѭ, -ѥши trebati.
тръгнѫти, -нѫ, -неши trgati, kidati.
въстръгнѫти iščupati, istrgati.
отътръгнѫти otkinuti.
тръстъ m. trst, trska.
трьсветъ, трьсвѧтъ adj. trisvet, ter sanctus, τρισάγιος.
трѣва f. usjev, trava.
трѧсавица f. groznica.
трѫтъ m. straža, četa.

тъкнѫти -нѫ, -неши taknuti.
тъщть adj. prazan, uzaludan.
тъчиѭ adv. samo.
тькъмо adv. samo, nego.
тьма f. tama, sila, mnoštvo, velik broj uopće.
тьштаниѥ n. vidi **тьштениѥ**.
тьштениѥ n. staranje, revnost.
тьштивъ adj. marljiv, brižan, brz.
тѧжькъ adj. težak, φορτικός; kompar. **тѧжьй** tёžî.
тѫжити, -жѫ, -жиши tužiti, biti u nevolji.

Оу.

Оу konj. već; **не оу** još ne, nondum.
оубо adv. dakle.
оубѣлити сѧ, -ѣлѭ сѧ, -бѣлиши сѧ postati bijel.
оува, оувы inter. οὐά, vae, aha, jao.
оувѣдати, -даѭ, -даѥши ostarjeti.
оувѣдѣти, оувѣмь, -вѣси saznati, naučiti.
оугасати, -саѭ, -саѥши ugasiti, utrnuti.
оуготовати, -ваѭ, -ѥши prirediti, pripraviti.
оуготовити сѧ, -товлѭ сѧ, -виши сѧ opremiti se.
оуданиѥ n. dar.
оудобъ adj. lak.
оудолѣти, -ѣѭ, -ѣѥши obladati kim.
оудроучати, -аѭ, -аѥши krotiti, ublažavati.
оудръжати, -жѫ, -жиши zadržati.
оужасити -шѫ, -сиши uplašiti.
оужаснѫти сѧ, -нѫ сѧ, -неши сѧ prestrašiti se.
оужасть f. strah, užas.
оужастьнъ adj. strašan.
оужасъ m. strah, užas.
оуждити (str. 89.) n. **оужити, -живѫ - живеши** = ȕžiti — ȕžijêm (frui).
оузмакноуши oduzeti.
оузьрѣти, -зьрѭ, -зриши pogledati, opaziti.
оукарѣти, -ѣѭ, -ѣѥши (čit. **оукарꙗти, -рꙗѭ, -рꙗѥши**) prezirati, biti obijestan.
оукорызнъ adj. sramotan, nečastan.
оулешти, -лѧгѫ, -лѧжеши, uleći, prestati.
оулишити -шѫ, -шиши, zapriječiti.
оулиꙗникъ m. uljanik.
оулоучити (олоучити), -чѫ, -чиши pregledati, ugledati.
оумакноути, оумицати oteti, otimati, umicati.
оумрътвѣти сѧ, -мрътвлѭ сѧ, -твиши сѧ postati mrtav.
оуний, оуньши, оуниѥ adj. komp. bolji.
оуничьжити, -жѫ, -жиши (ничь-же) uništiti.
оуныти, -ныѭ, -ныѥши klonuti duhom, teško biti.

оуорѫжити, **-жѫ**, **-жиши** naoružati.

оупасти, **-сѫ**, **-сеши** pästi, pascere.

оупитати, **-аѭ**, **-аѥши** othraniti.

оупити сѧ opiti se.

оуповати, **-аѭ**, **-аѥши** ufati se, nadati se.

оуподобити (подобити), **-блѭ**, **-биши** isporediti, postati kao.

оупокрѣтъ, **оупокритъ** m. licemjer.

оупъвати, **-ваѭ**, **-ваѥши** pouzdati se.

оупьрѣти, **-пьрѫ**, **-пьреши** prepirati se.

оусрамлꙗти, **-лꙗѭ**, **-лꙗѥши** (iter. prema perf. **оу-срамити**), postidjeti. — **сѧ** s gen. stidjeti se koga radi čega.

оусрьдие m. usrdnost, dobrota.

оуставити, **-влѭ**, **-виши** postaviti.

оустрой m. djelo.

оустроѥниѥ n. red, uređenje.

оустрѣмити сѧ, **-млѭ сѧ**, **-миши сѧ** pobuniti se, krenuti se, navaliti.

оусь = **вьсь** adj. vas, sav.

оусъхнѫти, **-съхнѫ**, **-съхнеши** usahnuti, povenuti.

оусѣшти, **-сѣкѫ**, **-сѣчеши** posjeći, usjeći.

оусѫждати, **-ждаѭ**, **-ѥши** pripremati, prirediivati.

оутрѣй adj. jutarnji; **оутрѣй дьнь** sjutradan.

оутъкнѫти сѧ upasti, utaknuti se.

оухапати, **-аѭ**, **-аѥши** gristi, ugristi.

оухишт'рениѥ n. varka, prijevara.

оухꙑтити, **-хꙑштѫ**, **-тиши** uhvatiti.

оухоусити, **-шѫ**, **-сиши** oteti za plijen, praedari.

оуштедрити, **-дрѭ**, **-дриши** žaliti, sažaljavati.

Ф.

Фаришь m. konj, vidi **парижь**.

фарисей m. farizej, φαρισαῖος.

фоундаменьтъ m. osnov, temelj, lat. fundamentum.

Х.

Хижина (хꙑжина) f. vidi **хꙑзина**.

хотѣти, **хоштѫ**, **хоштеши**, 3. pl. **хотѧтъ** htjeti.

храмъ m. vidi **храмина**.

храмина f. kuća.

хранитель m. čuvar.

хрѣсовой, **хроусовой** m. hrisovolj, hrisovulja ili hrisovulj, χρυσόβουλον ili χρυσόβουλλος λόγος znači upravo ono, što nama danas zakon ili zakonska povlastica, jer se na sve odluke toga reda morao udarati zlatan pečat.

хтиторъ m. cf. **ктиторъ**.

хꙑзина f. kuća, stanica, ćelija.

хꙑтрость f. lukavost.

хоудоба f. zlo, zločin.

хоудъ adj. siromašan, malen.

хѫдожьствиѥ n. mudrolija, varka.

Ѡ.

Riječi, koje se počinju s **ѡ**, valja potražiti kod slova **о**.

Ц.

Цлезь m. neki novac, od gots. skilliggs, star. njem. skilling (schilling), strsl. **склѧзь** i **стьлѧзь**.

цркноризьць m. kaluđer (**цръкъ** i **риза** odijelo).

цѣльба f. liječenje, ozdravljivanje.

Ч.

Чарованиѥ n. čaranje.

чаꙗти, **чаѭ**, **чаѥши** čekati, nadati se.

чедь, **чѧдь** f. čeljad.

чельникь m. načelnik.

честь f. dio, čest.

честьникъ m. carinik, portitor.

чинъ m. red.

число n. broj.

чисменитъ adj. brojan.

чисмѧ, **-ене** n. broj.

чисти, **чьтѫ**, **чьтеши** (vidi **чьтомъ**), brojiti, štovati.

чрѣзъ praep. kroz, preko.

чрѣсло n. bedro.

чрѣсъ vidi **чрѣзъ**.

чръньць m. kaluđer.

чьстидостоинъ adj. dostojan časti.

чьсть f. čast.

чьстьнъ adj. častan, poštovan.

чьтомъ part. praes. pas. od **чисти** ὁ τιμώμενος.

чѧсть f. dio, čest.

Ш.

Шѧтаниѥ n. obijest.

штедрота f. milost, largitio.

шт'едръ adj. milostiv.

шоуй, **шюй** adj. lijevi.

шьдъ, **шьлъ** kao part. prema **ити**.

Ѣ.

Riječi, koje se počinju s **ѣ**, valja potražiti kod **ꙗ**.

Ꙗ.

Ꙗдь m. otrov.
ꙗзва f. rȁna.
ꙗко adv. (srednji rod od ꙗкъ qualis) kako, jer, da ὡς, ὅπως. ὅτι; uz brojeve ὡς ὡσεί neko, oko, otprilike.
ꙗкоже, ꙗко (s dat. ili s dat. i infin. ili akuz. s infinit.) kako.
ꙗможе adv. kamo.
ꙗсти, ꙗмь, ꙗси jesti.

Ѥ (Є).

Ѥгда konj. kad.
ѥдиночѧдъ, ѥдиночѧдъ adj. jedinorođen.
ѥдинъ num. jedan; ѥдини τινές, ѥдини-ови, τινές-ἄλλοι.
ѥдиньно adv. zajedno.
ѥдро cf. ѩдръ.
ѥдь m. jêd, otrov.
ѥзыкь cf. ѩзꙑкъ.
ѥликъ adj. kolik.
ѥлионьска гора ž. gora Maslinska.
ѥльма adv. koliko.
ѥмати, ѥмлѭ, -млѥши uzimati; вѣроу vjerovati.
ѥпископъ m. ἐπίσκοπος čuvar, nadglednik (тоуждь ѥп. koji se miješa u tuđe poslove, str. 216.).
ѥресь f. jeres, αἵρεσις, haeresis.
ѥромонахъ m. ἱερομόναχος.
ѥстьство n. bivstvo, biće, priroda, οὐσία (ruski естествó).
ѥтеръ pron. neki, netko.
ѥхидьна f. ἔχιδνα, zmija ljutica.
ѥште adv. još, jošte; ѥште не. ne više, dalje ne.

Ѹ.

Riječi, koje se počinju s ȣ, valja potražiti pod оу.

Ѫ.

Ѫза f. (вѧзати) uza, okovi.
ѫтроба f. (ѫтрь) utroba.
ѫтрьѭдоу adv. iznutra.

Ѩ.

Ѩдръ adj. brz; ѩдро adv. brzo.
ѩзꙑкъ m. jezik, govor, narod; ѩзꙑци τὰ ἔθνη (str. 82.)
ѩти, имѫ, имеши uzeti, primiti.
възѧти uzeti, odnijeti.
изѧти izvaditi, uzeti.
наѩти, наимѫ, наимеши napuniti, dodati, najmiti.
обѧти, обимѫ, обимеши obujmiti, uhvatiti.

